

Νιάουστα

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

Έτος 26ο

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2002

ΑΡ. ΤΕΥΧΟΥΣ 98

ΑΡΙΘΜ. ISSN 1106- 2118

Η μάχη της Νάουσας

Αγώνες χιονοδρομίας στο Σέλι το 1937

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Περιεχόμενα:

Σελίδα

Ιστορικά

Μηνά Κόκκινου: Η αρχαιολογική αντίληψη περί Ελληνικότητας..... 4

Λευκή Σαμαρά: Οι ολυμπιακοί αγώνες το 1896 στην Αθήνα. Το χρονικό της αναβίωσης..... 7

Γεωργίου Μαργαρίτη: Η μάχη της Νάουσας (από το βιβλίο "Ιστορία του Εμφυλίου")..... 12

Δε θυμηθούμε

Δλ. Οικονόμου: Οι Στ' Πανελλήνιοι αγώνες χιονοδρομίων στο Βέρμιο το 1937 (από το αρχείο Κ. Ν. Λούση)..... 22

Έρευνα - Σύγχρονα θέματα

Γιάννη Καρατσιώλη: Η πεδιάδα της Θεσσαλονίκης και η εξελικτική της πορεία στο χρόνο..... 34

Λογογραφικά

Τάκη Μπαϊτση: Το ιστορικό και λογογραφικό Μουσείο Νάουσας..... 43

Νίκου Σπάρτη: Ναυστατικό Καρναβάλι τότε κι τώρα..... 46

Ευγενίας Ζάλιου: Ναυσταϊκές πίστες..... 47

Αγαπητοί φίλοι

Μ' ένα μεγάλο αφιέρωμα στους Πανελλήνιους αγώνες χιονοδρομίας που οργάνωσε ο νεοσύστατος ΕΟΣ Νάουσας στο Σέλι το 1937, μ' ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον απόσπασμα από την "Ιστορία του Εμφυλίου" σχετικό με τα δραματικά γεγονότα που έζησε τότε η πόλη μας, καθώς και άλλες ενδιαφέρουσες συνεργασίες και έρευνες τεχνητού και λογογραφικού περιεχομένου είναι εμπλουτισμένο το τεύχος που κρατάτε στα χέρια σας και θα σας κρατήσει συντροφιά στην πασχαλιάτικη αργία

Καλή Ανάσταση

Α.Σ.

"ΝΙΑΟΥΣΤΑ"

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ
"ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΛΟΓΙΟΣ"

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ-ΜΑΡΤΙΟΣ 2002

Έτος 2ου - Τεύχος 98

Αριθμός ISSN 1106 2118

ΓΙΑΡΥΤΕΣ:

Σύλλογος Αποφοίτων Νάουσας, (+) Οδοντίατρος Ντινιόπουλος

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Λευκή Σαμαρά, Γιάννης Καρατσιώλης, Ελένη Μητσιάλη - Ζερζίνη, Αλέξανδρος Οικονόμου.

ΓΡΑΦΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:

Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας
Λιον. Σολωμού 3 Τ.Κ. 59200 ΝΑΟΥΣΑ
Τηλ. 0332024102 & 0332022575

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΙΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ:

Γιάννης Καρατσιώλης - Γεωπόνος τηλ. 0331060331

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Η Βερούσιτση το 1949 (αρχείο Λευκή Σαμαρά)

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΙΓΙΝΙΟΥ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

Παναγιώτης Πέτρος ΚΑΤΕΡΙΝΗ

Η συντακτική επιτροπή του περιοδικού δεν φέρει καμία ευθύνη για τα ενυπόγραφα κείμενα που δημοσιεύονται. Την ευθύνη φέρει ο υπαγράφων το κείμενο

Διακίνηση περιοδικών

Εμβάσματα - συνδρομές:

Λευκή Σαμαρά

Γκαρνέτα 17 - τηλ. (0332) 22.575

Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας

Σολωμού 2 τηλ. (0332) 24102

Τιμή τεύχους (Ευρώ) 3,5

Ετήσια συνδρομή ιδιωτών 14

Δήμοι - Κοινότητες - Συν/μοί 30

Εξωτερικού δολλάρια 50

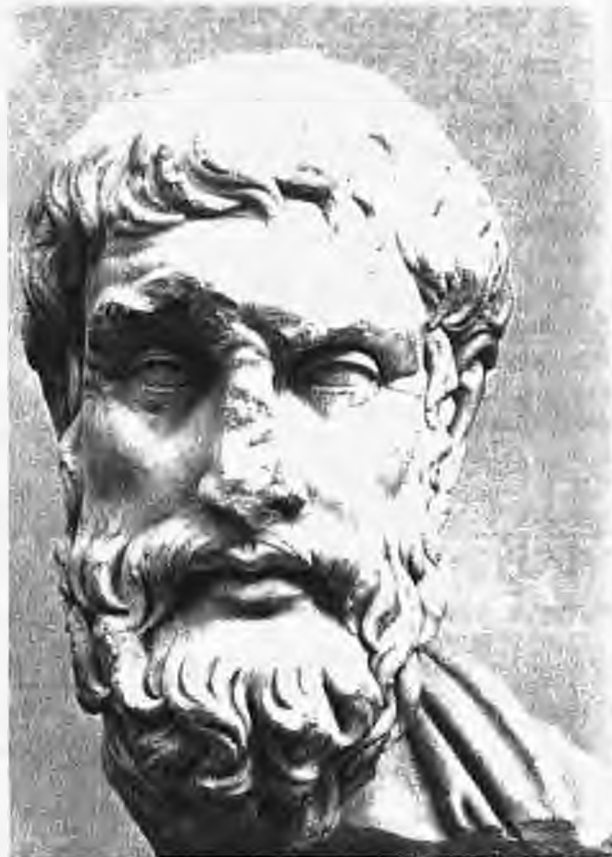
Η ΑΡΧΑΙΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΠΕΡΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Του Μηνά Κόκκινου

Η έννοια του Θεού στον χριστιανικό κόσμο, ανάμεσα στις άλλες ιδιότητες, περιλαμβάνει ως κυρίαρχη, εκείνη περί δημιουργίας του κόσμου εκ του μηδενός, ενώ συνδέεται άμεσα με την έννοια της Εκκλησίας και του κλήρου της. Με την συμβολή της ίδιας, διαχωρίζεται πλήρως η Εκκλησία από την κοινωνία, σε αντίθεση προς την αρχαιότητα, όπου το ιερατικό λειτουργήμα δεν θεωρείται μόνιμο επάγγελμα διαχωρισμένο από τον κοινωνικό βιοπορισμό. Τα ιερατικά καθήκοντα ανατίθενται με εκλογή ή τυχαία. Οι άρχοντες της πόλης - σε Αθήνα και Σπάρτη - εκτελούν και οι ίδιοι τέτοια καθήκοντα. Όταν υφίσταται κληρονομικότητα της ιεροσύνης, κατάσταση κατ' εξαίρεση και όχι κατά κανόνα, οι ιερείς υπόκεινται σε δημόσιο έλεγχο, όσον αφορά την οικονομική διαχείριση. Ενώ η ανάθεση άσκησης ιερατικών καθηκόντων είναι πάντοτε προσωρινή και ανακλητή. Δεν αποτελεί επάγγελμα, δεν ζουν από τις αμοιβές της λειτουργίας τους.

Οι Θεοί του ελληνικού δωδεκάθεου δεν διαθέτουν τις ιδιότητες της Θεότητας όπως γίνεται αντιληπτή σήμερα, δηλαδή δεν είναι αιώνιοι γιατί γεννήθηκαν, δεν είναι τέλειοι, ούτε παντογνώστες, ούτε παντοδύναμοι. Κυρίως όμως δεν δημιούργησαν αυτοί τον κόσμο, αποτελούν γεννήματα του κόσμου, εμφανίσθηκαν σε διαδοχικές γενεές με αφετηρία πρωταρχικές δυνάμεις, το Χάος και την Γαία. Οι ιδιότητες βάσει των οποίων ορίζεται η έννοια της θεότητας, κατά τον Επίκουρο, είναι η μακαριότητα και η αφθαρσία. Ανάμεσα στο εγκόσμιο και το θεικό δεν υπάρχει η θεμελιώδης διαφορά που χωρίζει στην χριστιανική άποψη, το φυσικό από το υπερφυσικό.

Ποιες οι διαφορές ανάμεσα στα ανθρώπινα

Αντίγραφο πορτραίτου του φιλοσόφου Επίκουρου

όντα και τους Θεούς. Τα μεν αποτελούν υπέρ-ξεις αβέβαιες, εφήμερες, θνητές, υποκείμενες στις ασθένειες και τα γεράματα, ενώ οι Θεοί είναι μη θνητοί (ΑΘΑΝΑΤΟΙ), γαλήνιοι (ΜΑΚΑΡΙΟΙ) και δυνατοί (ΚΡΕΙΣΣΟΝΕΣ). Γι' αυτό αποτελεί εδραιωμένη πεποίθηση ότι το χάσμα μεταξύ τους είναι αγεφύρωτο. Ως εκ τούτου, η ελληνική σωφροσύνη επιβάλλει ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί με οποιονδήποτε τρόπο, να αξιώσει να εξομοιωθεί με τους Θεούς. Μάταιη η μεμφιμοιρία, αποτελεί ΥΒΡΙΝ, η αξίωση να ελπίσει σ' όποια μορφή αθανασίας. Η ελπίδα αυτή όπως

εκφράσθηκε από τον Πλάτωνα ουδέποτε έτυχε ευρείας λαϊκής αποδοχής. Ας μην παραβλέψουμε άλλωστε, ότι στην αρχαιότητα ο Επικουρισμός υπήρξε η πολυπληθέστερη και μακροβιότερη Σχολή, σύμφωνα και με τη μαρτυρία του Διογένη Λαερτίου. Ο Πλάτωνας, όταν στον "Φαίδρο" με την φωνή του Σωκράτη διακηρύσσει την αθανασία της ψυχής, λαμβάνει τις απαραίτητες προφυλάξεις ώστε να μην προκαλέσει τον Δίμο και το λαϊκό αίσθημα, έχοντας επίγνωση της αριστοκρατικής ολιγαρχικής άποψης του.

Η κρατούσα στην αρχαιότητα άποψη, εκφράσθηκε μάλλον από τον Όμηρο στην Οδύσσεια, όταν περιγράφει την κάθοδο του Οδυσσέα στον Άδη και την συνάντησή του με τον Αχιλλέα, το φρόνημα της οποίας παρέμεινε ισχυρό στην δημοτική μας παράδοση. Όταν ο Αχιλλέας ρωτάει με απορία τον Οδυσσέα "πως βύσταξες να κατέβεις στον Άδη, όπου γυρίζουν οι πεθαμένοι αναισθητοί ίσκιοι νεκρών;" και παρακάτω εκμυστηρεύεται "Οδυσσέα, με το θάνατο μη με παρηγγρήσεις. Θα θέλα να μαι χωρικός και να ξενοδοιλεύω σε αφέντη δίχως κτήματα, που είναι το βίος του λίγο". Στο δημοτικό μας τραγούδι δεν αντανάμε παραμύθια μετά θάνατον ζωής. Ο ΘΑΔΗΣ και ο ΚΑΤΩ ΚΟΣΜΟΣ είναι οι -ιδεολογικά- φορτισμένες λέξεις που αντανάμε κατά κόρον, οι οποίες ορίζουν την περί θανάτου αντίληψη. Μικρό απάνθισμα της δημοτικής ποίησης ενισχυτικό της παραπάνω άποψης.

A. - *Τι καλημέρα θέλω εγώ ιδώ στον Κάτω κόσμο;
Ιδώ είναι τα σπειρέματα και τα μαύρα σκοτάδια,
ιδώ χαρές δεν γίνονται και παινήρια όχι.
να βγουν οι νύφες στο χορό, κοράσι στα τραγούδια,
να βγω κι εγώ, μωρ' μάνα μου, πως ήμην μαθημένη...*

B. - *Χαίρετε σεις οι ζωντανοί εις τον Απάνω κόσμο,
γιατ' επα που μεσπεν εμείς στενός μας είν' ο τόπος.
Δεν έχει ο Νάδης κοπελιές μηδε και χαροκόπους
μηδε και σημαδότοπους να σημαδεύουν οι γιάντρες,
μηδε και βόλι δε χωρεί, γιατί' ειν πηλά και βοίρακα.*

Σχέσεις όμως ανάμεσα στους θνητούς και του θανάτου δεν αποκλείονται, μια που και μορφές συγγένειας καταγράφονται. Θεωρώντας την τάξη και εμορφία του κόσμου, την αρμονία,

το μέτρο, τον αυτοέλεγχο ότι ανταναικλούν την τελειότητα των Θεών του, ο αρχαίος Έλληνας εκφράζει την ευλάβεια του, όχι με τον δρόμο της παραίτησης αλλά της συμμετοχής στον όμορφο τούτο ΚΟΣΜΟΝ.

Πίστη και λατρεία. Ο Έλληνας λατρεύει τις φυσικές δυνάμεις - οι Θεοί του αποτελούν τις ποιητικές εκφάνσεις των δυνάμεων της φύσης - χωρίς να υπακούει σε κωδικοποιημένη συμπεριφορά βάσει θρησκευτικών κριτηρίων. Λατρεύοντας τον Απόλλωνα, υμνεί την θαλπωρή που του προσφέρει ο ήλιος, δεν χρειάζεται καμία κατήχηση ή μύηση για κάτι φυσικό που τον συνοδεύει σ' όλη του τη ζωή. Η πίστη αντίθετα στη θρησκευτική της έννοια, συνίσταται από την αποδοχή ΔΟΓΜΑΤΟΣ, την ένταξη σε κάποια συγκεκριμένη ΕΚΚΛΗΣΙΑ και την τήρηση θρησκευτικών ΚΑΝΟΝΩΝ. Στην αρχαία Ελλάδα όμως δεν υφίσταται ούτε δόγμα, ούτε ιερατείο. Για την εξαγγελία ηθικών αρχών απείρως αρμοδιότεροι αναγνωρίζονται οι Ποιητές και οι Φιλόσοφοι. Ο Έλληνας συνεχίζοντας να αποδίδει τις λατρευτικές τιμές των προγόνων του δεν έχει διαλέξει ανάμεσα σε πίστη και απιστία. Μπορεί να επιδείξει μια ακραία ευπιστία φθίνοντας μέχρι τα όρια της δεισιδαιμονίας ή ένα σινετό σκεπτικισμό σαν τον Πρωταγόρα που περι Θεών δηλώνει την άγνοια του, αν όντως υπάρχουν ή δεν υπάρχουν, ή μια ακραία δυσπιστία σαν τον Κριτία που υποστηρίζει πως οι Θεοί επινοήθηκαν από κάποιο πανούργο για να προκαλούν τρόμο στους ανθρώπους για ότι πράττουν, λένε ή σκέπτονται. Και βέβαια εκφράσεις όπως "δούλος του Θεού" δεν απαντώνται, γιατί η διάκριση ελευθερίας - δουλείας είναι τόσο σπιβαρή, ώστε ο ελεύθερος πολίτης δεν είναι δυνατόν να αποδεχθεί να χάσει την πρωταρχική του ιδιότητα, ούτε για λατρευτικούς λόγους.

Ο ΚΟΣΜΟΣ που θαυμάζει έχει ψυχή και ζωή μέσα στην φυσικότητα του, όντας αδιάσπαστη η ενότητα αυτή. Ο ίδιος αποτελεί αδιάσπαστο μέλος αυτής ενότητας. Η καρτεσιανή αντίληψη "σκέπτομαι άρα υπάρχω" του είναι τόσο ξένη στην σύλληψη της. Ακράδαντα πιστεύει πως δεν αποτελεί μια απομονωμένη μονάδα που μπορεί

να κλείσθει στον εαυτό της, να ενδοσκοπήσει και εξαιτίας αυτού του γεγονότος να πειστεί ότι υπάρχει. Αντίθετα η σκέψη του υπάρχει χάρις στον ΚΟΣΜΟ και προέρχεται απ' αυτόν. Δεν διχάζει τον εαυτό του σε ύλη και πνεύμα, στο φυσικό και ψυχικό. Αποτελεί την γνήσια εκδήλωση ενός ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ενιαίου και αδιάσπαστου, όπως τον περιέγραφαν ο Ηράκλειτος "εξ πάντων εν και εξ ενός πάντα", ή ο Εμπεδοκλής "τα πάντα φρόνησιν ἔχειν νόματος αἴσαν" (τα πάντα έχουν αντίληψη και ένα μερίδιο νου), ή ο Παρμενίδης "τογαρ αὐτὸ νοεῖν εἶπιντε και εἶναι", προαπαντώντας στην απλοϊκότητα του ιουδαϊκού Διαισμό (Γιαχβε-Σαταν). Από την ίδια ενότητα εκφράζεται και σε κοινωνικό επίπεδο, ταυτίζοντας την τύχη του με την τύχη της ΠΟΛΗΣ του. Το δελφικό "ΓΝΩΘΙ ΣΕ ΑΥΤΟΝ" δεν αποτελεί κήρυγμα ενδοσκοπήσης, αλλά μήνυμα αυτογνωσίας. Μάθε τα όρια σου, είσαι θνητός, μην ξεπερνάς το μέτρο.

Το πρότυπο του ΚΑΛΟΥ ΚΑΓΑΘΟΥ δεν συμπεριλαμβάνει αισθήματα ενοχής και αιτώτα-πείνωσης αλλά τις αρχές της ομορφιάς, της ενρωσπίας, της γενναιότητας, του μέτρου, της αξιοπρέπειας. Σ' ένα πολιτισμό όπου η έννοια της τιμής και της αξιοπρέπειας διαδραματίζουν πρωτεύοντα ρόλο, είναι φυσικό η επιδίωξη τους να αποτελέσει σκοπό ζωής. Πως θα επιτευχθεί αυτός; Με το να μην υποστεί εν ζωής προσβολές και με την επιδίωξη της μετά θάνατον ΔΟΞΑΣ. Η οδὴ των ποιητῶν και το επιτάφιο μνημείο. Αντί για την αθάνατη Ψυχή έχουμε την υπερροφημία, στη θέση του παραδείσου η βεβαιότητα της διαιώνισης μέσα από την μνήμη της κοινωνικής ύπαρξης των επιγόνων Αχιλλέας, Λεωνίδα, Αριστοδιδος - Αριστογείτων. Θνητότητα και αθανασία συμπορεύονται ομαλά, μέσα στο ίδιο υποκείμενο, τους ΑΓΑΘΟΥΣ ΑΝΔΡΕΣ.

Έχουμε λοιπόν, μια "θρησκεία" χωρίς εξ αποκαλύψεως αλήθεια, χωρίς προφήτη ιδρυτή για να επαναφέρει τους ανθρώπους στο δρόμο του Θεού, χωρίς κανένα ιερό βιβλίο, χωρίς τους απαραίτητους ερμηνευτές ιερών κειμένων, χωρίς καμία απολύτως εκδήλωση θρησκευτικής μισαλλοδοξίας, χωρίς μόνιμη επαγγελματική κάστα και

πυραμιδοειδή οργάνωση ιερατείου, χωρίς πρακτικές απομόνωσης "αιρετικών" απόψεων. Οι δοξασίες των ποιητῶν περί γεννήσεως του Κόσμου - Όμηρος και Ησίοδος - δεν αποτέλεσαν ποτέ αντικείμενο δογματικών αντιπαραθέσεων.

Ιδέες σαν αυτή περί "προλατορικού αμαρτήματος" είναι φυσιολογικό ότι δεν ευδοκίμησαν. Ο Έλληνας άνθρωπος είναι κανονικά καθαρός, αρκεί να μην έχει υποπέσει σε παράπτωμα που επιφέρει μίανση. Εφόσον δεν έχει προκαλέσει αιματοχυσία, σέβεται τις τελετές και τους όρκους που έδωσε ενώπιον των Θεῶν, και συμμετέχει στις λατρευτικές τελετές που επιβάλλει η παράδοση - μέσω θυσιών και αναθηματικών προσφορών - έχει ολοκληρώσει τον κύκλο της θρησκευτικής του δραστηριότητας. Η ιδέα της μίανσης όπως και η διαδικασία της κάθαρσης είναι υλική, μετά τον απαιτούμενο χρόνο αυτοεξορίας - κοινωνική περιθωριοποίηση - επιτυγχάνεται με την απόνιση ή σπανιότερα με τον υποκαπνισμό. Ο σεβασμός, συστατικό στοιχείο του ιερού, δεν μετατράπηκε ποτέ σε ένα βουβό και τυφλό τρόμο. Χαρακτηριστική έκφραση θεοσεβείας αποτέλεσε το "Ζευ φίλε θαυμάζω σε", δηλώνοντας την απορία του μπρος στο μεγαλείο του Διός, τον οποίο όμως τον θεωρεί φίλο του. Τα θέματα της σωτηρίας της ψυχής και της μετά θάτατον ζωής είναι περιθωριακά, ώστε να μην απασχολούν την δημόσια λατρευτική πρακτική.

Ιδέες περί οικολογίας, ως ξεχωριστό νοητικό αντικείμενο, είναι απολύτως κατανοητό γιατί δεν εμφανίσθηκαν, μια που η λατρεία της φύσης, θεοποιώντας ποταμούς και ιεροποιώντας πηγές - ΝΥΜΦΑΙΑ - καθιστούσε περιττή όποια ανάλογη θεωρία... Άλλα ήθη, τα οποία επιβλήθηκαν μεταγενέστερα, επέβαλλαν την αποιεροποίηση της φύσης με τα γνωστά περιβαλλοντικά επακόλουθα.

(Χωρίς την πολιτική συμβολή του έργου των JEAN-PIERRE VERNANT, MARIO VEGETTI, ΕΡΑΤΟΣ-ΘΕΝΗ ΚΑΨΩΜΕΝΟΥ και ΙΑΣΟΝΑ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ θα έμενε απραγματοποίητο το παρών δοκίμιο).

Οι Ολυμπιακοί αγώνες το 1896 στην Αθήνα

Οι πρωτεργάτες και το χρονικό της αναβίωσης

Επιμέλεια: Λευκή Σαμαρά

Α. Πρόλογος

Με αφορμή το συνέδριο για τους Ολυμπιακούς Αγώνες και το ρόλο του Δημητρίου Βικέλα που θα πραγματοποιηθεί τον επόμενο μήνα στην πόλη της Βέροιας, αναδημοσιεύουμε από το αφιέρωμα της εφημ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ της Κυριακής "Επτά Ημέρες" της 31-3-1996 το παρακάτω κατατοπιστικότατο κείμενο του Κων/νου Γεωργιάδη κοσμήτορος της Διεθνούς Ακαδημίας.

Ο ΓΑΛΛΟΣ βαρόνος Πιερ ντε Κουμπερτέν (1863-1937) βαθιά επηρεασμένος από το αγγλο-αμερικανικό εκπαιδευτικό σύστημα των ελεύθερων ρωσικών ασκήσεων και το πρόγραμμα ηθικής και κοινωνικής διαπαιδαγώγησης, μέσω του σχολικού αθλητισμού, αφιέρωσε τις δυνάμεις του στην μεταρρύθμιση του σχολικού συστήματος της χώρας του. Το 1890 επισκέφθηκε το γιατρό W. P. Brookes, ο οποίος από το 1851 οργάνωσε τοπικούς Ολυμπιακούς Αγώνες στο Much Wenlock της Αγγλίας και συνεργαζόταν με την επιτροπή των Ολυμπίων του Ζάππα. Ο Brookes αναφέρθηκε στις προσπάθειες αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων από τους Έλληνες και τον ίδιο και οργάνωσε αγώνες για να "μυήσει" τον βαρόνο στην ιδέα της αναβίωσης τους.

Το 1892 ο Κουμπερτέν κατά τη διάρκεια των εκδηλώσεων για την 5η επέτειο της ίδρυσης της USFSA (Ένωση Αθλητικών Σωματείων Γαλλίας), πρότεινε για πρώτη φορά δημόσια την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων σε διεθνές επίπεδο. Αντιμετώπι-

σε τη γενική αδιαφορία.

Ένα χρόνο αργότερα, σε συνεργασία με τον Αμερικανό καθηγητή W. Sloau και τον Αγγλο C. Herbert προετοίμασε σχέδιο προγράμματος για τη διοργάνωση διεθνούς αθλητικού συνεδρίου στο Παρίσι. Στην εγκύκλιο του συνεδρίου που αποστάληκε σε διάφορες χώρες, τίθεται ξεκάθαρα το θέμα της αναβίωσης των διεθνών Ολυ-

Τα μέλη της πρώτης Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής (1894). Στο κέντρο καθισμένος ο πρώτος της πρόεδρος Δημήτριος Βικέλις

μπιακών Αγώνων.

Στην Ελλάδα ο Κουμπερτέν απευθύνθηκε στον Ιωάννη Φωκιανό, πρώτο πρόεδρο του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου και πατέρα της Γυμναστικής στη χώρα μας. Η αντίδραση του Φωκιανού ήταν άμεση. Αποφασίστηκε να εκπροσωπηθεί ο σύλλογος στο συνέδριο από τον Έλληνα λόγιο Δημήτρη Βικέλα (1835 - 1908), ο οποίος διέμενε στο Παρίσι. Στο πρόσωπο του Δ. Βικέλα, που αποδέχτηκε την πρόταση του Πανελληνίου Γ.Σ., ο Κουμπερτέν απόκτησε έναν πολύτιμο συνεργάτη και φίλο.

Δημήτρης Βικέλας

Το συνέδριο άρχισε στις 16 Ιουνίου 1894, στο αμφιθέατρο της Σορβόνης, όπου ακούστηκε για πρώτη φορά από μεγάλη χορωδία γυναικών ο Δελφικός ύμνος του Απόλλωνα. Στις 23 Ιουνίου ο Βικέλας παρουσίασε την πρόταση της διεξαγωγής των πρώτων Διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα όπως αυτή είχε διαμορφωθεί σε συνεργασία του με τον Κουμπερτέν, στη μία από τις δύο επιτροπές του συνεδρίου, στην οποία προήδρευσε ο ίδιος.

"Μην ξεχνάτε κύριοι", ανέφερε στην ομιλία του "ότι αν προχωρείτε σύμφωνα με το αρχαίο ελληνικό πνεύμα, εμείς οι Έλληνες το κατέχουμε πιο άμεσα. Αν είσαστε οι εγγονοί της κοινής προγόνου, εμείς είμαστε οι γιοι... Εδώ δεν ομιλώ στο όνομα του συλλόγου που αντιπροσωπεύω. Έχω ακόμα λιγότερες δυνατότητες να δεσμεύσω την κυβέρνησή μου. Αισθάνομαι όμως ότι όλος ο κόσμος στην Ελλάδα θα αγκαλιάσει μια εννοϊκή απόφαση του συνεδρίου και θα προσπαθήσει να την τιμήσει. Δεν σας ζητώ να δεσμεύσετε αμετάκλητα την οργανωτική επιτροπή που εσείς θα ορίσετε... Προτείνω απλά το συνέδριο να εκφράσει την ευχή του ώστε ο πρώτος εορτασμός των Διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων να διεξαχθεί στην Αθήνα."

Τα μέλη του συνεδρίου ομόφωνα εξέφρασαν την ευχή για την τέλεση των πρώτων Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα. Ο Βικέλας, που ορίστηκε πρόεδρος της πρώτης Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής, έσπευσε να ενημερώσει το βασιλιά και την ελληνική κυβέρνηση.

Το Ελληνικό Δημόσιο, οφειλέτης "εν πτωχεύσει" προς τις μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες, δεν τολμούσε να δώσει έστω ενδείξεις αρωγής στην όλη προσπάθεια. Οι πολιτικοί της κυβέρνησης Τρικούπη υποστήριζαν ότι στην Ελλάδα δεν υπήρχαν οι ειδικοί με τις απαραίτητες γνώσεις, εμπειρίες και ικανότητες που θα μπορούσαν να φέρουν εις πέρας μια τόσο μεγάλη και πρωτοφανή εκδήλωση. Εφοβούντο, δε ότι η αποτυχία των Αγώνων θα δυσχέραινε ακόμη περισσότερο τη θέση της χώρας και τελικά θα απέβαινε η όλη επιχείρηση εις βάρος της. Από την άλλη πλευρά υπήρχαν νεώτεροι πολιτικοί οι οποίοι ήταν υπέρ της διεξαγωγής των Αγώνων στην Αθήνα. Οι υποστηρικτές οραματίζονταν τη διεξαγωγή των Αγώνων στην Αθήνα ως μοναδική ευκαιρία για τη φτωχή πατρίδα τους να αποκτήσει την αξιοπιστία της απέναντι στις άλλες χώρες και να διασώσουν την "Εθνική υπόληψη" που διατελούσε "εν κινδύνω" λόγω της πτωχεύσεως της χώρας το Δεκέμβριο του 1893.

Ο Βικέλας πληροφορήθηκε τους διαταγμούς της ελληνικής κυβέρνησης. Εντούτοις ήταν αισιόδοξος και αποφασισμένος μετά την άφιξή του στην Αθήνα να κάνει κάθε τι στο πλαίσιο των δυνατοτήτων του ώστε να πετύχει τον σκοπό του.

Στις 5 Οκτωβρίου 1895, μετά τη συνάντησή του με τον πρωθυπουργό Χ. Τρικούπη, γνώριζε ότι λόγω της διαρκούσας οικονομικής κρίσης, "θα ήταν προτιμότερο να μην ασχοληθεί καθόλου με τους Ολυμπιακούς Αγώνες". Μετά τη συνάντησή αυτή έστρεψε το βάρος των ενεργειών του προς την Επιτροπή των Ολυμπίων και κληροδοτημάτων του Ζάππα στην οποία προέδρευε ο υπουργός Στ. Δραγούμης και προς τους υπεύθυ-

νους και αρμόδιους επί των αθλητικών θεμάτων. Γρήγορα διαπίστωσε ότι οι έχοντες σχέση με την υπόθεση διακατέχονταν από την πλήρη απαισιοδοξία και μεγάλη φοβία για την αποτυχία των Αγώνων. Οι προσπάθειες του να πείσει του αρμόδιους διεκόπησαν ξαφνικά όταν στις 14 Οκτωβρίου έλαβε ένα επείγον τηλεγράφημα ότι επιδεινώθηκε η κατάσταση της ασθενούς συζύγου του και έπρεπε να επιστρέψει στο Παρίσι.

Αμέσως μετά την αναχώρησή του Βικέλα, ο Στ. Δραγούμης για να αποτρέψει την επίσκεψή του Πιέρ ντε Κουμπερτέν στην Αθήνα, η οποία πιθανότατα να δημιουργούσε επιπρόσθετες πιέσεις προς την κυβέρνηση, του τηλεγράφησε παρακαλώντας του να αναμείνει την αυθημερόν αποστολείσα προς αυτόν επιστολή, στην οποία εξηγούσε τους λόγους αδυναμίας της Ελλάδας να δεχθεί το αίτημα-ευχή του συνεδρίου.

Ο Κουμπερτέν στην Αθήνα

Ο Κουμπερτέν ήταν πλήρως ενημερωμένος για τις προθέσεις της ελληνικής κυβέρνησης και της Επιτροπής των Ολυμπίων από τον Βικέλα. Ταξίδεψε λοιπόν στην Ελλάδα ισχυριζόμενος ότι δεν γνώριζε τίποτα και χωρίς να περιμένει την άφιξη της επιστολής Δραγούμη στο Παρίσι. Ο Γάλλος Βαρόνος γνώριζε ότι εάν ναυαγούσε η απόπειρα διεξαγωγής των Αγώνων στην Αθήνα, που τόσο θετικά σχόλια είχε προκαλέσει στο ελληνικό και ξένο Τύπο, τότε θα ήταν πολύ πιο δύσκολο να διατηρηθεί η ιδέα της ανασύστασης των Ολυμπιακών Αγώνων.

Στην Αθήνα, ο διάδοχος Κωνσταντίνος ανέθεσε στον Κουμπερτέν να αναλάβει τη σύσταση της επιτροπής στήριξης και διεξαγωγής των Αγώνων και μάλιστα να προεδρεύσει των εργασιών της στην πρώτη σύσκεψή της. Ο ίδιος αποδέχθηκε να αναλάβει την προεδρία της. Στις 12 Νοεμβρίου (24 με το

Ο Γάλλος βαρόνος Πιέρ ντε Κουμπερτέν

Νέο Ημερολόγιο) συνήλθαν στο Ζάππειο Μέγαρο 29 προσκεκλημένοι και εξελέγησαν 4 αντιπρόεδροι. Όλοι θεωρήθηκαν μέλη της επιτροπής, η οποία ήταν η πρώτη επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων της Ελλάδας.

Λίγες ημέρες αργότερα ο Κουμπερτέν αναχωρούσε για το Παρίσι. Δεν ήταν όμως βέβαιος ότι οι Έλληνες θα συνέχιζαν τις προσπάθειες για ανεύρεση πόρων και άρχισε να αναζητεί εναλλακτική λύση.

Ήδη πριν αναχωρήσει από την Αθήνα έγραψε στον Ούγγρο Kemény, μέλος της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής (ΔΟΕ) στον οποίο πρότεινε να εξετάσει τη δυνατότητα τέλεσης των Α' Διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων στην Βουδαπέστη, μέσα στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για τον εορτασμό των χιλίων ετών από την ίδρυση της πόλης. Όμως στην Ουγγαρία, όπως και στη Ελλάδα, υπήρχε κυβερνητική κρίση και ο ελιγμός του λόγω της συνεχιζόμενης πολιτικής και οικονομικής αστάθειας στην Ουγγαρία ναυάγησε. Εννοείται ότι ο Κουμπερτέν για τις ενέργειές του αυτές δεν είχε ενημερώσει τον Βικέλα και τους υπεύθυνους στην Ελλάδα.

Προβλήματα

Μόλις αναχώρησε ο Κουμπερτέν, η σπισταθείσα επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι για την διεξαγωγή των Αγώνων απαιτούνταν 600.000 δρχ. Το ποσό αυτό θεωρήθηκε ότι ήταν αδύνατο να συγκεντρωθεί μέσα στα χρονικά όρια των δύο μηνών, ώστε να στελνόταν εγκαίρως οι προσκλήσεις για τους Αγώνες. Για το λόγο αυτό η τετραμελής επιτροπή των αντιπροέδρων παραιτήθηκε.

Στις 13 (25) Δεκεμβρίου έφθανε στην Αθήνα ο Βικέλας. Η επάνοδός του χαιρετίστηκε με ενθουσιασμό από τον Τύπο και όλους όσοι πίστευαν στην δυνατότητα διεξαγωγής των Αγώνων στην Αθήνα. Στον ελληνικό Τύπο άρχισαν να καταφθάνουν συγχρόνως με την άφιξη του Βικέλα τηλεγραφήματα που ανακοίνωναν γενναίες δωρεές υπέρ των Αγώνων. Υπήρχαν όμως και μικρότερες, όπως αυτή του νέου φοιτητή, ο οποίος έσπευσε να δηλώσει ότι από το υστέρημά του θα καταβάλλει από την 1η Ιανουαρίου 1895

έως τον Ιούνιο 1896 συνδρομή των 10 δρχ. υπέρ της διεξαγωγής των Αγώνων.

Εντούτοις, ο χρόνος περνούσε και όσο αποτελεσματικές και να ήταν οι ενέργειες των διάφορων σωματείων και πρόθυμος ο ελληνικός λαός να συνεισφέρει, γινόταν κατανοητό ότι απαιτείτο πρώτιστα να υπάρξει κάποια επιτροπή που θα οργάνωνε, και θα διηύθυνε το όλο έργο.

Την ίδια περίοδο η κυβέρνηση Τρικούπη (και το ίδιο το κράτος) βαλλόταν από παντού και προοδευτικά έχανε κάθε έλεγχο και στις εσωτερικές εξελίξεις, αφού όλες οι προσπάθειες για πτωχευτικό συμβιβασμό ανάμεσα στο ελληνικό κράτος και τους δανειστές του απέτυχαν.

Ένα χρόνο μετά την πτώχευση ο Τρικούπης, στις 10 Ιανουαρίου 1895, υπέβαλε την παραίτησή του. Σχηματίστηκε υπηρεσιακή κυβέρνηση υπό την προεδρία του Νικολάου Δεληγιάννη, για να διενεργήσει νέες βουλευτικές εκλογές. Ο νέος υπηρεσιακός πρωθυπουργός που διέμενε στο Παρίσι ως πρόσξενος της Ελλάδας, γνώριζε άριστα τον Βικέλα και είχε αποδεχθεί ευμενώς την πρόταση διεξαγωγής των Αγώνων στην Αθήνα.

Λίγες ημέρες αργότερα, το σκηνικό άρχισε να αλλάζει ριζικά. Στις 13 Ιανουαρίου 1895 υπό την προεδρία του Διαδόχου Κωνσταντίνου συνεδρίασε στο Ζάππειο Μέγαρο η νέα επιτροπή. Η επιτροπή αυτή ονομαζόταν "Κεντρική Επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων" και άλλες φορές ονομαζόταν "Συμβούλιο των Ολυμπιακών Αγώνων". Στη συνεδρίαση ο Κωνσταντίνος κήρυξε επίσημα την έναρξη των εργασιών για την προετοιμασία των πρώτων Διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων.

Πανεθνική συμμετοχή

Η φτώχη τότε Ελλάδα πράγματι ανέλαβε να φέρει εις πέρας τη βαρύτατη αυτή υποχρέωση διότι ο λαός της ήταν πρόθυμος να την στηρίξει. Πολίτες από την Ελλάδα, Έλληνες της Διασποράς, Σύλλογοι και συντεχνίες, πριν ακόμη σχηματιστεί η κεντρική οργανωτική επιτροπή και τους ζητηθεί η βοήθειά τους ανακοίνωναν στις εφημερίδες συνδρομές και δωρεές υπέρ της διεξαγωγής των Αγώνων. Οι ενθουσιώδεις καταβολές εισφορών για τους πρώτους Ολυμπιακούς Αγώ-

νες προέτρεψαν την κεντρική επιτροπή αμέσως μετά τη σύγκλησή της να απευθύνει διακήρυξη προς τους "απανταχού Έλληνες" ζητώντας τη συνδρομή τους. Αποφασίστηκε μάλιστα, όπως αναφέρει ο Τ. Φιλήμων, να μην δεχθούν εισφορές από αλλοδαπούς. Στο κάλεσμα αυτό ανταποκρίθηκαν δήμοι, προξενεία, Μοναστήρια, στρατιωτικές μονάδες, ελληνικές κοινότητες απ' όλο το χώρο της Βαλκανικής και της ανατολικής Μεσογείου αλλά και από την Οδησσό, την Κοπεγχάγη, το Λονδίνο, την Ιρλανδία, τη Βοστώνη, τη Μασσαλία, τη Βιέννη, το Κάιρο κ.α.

Βρέθηκαν όμως και άλλοι τρόποι για να ενισχυθούν τα οικονομικά της Επιτροπής. Με πρωταρχική της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων κυβέρνηση Θεόδωρου Δηλιγιάννη που είχε ενταχθεί μεταξύ κερδίσει τις εκλογές, ενήργησε να ψηφιστεί νόμος για την έκδοση αναμνηστικών γραμματισμάτων και μεταλλίων με θέμα τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Μετά δε τη μεγαλόδωρη χορηγία του εθνικού ευεργέτη Γεωργίου Αβέρωφ, που πρόσφερε 585.000 δρχ. για την κατασκευή και αναμαρμάρωση του Παναθηναϊκού Σταδίου, οι συνολικοί πόροι για τους αγώνες ξεπέρασαν το τεράστιο για την εποχή ποσό των 1.500.000 δρχ. Με τα χρήματα αυτά έγινε η αναμαρμάρωση του Παναθηναϊκού Σταδίου στο πρώτο διάζωμα και ολοκληρώθηκε αργότερα με νέα χορηγία του Αβέρωφ. Επίσης ανεγέρθηκαν το σκοπευτήριο στην Καλλιθέα, το ποδηλατοδρόμιο στο Νέο Φάληρο, κατασκευάστηκαν τα γήπεδα lawη tennis, οι εξέδρες και τα στέγαστρα των λέμβων για τους ναυτικούς αγώνες. Όλα αυτά ασφαλώς αποτελούν την πρώτη ολυμπιακή αρχιτεκτονική. Η Κεντρική Επιτροπή Οργάνωσης των πρώτων Διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων προσπάθησε και ανταποκρίθηκε επιτυχώς στις απαιτήσεις και προδιαγραφές της διεθνούς κοινότητας.

Αντιδράσεις

Ένας άλλος σκόπελος για την επιτυχία των αγώνων προέκυψε από την Αγγλία. Οι Άγγλοι μέσα από δημοσιεύματα του Τύπου άφηναν να γίνει κατανοητό ότι εάν δεν γίνονταν αποδεκτά κατά τη διάρκεια των αγώνων τα ισχύοντα στη χώρα τους (αποστάσεις, κανόνες και όλα τα

ναφή), αυτοί δεν επρόκειτο να λάβουν σοβαρά διοργάνωση των Πρώτων Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα.

Από την άλλη πλευρά, η συμμετοχή της Γερμανίας, μετά την άρνηση των δύο μεγαλύτερων αθλητικών ενώσεων της Γερμανίας να πάρουν μέρος στους Αγώνες, κινδύνευε να ναυαγήσει. Οι Γερμανοί αιτιολογούσαν την απόφασή τους υποστηρίζοντας ότι εσκεμμένα λησμονήθηκαν στο Πρώτο Διεθνές Συνέδριο στο Παρίσι από τον Κουμπερτέν και ότι στο πρόγραμμα των Πρώτων Διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων δεν δόθηκε η δέουσα σημασία στη γερμανική γυμναστική (gymnastik).

Υπήρχαν και άλλα σημαντικά προβλήματα που έπρεπε να επιλύσουν τα μέλη της κεντρικής επιτροπής, προκειμένου να εξασφαλιστεί η επιτυχία των πρώτων Διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων. Ήταν η πρώτη φορά που οργανωνόταν σε παγκόσμιο επίπεδο μια μεγάλη αθλητική εκδήλωση και έπρεπε να υπολογίσουν πόσοι ξένοι θα επισκέπτονταν την Αθήνα με αφορμή τους Αγώνες για να προετοιμαστούν καταλύματα και να φιλοξενηθούν οι επισκέπτες. Έπρεπε να διευκρινισθεί το πρόγραμμα των αγώνων και ποια αγωνίσματα θα συμπεριλάμβανε ώστε να είναι αποδεκτό από όλες τις χώρες, να υιοθετηθούν υπάρχοντες διεθνείς κανονισμοί των αγωνισμάτων ή να συνταχθούν νέοι κανονισμοί αποδεκτοί από τις χώρες που θα συμμετείχαν στους Αγώνες. Επιπλέον που και σε ποιους θα αποστέλλονταν οι προσκλήσεις αφού δεν είχαν ιδρυθεί Εθνικές Ολυμπιακές Επιτροπές. Αν και δεν υπήρχε η απαραίτητη εμπειρία, εντούτοις για όλα τα ζητήματα βρέθηκαν λύσεις με μεγάλη εξοχικότητα και ανοικοδομήθηκαν όλοι οι απαραίτητοι αθλητικοί χώροι σε διάστημα μικρότερο των 12 μηνών.

Πολιτική πράξη

Ετοιφθάσαμε στις 25 Μαρτίου 1896, ημέρα κατά την οποία άρχισαν στο στάδιο Καλλιμάρμαρο Παναθηναϊκό Στάδιο οι πρώτοι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες.

Η επιλογή της 25ης Μαρτίου δεν ήταν τυχαία. Μετά την απελευθέρωση, η ιδεολογία που επικρατούσε στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος είναι ότι αποτελούσε τον κληρονόμο και διάδοχο της αρχαίας Ελλάδας. Το πνεύμα αυτό καθόριζε όλη τη διοργάνωση των αγώνων αλλά και τις τελετές κατά τη διάρκεια των αγώνων.

Ο ελληνισμός είχε ανάγκη εκείνη την ώρα να πιστέψει στην αναγέννησή του, να αποκτήσει την αυτοπεποίθησή του και να την εδραιώσει όσο γίνεται καλύτερα. Η καθιέρωση της έναρξης των Ολυμπιακών Αγώνων την 25η Μαρτίου ήταν μια ιδέα πολύ παλιά και ανήκει στον ποιητή Παναγιώτη Σούτσο από το 1834.

Η έναρξη των πρώτων Ολυμπιακών Αγώνων την 25η Μαρτίου, ημέρα του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου και της επετείου της εθνικής εξέγερσης και μια μέρα μετά την ανάσταση του Χριστού, αφού στις 24 Μαρτίου ήταν το Πάσχα Ορθόδοξων και Καθολικών Χριστιανών, αποτελούσε μια θρησκευτική και συγχρόνως πολιτική πράξη. Θα δινόταν η ευκαιρία στους Έλληνες της διασποράς και των απόμακρων περιοχών, στους αυτόχθονες και ετερόχθονες αλλά και σ' όλους τους φιλοξενούμενους ξένους να πάρουν μέρος στις θρησκευτικές και δημόσιες τελετές για την αναγέννηση του ελληνικού κράτους. Με αυτό τον τρόπο, τονίζονταν η πολιτική και θρησκευτική συνοχή των Ελλήνων.

Παναθηναϊκό στάδιο, ημέρα έναρξης των Ολυμπιακών Αγώνων το 1896

Απόσπασμα από το βιβλίο "Ιστορία του Εμφυλίου"

Η μάχη της Νάουσας (11-15 Ιανουαρίου 1949)

Απο το βιβλίο
του Γεωργίου Μαργαρίτη

Στις 18 Δεκεμβρίου του 1948, η Χμεραρχία του Δημοκρατικού Στρατού ξεκίνησε από το Βίτσι για να πραγματοποιήσει επιθετικό ελιγμό στα νότια της εχθρικής παράταξης, στις περιοχές του Καϊμακτσαλάν και του Βέρμιο. Η σύνθεσή της περιλάμβανε τρεις ταξιαρχίες - τη 18η (δανεισμένη από την XI μεραρχία), τη 14η και την 108η - ενισχυμένες με τις μονάδες χώρου των περιοχών όπου θα γινόταν η διείσδυση. Η όλη δύναμη πλησίαζε τους 2.500 μαχητές (1). Στόχος της κίνησης αυτής ήταν η προσβολή των κυβερνητικών μονάδων που προάσπιζαν τα αστικά και διοικητικά κέντρα της περιοχής, την Έδεσσα, την Αρδέα και τη Νάουσα και η κατάληψη μιας ή περισσότερων από τις πόλεις αυτές. Τυχόν επιτυχία θα χαλάρωνε τον κλοιό γύρω από το Βίτσι και ίσως δημιουργούσε προβλήματα στις αναμενόμενες επιχειρήσεις των κυβερνητικών δυνάμεων την άνοιξη, με τη βελτίωση του καιρού. Δευτερευόντως, όπως έχουμε ήδη επισημάνει, ίσως έλυne προβλήματα στρατολογίας και ανεφοδιασμού.

Η αρχική προσέγγιση του χώρου επιχειρήσεων έγινε σε τρεις ολονύκτιες πορείες και από τις 21 του ίδιου μήνα οι μονάδες αυτές βρέθηκαν σε θέσεις στο Καϊμακτσαλάν και το Βέρμιο. Στις 22, χωρίς ανάπαυλα, εξαπέλυσαν συνδυασμένες επιθέσεις εναντίον της Έδεσσας, με τις 14η και 103η ταξιαρχίες, και της Νάουσας, με τη 18η ταξιαρχία. Οι επιθέσεις αυτές αποσκοπούσαν στον αιφνιδιασμό του αντιπάλου πριν προλάβει να οργανώσει τις δυνάμεις

του για την αντιμετώπιση της απειλής. Η κυρία αιχμή στράφηκε προς την Έδεσσα, όπου όμως η κόπωση των μαχητών, σε συνδυασμό με τις απρόβλεπτες αντιξοότητες, ειδικά το πέρασμα του παγωμένου ρέματος της Αραπίτσας, (:) οδήγησαν σε αποτυχία την επιχείρηση. Η αποκοπή μάλιστα ενός λόχου των επιτιθεμένων μέσα στην πόλη, όπου είχε καταφέρει να διεισδύσει, λίγο έλειψε να οδηγήσει σε καταστροφή. Η απαγκίστρωση τελικά επιτεύχθηκε χωρίς μεγάλες απώλειες. Στη Νάουσα, παρά τη μικρή αρχική επιτυχία των ανταρτών που κατάφεραν να εισχωρήσουν στις παρυφές της πόλης και να πραγματοποιήσουν στρατολόγηση περίπου 70 νέων ανθρώπων, οι εξελίξεις πήραν επίσης επικίνδυνη τροπή. Οι κυβερνητικές δυνάμεις καταδίωξαν τη 18η ταξιαρχία στο Βέρμιο και την ανάγκασαν να υποχωρήσει στο Καϊμακτσαλάν, με κάποιες απώλειες σε ανθρώπους και υλικό(2).

Η εκ των υστέρων κριτική των επιχειρήσεων αυτών από τους Βλαντά και Σκοτίδα διαπίστωνε

Κορίτσια της Νάουσας μπροστά στο σημερινό παιδικό σταθμό. Στο βάθος η οικία Δάφη καμένη. (Αρχείο: Α. Σαμαρά)

αδυναμίες διοίκησης, έλλειψη σχεδίου, μη εξασφάλιση εφεδρειών, κακή σύνδεση και συντονισμό μεταξύ των μονάδων, παρεξηγήσεις κ.λ.π. (3). Νομίμως αναρωτιέται κανείς μέσα σε ποια χρονικά περιθώρια και σε ποιες συνθήκες θα μπορούσαν να προληφθούν και να αποφευχθούν τα προηγούμενα. Αυτές οι πρώτες κρούσεις είχαν ως μόνη πιθανότητα επιτυχίας τη σύγχυση και την αποδιάρθρωση του εχθρού εξαιτίας του απόλυτου αιφνιδιασμού του. Από τη στιγμή που αυτό δεν λειτούργησε, οι επιχειρήσεις είχαν ελάχιστες ελπίδες επιτυχίας.

Παρά τις αρχικές αποτυχίες και την ολοένα αυξανόμενη πίεση εναντίον τους, οι μονάδες του Δημοκρατικού Στρατού δεν άργησαν να αναλάβουν και πάλι επιθετικές πρωτοβουλίες. Τη νύχτα της 28ης προς 29 Δεκεμβρίου και μετά πάλι τη νύχτα της 30ης προς 31 Δεκεμβρίου επιτέθηκαν εναντίον της Αρδέας. Ο στόχος, η κατάληψη της πόλης, δεν επιτεύχθηκε, οι δυνατότητες όμως των επιτιθεμένων φάνηκαν για ακόμη μια φορά. Με ελιγμούς κατάφεραν να αποφεύγουν τις κυβερνητικές δυνάμεις που είχαν αναλάβει την παρακολούθηση και την άσκηση πίεσης εναντίον τους και να εμφανίζονται, με επιμονή μάλιστα, μπροστά στους επιλεγμένους στόχους (4). Παρά τις τακτικές αδυναμίες, το συντονισμό και τη σωστή χρήση των διατιθέμενων μέσων, των βαρέων όπλων δηλαδή, πέτυχαν να πιέσουν τη φρουρά και να πετύχουν μάλιστα ρηγμάτων στην αμυντική περίμετρο. Γινόταν σαφές ότι η απόσταση που χώριζε την επιτυχία από την αποτυχία ήταν μικρή και ότι τη διαφορά την έκαναν απόλυτα συγκυριακές καταστάσεις.

Οι διαδοχικές αυτές κρούσεις, οι οποίες μάλιστα δεν συνοδεύτηκαν από επίτευξη των στόχων, θα μπορούσαν να κλονίσουν την αποφασιστικότητα και τη μαχητικότητα του Δημοκρατικού Στρατού. Η ηγεσία του Εθνικού Στρατού φαίνεται μάλιστα να κατέληξε στο ίδιο συμπέρασμα. Με την πεποίθηση ότι η κάθε αποτυχία συνοδευόταν από σοβαρές απώλειες και κατανάλωση δυσαναπλήρωτων πυρομαχικών, ίσως θεωρήθηκε ότι η δυναμική της διείσδυσης του Δημοκρατικού Στρατού είχε εξαντληθεί(5). Μάλλον για λόγους οικονομίας δυνάμεων και αποφυγής της κατα-

πόνησης των χερσαίων δυνάμεων σε μια χειμερινή επιχείρηση πάνω στο Καϊμακτσαλάν, η άσκηση πίεσης ανατέθηκε κυρίως στην αεροπορία από την 1η ως τις 8 Ιανουαρίου. Δεν ήταν η πρώτη φορά που η υποτίμηση των δυνατοτήτων του ΔΣΕ θα κόστιζε στον κυβερνητικό στρατό.

Το σούρουπο της 9ης Ιανουαρίου 1949, οι δυνάμεις της Χ μεραρχίας του Δημοκρατικού Στρατού τέθηκαν πάλι σε κίνηση. Με νυκτερινό, όπως συνήθως, δρομολόγιο, πέρασαν από τις παρυφές της Έδεσσας, ανέτρεψαν τις αντιδράσεις μονάδων της 32ης κυβερνητικής ταξιαρχίας και διεκπεραιώθηκαν στο Βέρμιο. Το επόμενο βράδυ και ενώ οι κυβερνητικές δυνάμεις προσπαθούσαν να προσανατολιστούν στη νέα κατεύθυνση, η Έδεσσα δέχθηκε ισχυρή επίθεση αντιπερισπασμού από μικρά τοπικά τμήματα του ΔΣΕ. Η επαφή των κυβερνητικών δυνάμεων με τον κύριο όγκο των ανταρτών χάθηκε, γεγονός που πρόσφερε στους τελευταίους τη μικρή, μα τόσο απαραίτητη ανάπαυλα για να ξεκουραστούν και να οργανώσουν τη νέα τους επιχείρηση: την εκ νέου επίθεση εναντίον της Νάουσας(6).

Οι κυβερνητικές δυνάμεις είχαν οχυρώσει την πόλη της Νάουσας σε βάθος. Δηλαδή, υπήρχαν μονάδες τοποθετημένες γύρω από την πόλη, ισχυρά οχυρά και φυλάκια έξω ή στις παρυφές της οχυρωμένης περιμέτρου, γραμμική άμυνας, ενισχυμένη από παγιδεύσεις, ναρκοπέδια, σηματοπλέγματα γύρω από την αστική ζώνη και πολλά ισχυρά οργανωμένα κέντρα άμυνας μέσα σε αυτή. Η πόλη είχε δεχτεί επιθέσεις που έμοιαζαν με επιδρομές στο παρελθόν, στην πρώτη φάση του Εμφυλίου, όμως χωρίς διάρκεια και σημαντικές επιπτώσεις. Βρισκόταν σε επικίνδυνη ζώνη, χωρίς ωστόσο, να θεωρείται ιδιαίτερα επισφαλής. Μετά από τόσες αποτυχίες του ΔΣΕ μπροστά σε οχυρωμένες πόλεις και παρά τα πρόσφατα γεγονότα στην Καρδίτσα - όπου δεν θίχθηκαν τα ισχυρά κέντρα αντίστασης των αμυνομένων μέσα στην πόλη - ελάχιστοι πίστευαν ότι υπήρχε πραγματικός κίνδυνος. Εξάλλου οι δυνάμεις που προστάτευαν την πόλη ήταν σημαντικές.

Στη Νάουσα ήταν εγκατεστημένη η διοίκηση της 33ης ταξιαρχίας του Εθνικού Στρατού μαζί με τις υπηρεσίες της ταξιαρχίας, το επιτελείο και το λόχο διοίκησης. Δύο λόχοι του 519 τάγματος πεζικού φρουρούσαν επίκαιρα σημεία μέσα στην πόλη και το σημαντικό εργοστάσιο υφαντουργίας του Λαναρά. Το 44 τάγμα Εθνοφρουράς είχε αναλάβει το βάρος της άμυνας και οι δυνάμεις του ήταν κατανεμημένες σε φυλάκια στις προσβάσεις προς την πόλη και μέσα σε αυτή. Εξαιτίας της έκρυθμης κατάστασης που είχε δημιουργηθεί με τη διείσδυση των μονάδων του ΔΣΕ, οι δυνάμεις της Εθνοφρουράς ενισχύθηκαν με έναν λόχο νεοσυλλεκτών από την περιοχή των Γιαννιτών. Στην πόλη είχαν διατεθεί επίσης ουλαμός πεδινού πυροβολικού και ουλαμός τεθωρακισμένων, βάσεις όλμων των 60, 81 και 107 χλστ. σε στρατηγικά σημεία, καθώς και πολυβόλα. Η τοπική Χωροφυλακή είχε 60 άνδρες, υπήρχε ένα απόσπασμα των 30 ΜΑΔ και ισχυρή - στα χαρτιά τουλάχιστον - δύναμη ΜΑΥ, ενόπλων κατοίκων της πόλης, με περίπου 500 τυφέκια. Όλα αυτά μπορούσαν να συνοψιστούν αριθμητικά σε μια δύναμη περίπου χιλίων στρατιωτών, χωρίς να υπολογίζονται οι ένοπλοι πολίτες των ΜΑΥ (7). Οι δυνάμεις αυτές αποτελούσαν τμήμα ενός πυκνού δικτύου μονάδων του κυβερνητικού στρατού που κάλυπταν την ευρύτερη περιφέρεια και μπορούσαν να ελπίζουν σε ταχύτατη άφιξη ενισχύσεων από τις γύρω φρουρές ή από τις εφεδρικές μονάδες του Γ' Σώματος Στρατού στη Θεσσαλονίκη. Η βασική αποστολή της φρουράς ήταν να καθυστερήσει τους επιτιθεμένους κατά τρόπο ώστε με την άφιξη των ενισχύσεων να βρεθούν οι τελευταίοι σε δύσκολη θέση.

Ο ΔΣΕ έριξε το σύνολο των μονάδων που είχαν πάρει μέρος στη διείσδυση μαζί με τις τοπικές δυνάμεις. "Τρεις ταξιαρχίες πεζικού, την 14η, την 18η, την 103η, που είχαν 7 διλοχίες συνολικής δύναμης 2.069. Τρεις λόχοι σαμποτέρ δύναμης 170, μισό ουλαμό ορειβατικό δύναμης 25, ένα λόχο του Βερμίου, δύναμης 55, σχηματισμοί Χ Μεραρχίας δύναμης 92, σύνολο 2.441. Από άποψη μέσων. Ένα ορειβατικό πυροβόλο, 2 αντιαρματικά των 20 χιλιοστών, 2 αντιαρματικά των 37 χιλιοστών, 14 ομαδικούς όλμους, 14 πολυ-

βόλα, πάντζερ, τυποποιημένα και νάρκες, τον ατομικό οπλισμό των μαχητών μας, περιορισμένα πυρομαχικά και στην πορεία της μάχης λάφυρα, ένα βαρύ τανκ και 2 κάρριερς και ένα όλμοβόλο με 250 βλήματα" (8). Οι δυνάμεις αυτές έπρεπε να κατανεμηθούν σε δύο αποστολές: στην εξουδετέρωση των αμυντικών στηριγμάτων της πόλης και την κατάληψή της και στην παρεμπόδιση της κίνησης των ενισχύσεων από τις γύρω φρουρές προς αυτή.

Δύο ισχυρά, οχυρωμένα σημεία στήριξης δέσποζαν την αμυντική διάταξη της πόλης. Στον Θεολόγο φρουρούσε διμοιρία της Εθνοφρουράς ενισχυμένη με πολυβόλα και όλμους. Στον Προφήτη Ηλία υπήρχε επίσης διμοιρία Εθνοφρουράς. Και στα δύο σημεία υπήρχαν θέσεις μάχης και πολυβολεία από σκυρόδεμα, συρματοπλέγματα και παγιδεύσεις. Τα φυλάκια αυτά έπρεπε να εξουδετερωθούν στην αρχή της επίθεσης, ώστε να ανοίξουν οι διαβάσεις προς την πόλη. Ο ΔΣΕ είχε διαμορφώσει τεχνικές για αποστολές αυτού του είδους. Στις έντεκα τη νύχτα, στις 11 Ιανουαρίου, ειδικές ομάδες πλησίασαν απαρτήρητες όσο το δυνατόν πιο κοντά στα οχυρά, με σκοπό να τα πλήξουν με αντιαρματικές γροθιές, ενώ ταυτόχρονα με "σταυρούς" θα άνοιγαν διόδους μέσα από τα συρματοπλέγματα και τις παγιδεύσεις (9). Στον Προφήτη Ηλία ο αιφνιδιασμός δεν πέτυχε. Στον Θεολόγο, όμως, οι είκοσι ένας επίλεκτοι μαχητές εκτόξευσαν ταυτόχρονα τα αντιαρματικά τους προκαλώντας καταστροφές και πανικό στους υπερασπιστές του οχυρού. Μέσα σε ελάχιστα λεπτά η θέση έπεσε και άνοιξε η είσοδος της πόλης. Από άλλη κατεύθυνση, οι δυνάμεις του ΔΣΕ που πλησίασαν το φυλάκιο Κουκουίλι το βρήκαν εγκαταλειμμένο, εξασφαλίζοντας από εκεί μια δεύτερη διόδο (10). Ο Προφήτης Ηλίας έπεσε αργότερα, μετά από μάχη.

Η γρήγορη είσοδος των τμημάτων εφόδου του ΔΣΕ στην πόλη και το χτύπημα των πολυβολείων από τα νώτα εξάρθρωσε όλη την αμυντική διάταξη των αμυνομένων. Τα τμήματα των ΜΑΥ δεν πρόλαβαν να συγκροτηθούν σε σώμα, αν υποθέσουμε ότι είχαν τέτοια διάθεση. Η Χωροφυλακή κλείστηκε στα κτήριά της, τα στρατηγεία των

αφόρων μονάδων επίσης και ο συντονισμός - άμυνας αφέθηκε στα τεθωρακισμένα, τα ο-ία, όμως, χωρίς ισχυρή συνοδεία πεζικού, αν ευάλωτα στις ενέδρες των τμημάτων του ΣΕ και στους αντιαρματικούς εκτοξευτές. Ως μεσημέρι της επομένης, 12 Ιανουαρίου, η πίεση είχε περιοριστεί κυρίως σε δύο ση-εία, στο κτίριο της Υποδιώκισης Χωροφυλα-ής στο κέντρο της πόλης και στο στρατηγείο της ταξιαρχίας. Κάθε απόπειρα εξόδου των ολιορκημένων από αυτά κατέληγε σε συμφορά. Οι μαχητές του ΔΣΕ έδειξαν αξιοσημείωτη ε-νεργητικότητα στη διάρκεια των οδομαχιών επί-ων επιθέσεων σε οχυρωμένα κτήρια. Εκτός από-ην παλιά τακτική του τρυπήματος ενδιάμεσων-οίχων, ώστε να διεισδύουν μέσα στα κατεχόμε-να από τον εχθρό τετράγωνα, χρησιμοποίησαν-τρος μεγάλη έκπληξη φίλων και εχθρών-τα τε-θωρακισμένα που έπεσαν στα χέρια τους (11). Την τρίτη ημέρα, στις 13 Ιανουαρίου, το τελευ-ταίο σημείο αντίστασης, το στρατηγείο της τα-ξιαρχίας, έπεσε στα χέρια του ΔΣΕ. Όλη η Νάουσα βρισκόταν πλέον στη δικαιοδοσία του.

Η τελική έφοδος (12)

Περίπου σαν τον κόκκινο Οχτώβρη....

Ο χειμωνιάτικος ήλιος ξεμύτισε τ' απομεσήμε-ρο από τα σκούρα σταχτιά σύννεφα, σαν η ψιλή-βροχή είχε πάψει. Πυκνοί μαύροι καπνοί υψώνο-νταν πάνω από το τετράγωνο των εργοστασίων-του Λαναρά. Μια ομάδα σαμποτέρ, ύστερα από-ολοήμερες προσπάθειες ενός τάγματος, κατάφε-ρε να φτάσει σε ένα κτίριο και να βάλει φωτιά. Μα-σα υπόλοιπα κρατούσαν. Πέρασε η πρώτη μέρα, πέρασε και όλο το πρωινό της δεύτερης και ακό-μα κρατούσαν.

Εκεί είχε την έδρα του κι ο ταξίαρχος Κατσου-ριδής. Εκεί είχε και τα πιο μεγάλα και τα πιο-πολλά οχυρά. Εκεί ήταν σχεδόν όλα τα τανκ και-τα αυτοκίνητα. Όλα είχαν ετοιμαστεί έτοι, για να-δώσει ο εχθρός εκεί την τελευταία μάχη. Οι-καμινάδες που ψήλωναν και στοίχειωσαν με τον-κλεμμένο ανθρώπινο μόχθο ήταν διαταγή να φυ-λαχτούν με κάθε θυσία. Τ' αεροπλάνα βομβάρ-δισαν ασταμάτητα, ανασχετικά τους γύρω σνοι-

κισμούς. Σπίτια ξεκόβονταν και κατέρρεαν κάθε-τόσο. Ανθρώπινα μυαλά κολλούσαν στα ντουβά-ρια. Στριγκιές κραυγές παιδιών πνίγονταν με-στα ερείπια. Μιας καιγόταν τα πάντα. Ας-χανόταν η πολιτεία και οι άνθρωποι μαζί. Τα-εργοστάσια να μέναν γερά.

Η τελευταία τούτη μάχη ήταν τόσο συμβολική. Τα εργοστάσια Λαναρά προσπαθούσαν να κρα-τηθούν με τόσο πείσμα, μ' όση λύσσα παλεύει να-κρατηθεί στη ζωή ο κόσμος της αδικίας, που-καταρρέει.

Η μεγάλη έφοδος άρχισε στις 3 η ώρα. Όπως-ορμούν τα φοιητροννιασμένα κύματα και καβα-λάν τα βράχια, έτσι ξεχύθηκε ο λαϊκός στρατός-κείνο το δειλινό. Τίποτε δεν συγκρατεί την ορμή-του μαχητή.

Ο εχθρός λυγάει. Ο Κατσουριδής με το επιτε-λείό του φεύγει κρυφά. Ούτε ο ασυρματιστής του-κατάλαβε πότε τους τόξε σκάσει. Σκυφτός επά-νω σ' ένα χαρτί, έπαιρνε την τελευταία διαταγή-της μεραρχίας του, όταν η πόρτα άνοιξε μ' ορμή-κι η μπούκα ενός στάγερ το υποχρέωσε να σηκώ-σει τα χέρια. Η διαταγή έμεινε μισογραμμένη, μα-η βραχνή φωνή συνέχισε να μιλάει στο δέκτη του-ασύρματου τηλεφώνου.

- Κρατήστε! Κρατήστε ακόμα! Έρχονται ενι-σχύσεις! Έρχονται! Κρατήστε! Κρατήστε!....

*****

Κάπου - κάπου μερικά λιανοντούνεκα και α-ρραιές κοφτές ριπές ακοίγονται ακόμα. Είναι οι-ομάδες που εκκαθαρίζουν το έδαφος και φέρ-νουν τους τελευταίους αιχμαλώτους. Τα αερο-πλάνα βομβαρδίζουν ασταμάτητα τα γυναικό-παιδα, στους δρόμους, τις σπνοικίες. Το κανονίδι-μουγκρίζει φοβερά στα γύρω υψώματα. Ο ε-χθρός κάνει τις τελευταίες προσπάθειες να μπει-στην πόλη. Μα εκεί θα μείνει καρφωμένος κι-απόψε κι αύριο.

*****

Πυκνοί καπνοί υψώνονται και τυλίγουν τις κα-μινάδες, όλο εκείνο το τετράγωνο.

Καίγονται τα εργοστάσια του Λαναρά!

Η είδηση τρέχει σαν αστραπή πάνω στην προλεταριακή πόλη. Στα παράθυρα, στις αυλές, στις πόρτες, ξεπροβάλλουν κεφάλια που αγναντεύουν τους καπνούς.

*****

Εν τω μεταξύ, γύρω από την πόλη, από το πρωί της 12ης Ιανουαρίου, άρχισαν να φθάνουν ενισχύσεις. Στα κυβερνητικά επιτελεία και ιδιαίτερα στη διοίκηση της αρμόδιας ΧΙ μεραρχίας επικράτησε σύγχυση με αρκετά στοιχεία πανικού. Όλες οι γύρω φρουρές ειδοποιήθηκαν να στείλουν ενισχύσεις στη Νάουσα χωρίς να γνωρίζουν την κατάσταση που επικρατούσε, τις ανάγκες που υπήρχαν και χωρίς συντονισμό των κινήσεων των διαφόρων ομάδων. Το αποτέλεσμα ήταν αποκαρδιωτικό. Οι μονάδες - λόχοι, διμοιρίες, ουλαμοί - έφθαναν ή μία μετά την άλλη χωρίς συντονισμό και έπεφταν στις ενέδρες του ΔΣΕ ή σταματούσαν μπροστά στις καταστροφές ή τις ναρκοθετήσεις των δρόμων. Αν και οι δυνάμεις που συγκεντρώθηκαν ήταν σημαντικές (13), δεν κατάφεραν να δημιουργήσουν μια ισχυρή αιχμή επίθεσης, να συνεργαστούν και να εκβιάσουν την είσοδο στην πόλη. Οι ασθενείς απόπειρες προς αυτή την κατεύθυνση αντιμετωπίστηκαν με ευκολία από τους μαχητές του ΔΣΕ. Οι μικρές απώλειες που είχαν οι μονάδες των ενισχύσεων αποδεικνύουν ότι στις περισσότερες περιπτώσεις, περιόρισαν τη δράση τους σε υποστήριξη πυρών, χωρίς να γνωρίζουν επακριβώς την κατάσταση εμπρός τους και γύρω τους (14). Εγκατέστησαν ισχυρή προφυλακή στον σιδηροδρομικό σταθμό και θα έλεγε κανείς ότι προετοιμάστηκαν για μακρόχρονη τακτική πολιορκία της πόλης!

Στο μεταξύ διάστημα ο ΔΣΕ, παρά τη διαρκή παρενόχληση από τους βομβαρδισμούς του εχθρού, οργάνωσε την "εκμετάλλευση" της επιτυχίας του. Το νέο πρόβλημα ήταν ευχάριστο μεν, άλυτο και αδιέξοδο δε. Τα λάφυρα, τα υλικά που έπεσαν στα χέρια των νικητών ήταν τόσα πολλά που ήταν αδύνατο να μεταφερθούν όλα σε ασφαλές μέρος. Έπρεπε να υπάρξει σωστή ιεράρχηση των περισσότερων αναγκαίων και να οργανωθεί εκ των ενόντων ένα πολύπλοκο και πολυπρό-

σωπο σύστημα μεταφορών. "Λάφυρα 4 πεδινά πυροβόλα με 3.000 βλήματα, 7 βαριά τάνκ, 21 κάρριερς, 210 φορτηγά αυτοκίνητα και πέντε τζιπ, 27 μοτοσυκλέτες, 1 ολμοβόλο με 250 βλήματα, 5 ομαδικούς όλμους με 2.000 βλήματα, 9 καναδέζικους όλμους με 3.000 βλήματα, 15 πολυβόλα ΒΙΚΕΡΣ, 110 οπλοπολυβόλα, 550 ατομικά όπλα, 70 ημιαυτόματα, περίπου 2.000.000 σφαίρες, 15 αμερικανικούς ασυρμάτους, 4 ασυρμάτους Νο 22, 13 γραφομηχανές, 5 ράδια, 170 χλαίνες, 120 στρατιωτικές στολές, 130 ζεύγη άρβυλα, 135 μουλάρια ειδικού φόρτου, 120 μουλάρια κοινού φόρτου, 2 ηλεκτρογεννήτριες, 33 τηλέφωνα, 3 τηλεφωνικοί πίνακες πολλών διευθύνσεων, 20 μπαταρίες, πολύ υγειονομικό υλικό, πολλά τρόφιμα, υφάσματα, που από τα τρόφιμα έφαγαν οι μαχητές μας, μοιράσαμε στο λαό καθώς και τα υφάσματα. Ένα τσουβάλι επιτελικούς χάρτες. Τα αρχεία υποδιοίκησης Χωροφυλακής, ασφαλείας αστυνομικού τμήματος, 44 τάγματος, 33 ταξιαρχίας, 519 τάγματος" (15).

Η αρχική αντίδραση των μαχητών του ΔΣΕ ήταν -από ένστικτο θα λέγαμε- η καταστροφή των υλικών που έπεφταν στα χέρια τους. Με τον τρόπο αυτό καταστράφηκαν τα πεδινά πυροβόλα και πολλά από τα δυσκολομεταφερόμενα όπλα, όπως τα πολυβόλα ΒΙΚΕΡΣ. Η καταστροφική αυτή διάθεση σταμάτησε όταν έπεσαν και τα τελευταία κέντρα αντίστασης του εχθρού και οι αντάρτες βρέθηκαν να κυριαρχούν απόλυτα στην πόλη. Ακόμη και τότε, στις δύσκολες συνθήκες, οι μηχανισμοί για εκμετάλλευση της επιτυχίας αποδείχθηκαν ανεπαρκείς. Το μεγαλύτερο μέρος των εφοδίων που πάρθηκαν από την πόλη φαίνεται ότι συνίστατο σε ό,τι πήραν οι μαχητές και οι μικροομάδες στη διάρκεια των επιχειρήσεων. Οι χρόνιες ελλείψεις είχαν μετατρέψει τους τελευταίους σε άριστους ιχνηλάτες χρησιμων ειδών. Ελάχιστοι αντάρτες βγήκαν από την πόλη με τα ρούχα, τις αρβύλες και τον ατομικό εξοπλισμό που είχαν όταν μπήκαν σε αυτή. Στη διάρκεια της μάχης ντίθηκαν με καινούρια ρούχα, φόρεσαν νέα άρβυλα και απέκτησαν πλήθος χρησιμων ή λιγότερο χρησιμων ειδών. Οι καπνιστές εφοδιάστηκαν με τσιγάρα και καπνό και οι αντάρτισσες, συχνά, με ξεχασμένα είδη αιμαί-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τητα στη γυναικεία φιλαρέσκεια. Η νέα εικόνα τους τούς έκανε να ξεχωρίζουν σαφώς από τους συναγωνιστές τους με αποστολή στις γύρω από την πόλη θέσεις και ενέδρες, που δεν μπόρεσαν να επωφεληθούν από τον πακτωλό που η πόλη πρόσφερε.

Η οργανωμένη, όμως, επιχείρηση διάσωσης και μεταφοράς υλικών παρουσίασε πλήθος προβλήματα. Τα διαθέσιμα μουλάρια, λόγω χάρη, έπρεπε να κατανεμηθούν σε διάφορα, αντιφατικά μεταξύ τους καθήκοντα. Συνέβη ώστε μουλάρια που είχαν φορτωθεί υλικά να χρειαστεί να εγκαταλείψουν το φορτίο τους για να συνδράμουν στη μεταφορά τραυματιών της μάχης. Για τους τελευταίους δεν υπήρχε οργανωμένο σύστημα διακομιδής, συγκέντρωσης και μεταφοράς, και έτσι κάθε τοπικός διοικητής ζητούσε να εξασφαλίσει τη μεταφορά των δικών του συχνά σε βάρος άλλων προτεραιοτήτων και αναγκών. Η αλήθεια είναι ότι το πρόβλημα δεν είχε προκύψει ξανά στον ΔΣΕ και οι μονάδες του βρέθηκαν να αυτοσχεδιάζουν μπροστά στα προβλήματα που προκάλυψε η επιτυχία (16).

Η στρατολογία και οι επιφορτισμένοι με αυτό το καθήκον βρέθηκαν επίσης μπροστά σε αντιφατικές καταστάσεις. Η πόλη είχε χαρακτηριστεί αριστερή και σε μεγάλο βαθμό ήταν. Πολλοί από τους κατοίκους της ήταν εργάτες στα διάφορα εργοστάσια, κυρίως υφαντουργίας, ενώ πολλοί αντάρτες κατάγονταν από αυτή. Οι εκεί συγκεντρωμένοι κάτοικοι των ορεινών χωριών είχαν σχεδόν όλοι τους συγγενείς, φίλους ή χωριανούς στο ΔΣΕ. Οι γενικές συμπάθειες, όμως, σε καμία περίπτωση δεν σήμαιναν ότι οι νέοι άνθρωποι της Νάουσας ή των προσφυγικών οικισμών είχαν τη διάθεση να στρατευθούν, χειμώνα καιρό, στις τάξεις του ΔΣΕ. Η στρατολόγηση αγοριών και κοριτσιών έπρεπε να γίνει υποχρεωτικά. Το δίλημμα ήταν σοβαρό. Υπερβολική βιαιότητα στη στρατολόγηση και μεθοδικές σκληρές έρευνες στα σπίτια για την ανακάλυψη όσων δεν ήθελαν να παρουσιαστούν θα προκαλούσαν σοβαρά ρήγματα στις σχέσεις του ΔΣΕ με τους κατοίκους μια πόλης που θεωρούνταν φιλικά διακείμενοι προς αυτόν. Από την άλλη,

όμως, στρατολογία έπρεπε να γίνει.

Δοκιμάστηκε όλο το φάσμα των μεθόδων, από τις πλέον ήπιες ως τις πλέον σκληρές. Στρατολογήθηκαν 500 ως 600 νέοι και νέες, αριθμός που από την ηγεσία του ΔΣΕ κρίθηκε τελείως ανεπαρκής. Οι υπεύθυνοι για τη στρατολόγηση κατηγορήθηκαν μάλλον άδικα ότι "αντί να βρουν όλους τους τρόπους για να ξετρυνώσουν τον επιστρατεύσιμο κόσμο, έκαναν τυπικές επισκέψεις, επηρεάστηκαν από τις ρεβεράντσες και τα κεράσματα που τους έκαναν οι γυναικούλες και έτσι δεν πήραμε όσους μπορούσαμε να επιστρατεύσουμε" (17). Το όλο ζήτημα ήταν φυσικά πολύ πιο σύνθετο και η αντιπάθεια που έδειχναν τα στελέχη του ΔΣΕ απέναντι στο καθήκον του στρατολόγου βρήκε νέα επιχειρήματα στην όλη εξέλιξη των πραγμάτων. Στο κάτω - κάτω, ένα σημαντικό ποσοστό από εκείνους που με τόσες δυσκολίες και συμβιβασμούς επιστρατεύθηκαν σκοτώθηκε από τα αεροπλάνα στο δρόμο της επιστροφής προς το Βίτσι ή βρήκε ευκαιρία να

Πρόσοκοποι της πόλης φωτογραφίζονται μπροστά στο καμένο δημοτικό θέατρο, όπου σήμερα βρίσκεται η (στρατιωτική λέσχη). (Αρχείο Α. Σαμαρά)

λιποτακτήσει μέσα στην αναταραχή του "ελιγμού".

Το κόστος

Οι δυνάμεις του ΔΣΕ αποχώρησαν από την πόλη το σούρουπο της 14ης Ιανουαρίου. Η επίσημη δικαιολογία ήταν ο περιορισμός των πυρομαχικών κάτω από τα όρια ασφαλείας. Παρά το πακτωλό των λαφύρων, ο ΔΣΕ ήταν αδύνατον να προσαρμόσει τον οπλισμό και την επιμελητεία του με βάση τα λάφυρα και οι μονάδες που κρατούσαν τις γύρω από την πόλη θέσεις πιέζονταν από τις ελλείψεις. Η απαγκίστρωση από την πόλη δεν μπορούσε εξάλλου να καθυστερήσει περισσότερο. Σημαντικές δυνάμεις του κυβερνητικού στρατού κατευθύνονταν -όχι με ιδιαίτερη σπουδή είναι αλήθεια- προς τις υποχρεωτικές διαβάσεις για το Βίτσι, απειλώντας να παγιδεύσουν τις δυνάμεις του ΔΣΕ στη Νάουσα. Την επομένη, στις 15 Ιανουαρίου, ο Εθνικός Στρατός μπήκε στην πόλη. Η εικόνα της τελευταίας έγινε αμέσως αντικείμενο προπαγανδιστικής εκμετάλλευσης από τους κυβερνητικούς.

Από τη Νάουσα

Έντυπο Σήματος (18)

Από Γ' Σ.Σ. προς ΓΕΣ/Α1-Α2
15.1.49 22:15

[...] Πρώτοι πληροφορίες περί Ναούσης. Εκ της φρουράς παρουσιάστηκαν μέχρι της 16ης ώρας 180. Εκ του στρατηγείου 33 Ταξιαρχίας δεν παρουσιάστηκαν εισέτι επιτελάρχης Δόρτας και εις Αξιωματικός. Ανευρέθησαν εντός πόλεως 57 νεκροί. Μεταξύ τούτων πιθανόν και Στρατιωτικοί. Ανεγνωρίστησαν 5 νεκροί αξιωματικοί. Κατεστράφησαν ή υπέστησαν σοβαρά ζημιάς εργοστάσια πόλεως. Επυρπολήθησαν ή υπέστησαν ζημιάς ουχί μεγάλας 200 περίπου οικίαι εκ των οποίων πλείσται οικίαι στρατιωτικών εγκαταστάσεων. Ομοίως δημόσια καταστήματα. Εκ του αμάχου πληθυσμού εξηκριβώθη μέχρι στιγμής ότι απουσιάζουν 300 περίπου άτομα των οποίων περισσότερα νεαρής ηλικίας, μαθήτριοι, πρόσκοποι, οδηγοί κ.λ.π. Μεταξύ εκτελεσθέντων, δήμαρχος, εις δημοτικός σύμβουλος, 2 δημόσιοι υπάλληλοι [...].

Ο ΔΣΕ έσπευσε περιχαρής να περιγράψει τις καταστροφές που προκάλεσε στην εχθρική πόλη χρεωνόμενος άθελά του και τις αντίστοιχες που προκάλεσαν οι κυβερνητικοί βομβαρδισμοί. Συμβολικά ήθελε να δηλώσει, μέσω αυτών, τη δυνατότητά του να δίνει καιρικά χτυπήματα στο κράτος της Αθήνας και στην πλουτοκρατία που το στήριζε.

Ο ΔΣΕ τιμωρεί... (19)

Ζημιές: Κάηκαν και ανατινάχθηκαν οι στρατιωτικές αποθήκες ματισμού, βενζίνας κ.λ.π. Κάηκαν και ανατινάχθηκαν όλα τα εργοστάσια γιατί ήσαν οχυρωμένα, με όλα τα εμπορεύματα και πρώτες ύλες που υπήρχαν σ' αυτά, σε τεράστιες ποσότητες. Ρίξαμε 2 αεροπλάνα. Κάηκαν και ανατινάχθηκαν όλα τα οχυρωμένα δημόσια χτήρια και οχυρωμένα πλουσιόσπιτα π.χ. Δημαρχείο, Ταχυδρομείο, Τηλεγραφείο, Επαρχείο, Ειρηνοδικείο, Δημόσιο Ταμείο, Τράπεζα Αθηνών, Εργατικό Κέντρο, Ταμείο Ανεργίας, Στρατιωτικά Γραφεία, Διοίκηση Χωροφυλακής, Ασφάλεια, Αστινολογικό Τμήμα, Αίθουσα Τιτάνια, Βίλλες Πετριδής, Χρησιδής, Λαναρά, Αγγελάκη, Πάση, Κιλιμουριδής, Κιτσέλη, Δημοβίκη κ.λ.π.

Ανατινάχθηκαν όλες οι γέφυρες της πόλης στο ποτάμι Αραλίτσα, καθώς και η Βερροιώτικη γέφυρα.

[...] Εκτελέσαμε τους περισσότερους προδότες. Οι χαφιέδες της ασφάλειας αυτοκτόνησαν. [...]

Οι εκτεταμένες καταστροφές και οι εκτελέσεις έγιναν ευρύτατα γνωστές. Είναι αμφίβολο αν το μήνυμα που ήθελε να δώσει ο ΔΣΕ βρήκε πολλούς αποδέκτες. Η καταστροφή εργοστασίων μπορούσε να ερμηνευθεί ως χτύπημα κατά της πλουτοκρατίας, μπορούσε όμως να γίνει αντικείμενο αντίθετης προπαγανδιστικής εκμετάλλευσης καθώς, σε εποχές δύσκολες, πολλοί έβρισκαν δουλειά σε αυτά και εισόδημα. Η καταστροφή δε της παραγωγικής υποδομής του αντιπάλου δεν ήταν αναγκαστικά ισχυρό όπλο για τη νίκη. Η πολεμική προσπάθεια του κυβερνητικού στρατοπέδου ελάχιστα στηριζόταν στις βιομηχα-

νικές και οικονομικές επιδόσεις των Ελλήνων κεφαλαιούχων. Από την άποψη αυτή, πραγματικά, το μήνυμα του ΔΣΕ στη Νάουσα πρέπει να εμεινε χωρίς αποδέκτες.

Πιο ουσιαστικές ήταν οι απώλειες που προκάλεσε ο ΔΣΕ στους αντιπάλους του. Ποτέ άλλοτε ο Εθνικός Στρατός δεν είχε τόσες απώλειες σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα. Οι νικητές υπολόγισαν σε 1.500 τον αριθμό των εκτός μάχης από τη φρουρά της πόλης, αριθμός που αγγίζει το 100% των δυνάμεών τους με συνυπολογισμό των ενοπλων πολιτών της ΜΑΥ (20). Από αυτούς, σε 500 υπολογίστηκαν οι νεκροί και σε 700 οι τραυματίες. Στην πραγματικότητα, πολλοί από τους φαντάρους και τους αξιωματικούς, καθώς και το μεγαλύτερο μέρος των ΜΑΥ κρύφτηκαν σε σπίτια της πόλης περιμένοντας την αποχώρηση των ανταρτών. Ο στρατός, από την πλευρά του, υπολόγισε τις απώλειες των στρατιωτικών δυνάμεων -δηλαδή χωρίς τη Χωροφυλακή, την Ασφάλεια, τα ΜΑΔ και τα ΜΑΥ- σε σαφώς μετριότερα επίπεδα.

Μέσα στην πόλη οι νεκροί στρατιωτικοί ήταν 28 (3 αξιωματικοί), οι τραυματίες 65 (8 αξιωματικοί) και οι αγνοούμενοι 206 (7 αξιωματικοί). Στην κατηγορία των παρουσιασθέντων μετά την ανακατάληψη της πόλης ταξινομήθηκαν 368 στρατιωτικοί (27 αξιωματικοί)(21). Η τελευταία κατηγορία περιλάμβανε τόσο αυτούς που είχαν κρυφτεί σε διάφορα σημεία, όσο και εκείνους που συνελήφθησαν αιχμάλωτοι από το ΔΣΕ και αφέθηκαν ελεύθεροι μετά την αναχώρηση των ανταρτών από την πόλη. Στο σύνολο πρέπει να προστεθούν οι απώλειες χωροφυλάκων (τουλάχιστον 15 άτομα), ΜΑΔ και ΜΑΥ (22). Να σημειωθεί ότι στις 15 του μήνα μεταφέρθηκαν στην Βέροια 120

τραυματίες στρατιωτικοί (6 αξιωματικοί), αριθμός που έρχεται σε αντίφαση με τον επίσημο τελικό αριθμό των τραυματιών(23). Όπως και να έχουν τα πράγματα, είναι γεγονός ότι μια ισχυρή φρουρά εκμηδενίστηκε σε μια επίθεση που ήταν κάτι περισσότερο από απλή επιδρομή.

Αντίθετα, οι κυβερνητικές δυνάμεις που έσπευσαν να ενισχύσουν την πολιορκημένη πόλη είχαν πολύ μικρές απώλειες. Έχασαν, στην τριήμερη μάχη, συνολικά 8 νεκρούς και 55 τραυματίες(24), αριθμοί που οπωσδήποτε δεν πιστοποιούσαν επίμονες επιθέσεις προς απελευθέρωση των αναξιοπαθούντων συναδέλφων τους.

Από την άλλη πλευρά του λόφου, ο ΔΣΕ ανακοίνωσε απώλειες 58 νεκρών, 174 τραυματιών και 36 αγνοουμένων στη διάρκεια της μάχης της Ναούσας, μέσα και γύρω από την πόλη. Μαζί με 4 λιποτάκτες, οι συνολικές απώλειες έφθισαν τους 272 εκτός μάχης, αριθμός που, με βάση την εικόνα της μάχης, πρέπει να βρίσκεται κοντά στα πράγματα(25).

Ο δρόμος για το Βίτσι

Η επιστροφή των μονάδων του ΔΣΕ στο Βίτσι δεν ήταν η απλούστερη των ενεργειών. Περιλάμβανε πέρασμα μέσα από πεδινές περιοχές και μέσα από ποτάμια που, στην καρδιά του χειμώνα, κατέβαζαν άφθονα νερά. Πολύ συνοπτικά,

Απο την επίσκεψη του Βασιλιά Παύλου και της Βασίλισσας Φρειδερίκης στη Νάουσα, αμέσως μετά την αποχώρηση των ανταρτών. Στο βάθος το παρθενιαγωγείο και το καμπαναριό της Μεταμόρφωσης.

για όσους μετείχαν σε αυτό το εξαντλητικό ελιγμό, οι αναμνήσεις συνοψίζονταν σε "αφάνταστη κούραση, δέκα μέρες πορεία και ύπνος σταλιά" (26). Εκτός των άλλων, οι φάλαγγες έπρεπε να μεταφέρουν μαζί τους τα λάφυρα αλλά και 150 τραυματίες, αριθμός που μεγάλωνε διαρκώς μέσα από τις συνεχείς συγκρούσεις.

Παρά την κινητοποίηση σημαντικών δυνάμεων από την κυβερνητική πλευρά, ανάμεσά τους και η 77η ταξιαρχία από το Β' Σώμα Στρατού, και την επισφαλή θέση στην οποία βρέθηκαν αρκετές φορές οι φάλαγγες του ΔΣΕ, το κυριότερο βάρος της καταδίωξης το επωμίσθηκε η αεροπορία. Ο χειμώνας αποδείχθηκε ακόμη μία φορά πιστός σύμμαχος των ανταρτών. Παρά τις ταλαιπωρίες που προκαλούσε, προστάτευε τις κινήσεις τους με κακοκαιρίες, χαμηλή νέφωση και μεγάλες νύχτες. Ταυτόχρονα, μέσα στο αφιλόξενο χειμερινό τοπίο περιοριζόταν ο ζήλος των μονάδων πεζικού του αντιπάλου, των μόνων που μπορούσαν να πετύχουν καταστροφικά πλήγματα στις βαρυφορτωμένες φάλαγγες των ανταρτών.

Ο ελιγμός απέδειξε εξάλλου τη βελτίωση των επιχειρησιακών δυνατοτήτων του ΔΣΕ. Το μηχανικό λειτούργησε με σχετική επάρκεια και πέτυχε να δημιουργήσει γέφυρες και περάσματα στους υδάτινους πόρους (27). Η αντοχή δε των

μαχητών του ΔΣΕ στην κόπωση, στις καιρικές αντιξοότητες και στη διαρκή πίεση έδωσε ακόμη μια φορά πετυχημένες εξετάσεις. Οι φάλαγγες της Χ μεραρχίας του ΔΣΕ έφθασαν στο Βίτσι πληρώνοντας έναν πρόσθετο φόρο αίματος, 49 νεκρούς, 111 τραυματίες, 33 αγνοούμενους και 8 λιποτάκτες (28). Στη διαδρομή χάθηκαν επίσης αρκετοί από τους νεοεπιστρατευθέντες, αρκετοί αιχμάλωτοι και τριάντα μουλάρια με τα εφόδια που μετέφεραν. Οι νέες αυτές απώλειες, που ανέβασαν το σύνολο σε περίπου 450 εκτός μάχης - όσοι ήταν και οι επιστρατευθέντες χονδρικά δεν μείωσαν σε τίποτα την αίσθηση θριάμβου που άφησε πίσω της η επιχείρηση στη Νάουσα.

Υποσημειώσεις

1. Έκθεση Δημ. Βλαντά και Νίκου Σκοτίδα για τη μάχη της Νάουσας και τον ελιγμό, 18/1/1949, στο περιοδικό Δημοκρατικός Στρατός, τχ. Μαρτίου 1949, σ. 135.

2. Γ. Σώμα Στρατού προς ΓΕΣ, Διεύθυνση Α1/4, "Έκθεση επί της επιθέσεως κατά της Ναιούσης παρά των Κ/Σ (από 11 έως 16 Ιανουαρίου 1949)" στο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αρχεία, ο.π., τόμος 12, σ. 66-67.

3. Έκθεση Δημ. Βλαντά και Νίκου Σκοτίδα για τη μάχη της Νάουσας και τον ελιγμό, 8-18/1/1949, ο.π., σ. 127-128.

4. Για τις κινήσεις του ΔΣΕ και τις αντιδράσεις των κυβερνητικών δυνάμεων προβλ. ΓΕΣ/Α1, "Έκθεση επί της επιθέσεως κατά Ναιούσης παρά των Κ/Σ (από 11 έως 16 Ιανουαρίου 1949)", από ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αρχεία, ο.π., τόμος 12 κείμενο 6, σ. 75 κ.ε., ιδιαίτερα 76-80.

5. Στο ίδιο σ. 66-67. Στην έκθεση διακρίνεται η πεποίθηση για μεγάλες απώλειες των ανταρτών στις επιθέσεις που εξαπέλυσαν και υπερεκτίμηση των προβλημάτων που τους δημιουργούσε η καταδίωξη και οι προσβολές από την αεροπορία. Η πεποίθηση των επιτελών του Εθνικού Στρατού δεν ήταν ολότελα εσφαλμένη. Όπως παραδέχεται η έκθεση των Βλαντά και Σκοτίδα για τη μάχη της Νάουσας, υπήρχαν έντονες διχγνωμίες και διαπαγμοί στην ηγεσία των τμημάτων που πραγματοποιούσαν τη διείσδυση, αλλά και στους ίδιους τους μαχητές. Πρβλ. υποστράτηγοι Βλαντάς και Σκοτίδας, "Έκθεση για τη μάχη της Νάουσας και για τον ελιγμό, 28 Ιανουαρίου 1949", στο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αρχεία ο.π., τόμος 12 κείμενο 8, σ. 94.

6. Κιτόπουλος Νίκος, Η μάχη της Νάουσας. Χρονικό, Σύγχρονη Επο-

Η φρουρά της Βεροιώτικης γέφυρας, παρουσιάζει όπλα στο βασιλικό ζεϊγός που επισκεύθηκε την κατεστραμμένη πόλη μετά την αποχώρηση των ανταρτών.

ή, Αθήνα 1999 (ε' έκδοση Αύγουστος 1949), σ. 30-33. Η προέγγραφή της πόλης έγινε πάλι σε τρεις ολονύχτιες πορείες. Την πρώτη νύχτα ο ΔΣΕ έφτασε στα Λοιπάρια Όρημα τις Κρησινές, τη δεύτερη πέρασε τις πυριφές της Έδεσσας, συγχρονόμενος μάλιστα με κυβερνητικές δυνάμεις, την τρίτη έφθασε στις πυριφές της πόλης, όπου και κινήθηκε προσεκτικά στις γύρω χαράδρες. Η αλόγημη αυτή "λούφα" ήτο από εννοιακές συνθήκες - μειωμένη ορατότητα - έδωσε την ενσχυρία για ξεκούραση, κατανομή και οργάνωση των ανών, σχεδιασμό και αυτοκριτική στις σπινελειοεις των ανών.

7. ΓΕΣ/Α1, "Έκθεσις επί της επιθέσεως κατά Ναούσης κατά των Κ/Σ από 11 έως 16 Ιανουαρίου 1949", στο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αρχεία ο.π., τόμος 12, κείμενο 8 σ. 94.

8. Υποστράτηγοι Βλαντιάς και Σκοτιδάς, "Έκθεση για τη μάχη της Ναούσης και τον ελιγμό 28 Ιανουαρίου 1949", στο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αρχεία ο.π., τόμος 12, κείμενο 8, σ. 96.

9. Υπερθημιζοιμε ότι οι αντιαριματικές γροθίες, ΠΑΝ-ΓΖΕΡΦΛΟΥΣΤ ή ΠΑΝΤΖΕΡ, ήταν γερμανικά αντιαριματικά όπλα, ένα είδος εκτοξευτών που πετοίσαν σε κοινές ποιοτήεις μια κεφαλή με υψηλή διατρητική και εκρηκτική δύναμη. Οι "σπαιρα" ήταν αυτοσχεδίες ξύλινες κατασκευές ή σχήμα σταντρού, το πάνω μέρος των οποίων ήταν επενδυμένο με εκρηκτικά. Λειτουργούσαν όπως οι λεγόμενες πορπίλες του μηχανικού και με την εκτόνωση των αερίων της έκρηξης κατέστρεφαν τα συρματοπλέγματα ενό πύραυρα προκαλούσαν και έκρηξη των παγιδευμένων χειροβομβιδίων ή και ναρκών. Την τεχνική αυτή την έμαθε ο ΔΣΕ το 1948.

10. Κυτόπουλος Νίκος, Η μάχη της Ναούσης, ο.π., σ. 54-55

11. Επρόκειτο για μια από τις ελάχιστες περιπτώσεις στη διάρκεια του Εμφυλίου που ο ΔΣΕ χρησιμοποίησε τιθωρακισμένα οχήματα ενάντια τους αντιπάλους του.

12. Κυτόπουλος Νίκος, Η μάχη της Ναούσης ο.π., σ. 81-82.

13. Ο μονιάδες που υπάλλησαν στη Ναούσα ήταν κατά σειρά οι ακόλουθοι:

- Λόχος του 556 Τ.Π. από την Έδεσσα.
- Ουλιμός τεθωρακισμένων από τη Νέα Χιλάκηδονα.
- Λόχος του 556 Τ.Π. από τη Βέροια.
- Διλοχία 556 Τ.Π. από τη Θεσσαλονίκη.
- Πυροβολαρχία πεδινού πυροβολικού από τη Θεσσαλονίκη
- Λόχος 519 Τ.Π. από την Έδεσσα.
- Διλοχία 517 Τ.Π. από το Μουχαρέμ Χάνι
- Λόχος 515 Τ.Π. από την Έδεσσα.
- Ουλιμός αρμάτων ("Κένταυρος") από τη Θεσσαλονίκη
- Διλοχία 553 Τ.Π. από τη Θεσσαλονίκη
- Διλοχία 558 Τ.Π. από τη Θεσσαλονίκη
- Δύο ουλιμοί τεθωρακισμένων από τη Θεσσαλονίκη 591 π. από το Β' Σώμα Στρατού
- Πυροβολαρχία πεδινού πυροβολικού

Συνολικά οι ενσχυρίες που έφθασαν από το πρωί τη 12ης Ιανουαρίου, ως τις 14 Ιανουαρίου περιλάμβαναν δύο πλήρη τεγίματα πεζικού και 9 μεμονωμένους λόχους, δηλαδή δύο ή τριών χιλιάδες άνδρες, πέντε ουλιμούς (10 πυροβόλα) πυροβολικού, άρματα μάχης και τρεις ουλιμούς τεθωρακισμένων. Η δύναμη ήταν ανώτερη απ' όλες τις απόψεις από

τη δύναμη του ΔΣΕ στη Ναούσα που, ως τις 13 Ιανουαρίου τουλάχιστον, ήταν υποχρεωμένη να πολεμά σε δύο μέτωπα και ταυτόχρονα να οργανώνει την εκμετάλλευση της επιτυχίας και την υποχώρηση. Πρβλ. ΓΕΣ/Α1, "Έκθεσις επί της επιθέσεως κατά Ναούσης κατά των Κ/Σ από 11 έως 16 Ιανουαρίου 1949" στο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αρχεία ο.π., τόμος 12, κείμενο 8, σ. 81-82.

14. Παρ' όλα αυτά, ο καταγιομός πυρών ήταν εξαιρετικός. Στις 13 Ιανουαρίου τα πυροβόλα των κυβερνητικών ανών έριξαν 1.426 βλήματα (!) ενάντια σε οτιδήποτε τους φάνοταν ύποπτος στόχος. Η εικόνα που παρουσίαζε η Ναούσα μετά την ανακατάληψη της - εικόνα για την οποία θεωρήθηκε υπεύθυνο το "καταστροφικό μένος των σημηματιών" - οφειλόταν ούλοια σε μεγάλο βαθμό στην καταγίδα από ξηρά και αέρα. Στο ίδιο, σ. 84.

15. Υποστράτηγοι Βλαντιάς και Σκοτιδάς, "Έκθεση για τη μάχη της Ναούσης και για τον ελιγμό, 28 Ιανουαρίου 1949", στο ΓΕΣ/ΔΣ, Αρχεία ο.π., τόμος 12, κείμενο 8, σ. 97.

16. Πολύ εύκολα, όπως γινόταν και στην αντίθετη πλευρά, οι ενθίνες για την ανεπάρκεια των μηχανισμών μεταφέρθηκαν στα πρόσωπα: "Η πιο αδύνατη πλευρά στην επιχείρηση της Ναούσης ήταν η επιμελητεία στο σύνολό της. Υψηλότες και τέτοιες ποσότητες όπως τροφίμων, ιατρομασού κ.λ.π. που ήταν δυνατό να φάνε καλά οι μαχητές, να ντυθούν και να πάρουμε μεγάλες ποσότητες. Αντί να γίνει αυτό τα τμήματά μας δεν τράφηκαν καλά και επιστρέψαμε σχεδόν με αδειανά χέρια. Οι επιμελητές και πρώτα απ' όλα της Μεραρχίας έδειξαν πλήρη ανικανότητα. Φοισικά εδώ αναμφοσήτητα φροτώθηκαν και με ποινικές ενθίνες και το λόγο τώρα έχει η στρατιωτική μας δικαιοσύνη". Στο ίδιο σ. 100.

17. Στο ίδιο, σ. 100.

18. Στο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αρχεία ο.π., τόμος 12, κείμενο 5β, σ. 74.

19. Υποστράτηγοι Βλαντιάς και Σκοτιδάς, "Έκθεση για τη μάχη της Ναούσης και για τον ελιγμό, 28 Ιανουαρίου 1949", στο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αρχεία ο.π., τόμος 12, κείμενο 8, σ. 97

20. Στο ίδιο, σ. 97

21. ΓΕΣ/Α1, "Έκθεσις επί της επιθέσεως κατά Ναούσης κατά των Κ/Σ από 11 έως 16 Ιανουαρίου 1949", στο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αρχεία ο.π., τόμος 12, κείμενο 8, σ. 91.

22. Έντυπο σήματος αντισημηματιούρχη Διαμιντόπουλου προς ΓΕ/Α2 από τη Ναούσα 15.1.49, στο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αρχεία ο.π., τόμος 12, κείμενο 5α, σ. 73.

23. Στο ίδιο σ. 73

24. ΓΕΣ/Α1, "Έκθεσις επί της επιθέσεως κατά Ναούσης κατά των Κ/Σ από 11 έως 16 Ιανουαρίου 1949", στο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αρχεία ο.π., τόμος 12, κείμενο 8, σ. 92

25. Υποστράτηγοι Βλαντιάς και Σκοτιδάς, "Έκθεση για τη μάχη της Ναούσης και για τον ελιγμό, 28 Ιανουαρίου 1949", στο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αρχεία ο.π., τόμος 12, κείμενο 8, σ. 98.

26. Κυτόπουλος Νίκος, Η μάχη της Ναούσης, ο.π., σ. 104-107.

27. Υποστράτηγοι Βλαντιάς και Σκοτιδάς, "Έκθεση για τη μάχη της Ναούσης και για τον ελιγμό, 28 Ιανουαρίου 1949", στο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αρχεία ο.π., τόμος 12, κείμενο 8, σ. 102.

28. Στο ίδιο σ. 99

ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Μ. ΛΟΥΣΗ

Οι ΣΤ' Πανελλήνιοι αγώνες χιονοδρομιών στο Βέρμιο το 1937

Επιμέλεια: Αλέξανδρος Οικονόμου

Το χειμώνα του 1937, μεταξύ της 28ης Φεβρουαρίου και 1ης Μαρτίου, πραγματοποιήθηκαν στο Βέρμιο και συγκεκριμένα στο Σέλι οι 6οι Πανελλήνιοι Αγώνες Χιονοδρομιών, με ευθύνη του ΕΟΣ Νάουσας, στον οποίο είχε ανατεθεί η όλη διοργάνωση.

Ο τότε Γεν. γραμματέας του Τμήματος Ναούσης του ΕΟΣ Κωνσταντίνος Μ. Λούσης είχε την πρόνοια να συγκεντρώσει ένα αρχείο με μεγάλο αριθμό εγγράφων των οργανωτών και σχεδόν το σύνολο των δημοσιευμάτων των εφημερίδων της εποχής σχετικά με τους αγώνες αυτούς, οι οποίοι έλαβαν μεγάλη δημοσιότητα κυρίως λόγω της παρουσίας του τότε Διαδόχου του Θρόνου Πρίγκηπος Παύλου.

Ο κ. Μ. Λούσης, γιος του Κων/νου Λούση, είχε την καλοσύνη να παραδώσει αντίγραφο του αρχείου αυτού στον κ. Στέργιο Αποστόλου, ο οποίος με τη σειρά του μας επέτρεψε να παρουσιάσουμε από τις σελίδες της "Νιάουστας" μερικά από τα πιο ενδιαφέροντα περιεχόμενά του, ώστε οι σημερινοί αναγνώστες να δημιουργήσουν μια ολοκληρωμένη ιδέα για την τιτάνια προσπάθεια που κατέβαλαν κάποιοι συμπολίτες μας τότε για την διοργάνωση των αγώνων εκείνων και την φιλοξενία των αθλητών και επισκεπτών. Προσπάθεια που ασφαλώς έθεσε τα θεμέλια της σημερινής δυναμικής παρουσίας του ΕΟΣ Νάουσας στα χειμερινά αθλήματα σε εθνικό αλλά και παγκόσμιο επίπεδο!

Α. Ανακοίνωση του τμήματος Ναούσης του ΕΟΣ

Αγαπητοί Συμπολίται,

Ευρισκόμεθα εις την ευχάριστον θέσι να γνωρίσωμεν εις υμάς ότι, η πολύχρονος προσπάθεια του Τμήματός μας του Ελληνικού Ορειβατικού Συνδέσμου για την καθιέρωσι της Ναούσης ως Πανελληνίου Κέντρου των χειμωνιάτικων Σπορ και γενικά για την ανάπτυξι της Τουριστικής κινήσεως της πόλεώς μας, αρχίζει να ευοδούται κατ' ευχύν. Τα Χριστούγεννα έγιναν οι πρώτοι δοκιμαστικοί αγώνες στο Σέλι, με συμμετοχή εκατό περίπου φιλάθλων, μελών των διαφόρων τμημάτων του Ε.Ο.Σ. και άλλων φυσιολατρικών σωματείων της Ελλάδος. Έπειτα από την επιτυχία των δοκιμαστικών αγώνων των Χριστουγέννων, η Κεντρική Επιτροπή του Ορειβατικού απεφάσισε να τελούνται κάθε χρόνο στο βουνό μας αγώνες χιονοδρομίας για το πρωτάθλημα του

Βερμίου. Επί πλέον, έπειτα από τας ενθουσιώδεις εκθέσεις των συμμετασχόντων, η Κεντρική Επιτροπή του Ε.Ο.Σ. απεφάσισε να αναθέσει στο Τμήμα Ναούσης την Οργάνωσι και των πρώτων Πανελληνίων αγώνων στο Βέρμιο. Στους αγώνες αυτούς, που θα τιμήση με την παρουσία του ο επίτιμος Πρόεδρος του Ορειβατικού Α.Β.Υ. ο διάδοχος Παύλος με την ακολουθία του και επιτροπή επισήμων, θα μετάσχουν τα 30 Τμήματα και Ομάδες του Ορειβατικού όλης της Ελλάδος, όλα τα φυσιολατρικά και χιονοδρομικά Σωματεία της Ελλάδος και πλήθος φιλάθλων από όλην την Ελλάδα.

Είμεθα βέβαιοι ότι οι συμπολίται μας αντιλαμβάνονται την σημασία που έχει για την πόλι μας η επιτυχία των αγώνων αυτών, για την ανάπτυξι της Τουριστικής μας κινήσεως και επομένως την

ευεργετική της επίδρασι στην οικονομική ζωή της πόλεώς μας: Είναι φανερόν ότι πόλεις όπως η Νάουσα, με τις προνομιούχες φυσικές καλονές της, με τις υπέροχες βουνοκορφές των γύρω βουνών της τόσο καταλλήλων για την Ορειβασία και τα χειμωνιάτικα Σπόρ, πρέπει μελλοντικώς να εξασφαλίσει από την Τουριστικήν της κίνησιν και την βιομηχανία των ξένων, έναν από τους σπουδαιότερους βιοποριστικούς πόρους της.

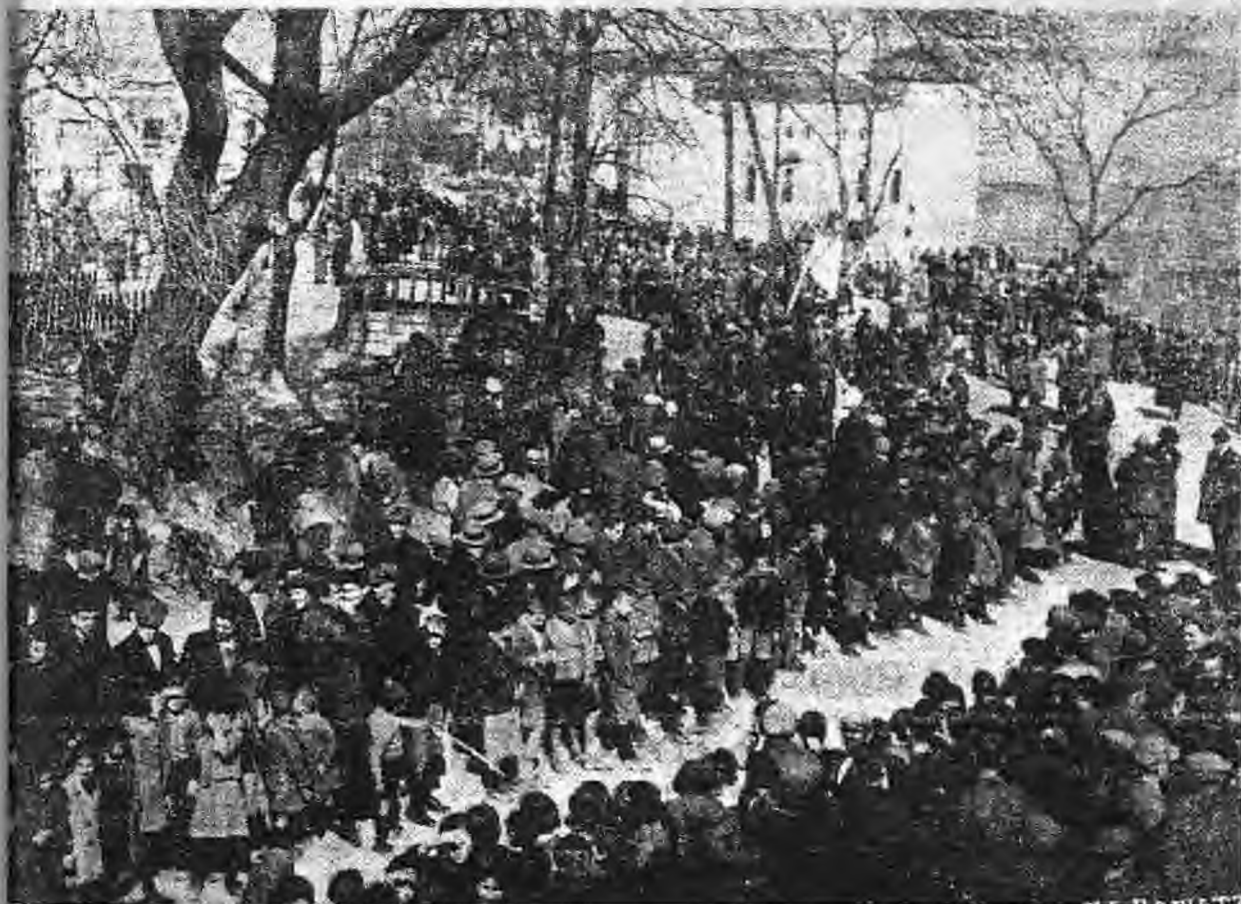
Το Τμήμα Ναούσης του Ελληνικού Ορειβατικού Συνδέσμου, με τις ασθενείς του δυνάμεις, άνευ της συνδρομής ουδενός, και υπό την γενικήν αδιαφορίαν, κατόρθωσε να φέρη την προσπάθειά του σε αρκετά ευχάριστο σημείο: Κατόρθωσε να προσελκύσει την Πανελλήνιο προσοχή και συμπάθεια, κατόρθωσε να γνωρίσει το βουνό μας εις τους ορειβάτας και φίλους του βουνού όλης της Ελλάδος, να τους κάμει ν' αγαπήσουν το βουνό μας και να δώσουν ακόμα και την οικονομικήν τους συνδρομήν για την ανέγερσι του κατα-

φυγίου στο βουνό μας.

Το Τμήμα Ναούσης του Ορειβατικού δεν θα σταματήσει ως εδώ, αλλά θα συνεχίσει την προσπάθειά του: Επειδή όμως ακόμα οι δυνάμεις του είναι μικρές για την ολοκλήρωσι της κοινωφελούς του προσπάθειας, απευθύνεται στην Κοινωνία της πόλεώς μας και ζητεί την συνδρομήν της. Έχομεν ανάγκη πρώτα - πρώτα από την αγάπη προς το έργον μας εκ μέρους της Κοινωνίας μας, έχομεν ανάγκη όπως γίνει κοινή συνείδησις στην κοινωνία μας ότι εργαζόμεθα έργον κοινούς οφελείας. Έχομεν ανάγκην από την ηθική και υλική συνδρομή των συμπολιτών μας.

Και συγκεκριμένα ιδού τι ζητούμε:

Πρέπει πρώτα να σχηματίσουμε ένα σώμα αγωγιατών με επαγγελματική συνείδησι. Οι αγωγιάτες μας πρέπει να νοιώσουν καλά ότι πρέπει να κάμουν το παν για να εξυτηρητήσουν τους

Η υποδοχή της Α.Β.Υ. του διαδόχου στη Νάουσα. Ο κόσμος είναι συγκεντρωμένος στο "κιάσκι".

Στο βάθος η αίθουσα του θεάτρου ΤΙΤΑΝΙΑ.

ξένους μας. Πρέπει να είναι ευγενείς και ευπροσήγοροι στους ξένους και δεν πρέπει να θεωρήσουν την αθρόα προσέλευση των ξένων ως ευκαιρία για αθέμιτο χρηματισμό. Να είναι πειθαρχικοί στα τιμολόγια που θα ορίσει το τμήμα μας για κάθε αγώγι και γενικά στις οδηγίες που θα δίδονται κάθε φορά. Πρέπει να ξαίρουν πως όταν ευχαριστήσουν τους ξένους μας θα ξανάρθουν και θα έρχονται συνεχώς σ' έναν τόπο όπου υπάρχουν πολιτισμένοι και ευγενείς αγωγιάται. Κάθε φωτισμένος συμπολίτης μας πρέπει να θεωρήσει υποχρέωσή του να συμβάλει για την διαπαιδαγώγηση των αγωγιατών μας. Ένας φιλάθλος που έρχεται από την Κρήτη, από την Πελοπόννησο ή την Αθήνα και Ιωάννινα υποβάλλεται σε τόσα έξοδα και καλοπληρώνει το αγώγι του, έχει απαιτήσει να του φερθούν ευγενικά. Γνωρίζοντας τα φιλόξενα αισθήματα των συμπολιτών μας και γενικά τον ανώτερο πολιτισμό της κοινωνίας μας, είμαστε ήσυχoi από αυτής της πλευράς ότι οι ξένοι μας θα μείνουν ευχαριστημένοι όπως και εις το παρελθόν έφευγαν ενθουσιασμένοι από τα αισθήματα αγάπης και συμπαθείας που πάντοτε εύρισκαν στην κοινωνία της πόλεώς μας.

Δεύτερον θέλουμε να πυκνωθούν οι τάξεις των μελών του τμήματός μας. Δεν είναι σωστό να δίδουμε την εντύπωση ότι την όλη κίνηση την δημιουργούν μια δράκα από ενθουσιώδεις νέους της πόλεώς μας. Η φυσιολατρεία, η εκδρομική κινήσεις και η αγάπη για το βουνό αποτελεί παράδοσι στην κοινωνία της πόλεώς μας. Ακόμα και στα ανήσυχα χρόνια της μαύρης σκλαβιάς, ο Ναουσαίος έβγαινε για τα περίφημα "ξεφαντώματα" και πολλές φορές έμενε στο βουνό "συν γιναίξι και τέκνοις" εβδομάδες ολόκληρες. Θέλουμε να δώσουμε στον Ορειβατικό μας γενικότερο χαρακτήρα, να παρουσιάσουμε επιβλητικότερο όγκο για να προσελκύσουμε την προσοχή της Τουριστικής αρχής της χώρας μας και να έχουμε την ενίσχυσή της. Ο καθένας μας ας θεωρήσει υποχρέωσή του να εγγραφή νέα μέλη στο Τμήμα του Ορειβατικού μας. Αιτήσεις εγγραφής μελών θα εύρητε εις τα καταστήματα των κ.κ. Γ. Πλατσούκα, Αντ. Παπαδοπούλου, Στ. Κούλη και Αγγέλου Παπαφιλίππου.

Εντός των ημερών ανοίγομεν έρανον για την συγκέντρωση χρημάτων με τα οποία θα μπορούσαμε ν' ανταποκριθούμε στις υποχρεώσεις που αναλαμβάνουμε με την τέλεσι των Πανελληνίων αγώνων χιονοδρομίας, την στέγασι στο Σέλι των επισήμων, αθλητών, φιλάθλων, δημοσιογράφων, θεατών κ.λ.π. Η συνεισφορά της κοινωνίας μας εις τον έρανόν μας θα δώσει το μέτρον για να κριθή μέχρι ποιου σημείου γνωρίζομεν να εκπληρώνομεν τις υποχρεώσεις μας απέναντι του κοινού καλού, και μέχρι ποιού σημείου γνωρίζομεν να ενισχύομεν μιαν ευγενή προσπάθειαν. Εις τα γραφεία του Τμήματός μας θα εντοιχισθή πλάκα με τον τιμητικό πίνακα των ευεργετών και μεγάλων ευεργετών μας. Και όταν αύριον η Νάουσα μας αποβεί το Τουριστικόν Κέντρο που φιλοδοξούμε, όταν στη Νάουσα θ' ανθεί η βιομηχανία των ξένων όπως ονειρευθήκαμε γι' αυτήν, τότε με περηφάνεια ο καθένας μας θα λέει ότι κάτι προσέφερε για την ευημερία του τόπου του και δικαιωματικά θα κατέχει τη θέση του στην ευγνωμοσύνη των επερχομένων γενεών.

Χιονοδρόμοι στο Βέριο.

Β. Ρεπορτάζ του Κ. Λούση στην εφημερίδα "Μακεδονία" 16-2-1937

ΕΤΟΙΜΑΖΟΝΤΑΙ ΠΥΡΕΤΩΔΩΣ ΟΙ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΩΝ ΣΤΟ ΒΕΡΜΙΟ

- Σε ύψος 1800 μ. ένα χωριό ξυπνά από τη χειμέρια νάρκη του
- Το υπέροχο θέαμα των χιονισμένων βουνοκορφών.
- Το ορεινό συγκρότημα Βερμίου, κέντρον αλпинιστών και τουριστών.

Η ΔΡΑΣΙΣ ΤΟΥ ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΟΥ ΝΑΟΥΣΗΣ

Από χθες μια ομάδα ορειβατών του τμήματος ΕΟΣ Ναούσης με ειδικούς τεχνίτας, καταγίνε-ται στο να προετοιμάσει τα οικήματα όπου θα καταλύσουν η Α.Β.Υ ο Διάδοχος, οργανωταί, δημοσιογράφοι, αθληταί, φιλαθλοι, θεαταί. Το χωριό Μαρούσα ή Κάτω Σέλι, που από τα Χριστούγεννα, (όταν έγιναν οι αγώνες για το πρωτάθλημα Βερμίου) είχε να ιδή ανθρώπινη ύπαρξη, χωμένο μέσα στα χιόνια ξαναπήρε ζωή. Η ενάριθμη ομάδα των ορειβατών, με τα γέλια, τις φωνές, τους κρότους των εργαλείων των, δίδει την παραίτηση πως η ζωή του χωριού που είχε βυθιστεί σε νάρκη, ξαναζωντάνειψε υπό την επίδρασι δεν ξαίρω ποιας φανταστικής δυνάμεως. Τα σπίτια αυτά που ανήκουν σ' ευπόρους παραθεριστάς απ' την Θεσ/νίκη, Βέροια και Νάουσα, παρεχωρήθησαν προθύμως από τους ιδιοκτήτας των με την πρώτην έκκλησι του τμήματος Ναούσης του ΕΟΣ.

Το χωριό έχει βέβαια περί τα 400 σπίτια ανήκοντα εις νομάδας κτηνοτρόφους ακατάλληλα όμως για χειμερινά καταλύματα. Τα οικήματα των παραθεριστών, αρκετά άνετα, θα είχαν ανάγκη μερικών μικροεπιδιορθώσεων για να στεγάσουν τον χειμώνα τους μετέχοντας εις τους Πανελληνίους αγώνας χιονοδρομίας. Με το έργο από ακριβώς καταγίνεται η εύθυμη ομάδα των ορειβατών. Καραβάνια ολόκληρα από μολύβια, ξεφόρτωσαν χθες στο Σέλι σόμπες, τούβλα, ύφασμα και χόρτο για στρώματα, μερικά πρεββίατα εκστρατείας και σκεπάσματα για τους επισήμους, πρόχειρους νυπτήρας δοχεία για την μεταφορά του νερού, σανίδια, τζάμια κ.λ.π. Ήδη όλα αυτά εγκαθίστανται ταξινομούνται: εδώ περ-

νούν μια σόμπα, εκεί διευθετείται το τζάκι, παραπέρα διορθώνεται το ταβάνι και περνούν τα σπασμένα τζάμια ή τα παραθυρόφυλλα που λείπουν εντελώς. Ξυλοφόροι μεταφέρουν ξυλείαν, ενώ αυτοσχέδιοι ξυλοκόποι πελεκούν τα ξύλα για τις σόμπες. Οι ίδιοι οργανισμός παρατηρείται και στην Νάουσα, όπου άλλα μέλη του ορειβατικού καταγίνονται εις την συγκέντρωσι των υλικών και την αποστολή των στο Σέλι.

Στη Βέροια όπου ήμουν προχθές, όπως και στη Νάουσα, το θέμα της ημέρας είναι οι Πανελληνίοι αγώνες χιονοδρομίων. Όλοι επιθυμούν να παρακολουθήσουν τους αγώνας και απευθύνονται εις τας τοπικάς οργανώσεις και αθλητικούς συλλόγους για να δηλώσουν συμμετοχήν. Ο Ορειβατικός Ναούσης δέχεται αιτήσεις εγγραφής μελών εις το τμήμα του. Για λόγους τάξεως, η οργανωτική επιτροπή των αγώνων δεν δέχεται δηλώσεις συμμετοχής ατομικές, Μακάριοι λοιπόν εκείνοι που έτυχε να ανήκουν στον Ορειβατικό ή σ' έναν αθλητικό σωματείο. Αλλά και από τους τελευταίους, μακάριοι εκείνοι που θα δηλώσουν εγκαίρως συμμετοχή, γιατί όταν κλείση ο αριθμός για τον οποίο ετοιμάζεται η στέγασις, οι άλλοι θα μείνουν έξω του νυμφώνος.

Το θέμα που παρουσιάζει το χωριό Κάτω Σέλι ή Μαρούσα, αυτήν την εποχή είναι φαντασμαγορικώτατο. Οι κατάλευκοι κύβιοι των σπιτιών του γύρω από τους δύο λοφίσκους που χωρίζουν έτσι το χωριό στους δύο σινοικισμούς, τη Μαρούσα και το Σέλι, δίδουν την εντύπωση πως τους έχει τοποθετήσει σε μια χαριτωμένη σειρά το σοφό χέρι ενός υπερχοσμίου σκηνοθέτη. Αμέσως απέναντι υψώνεται η άχραντη λευ-

κότης του τεράσιου αυγού που αποτελεί την κορυφή Ασύρμπαση (1873 μ. υψόμετρον). Και γύρω γύρω εκτείνονται σε ατέλειωτη σειρά οι πάλευκοι κυμματισμοί των κορυφών του ορεινού συγκροτήματος Βερμίου, πλαισιωμένοι εις την οργιώσαν βλάστησι των δασών του Βερμίου.

Επάνω στην κορυφή και τις πλαγιές του Ασύρμπαση πρόκειται να γίνουν οι χιονοδρομικοί αγώνες. Το μέρος αυτό, μολονότι έχει υπέρροχο στίβο για αγώνες, δεν είναι το καταλληλότερο, γιατί είναι εκτεθειμένο στο Νοτιά και στην ανα-

τολή και έτσι συγκρατεί τα ολιγώτερα χιόνια. Οι ιδεώδης στίβος για χιονοδρομικούς αγώνες, βρίσκεται στη βόρεια πλευρά του Βερμίου ιδεώδης και μοναδικός για το κλίμα της πατρίδος μας: Ενώ υπερέχει από απόψεως ευμορφιάς τοπίων, έχει ημερώτατες πλαγιές, καταληλώτατες για τα πάσης φύσεως χειμωνιάτικα σπορ, επί πλέον έχει και το πλεονέκτημα να κρατεί χιόνια κατάλληλα για χιονοδρομίες μέχρι του Μαΐου.

Στην βορεινή ακριβώς πλευρά και στη θέση "Πέντε Πηγάδια" σε ύψος 1900 μ. ανεγείρει το Τμήμα Ναούσης την προσεχή άνοιξι το καταφύγιό του. Όταν έτσι εξασφαλιστή κατάλληλο κατάλυμα στη βορεινή πλευρά του Βερμίου τα χειμωνιάτικα σπορ στην Ελλάδα δεν θα αποτελούν ουτοπίαν, όπως πολλοί νομίζουν. Τα χρήματα για την διαπάνη της ανεγέρσεως του Καταφυγίου έχουν συγκεντρωθή. Έχουν συνδράμει και ο Δήμος Ναούσης, η Κεντρική Επιτροπή του Ε.Ο.Σ. το Τμήμα Θεσ/νίκης Ε.Ο.Σ., ο Δήμος Θεσ/νίκης. Υπολείπεται ακόμη ένα ποσόν 50.000 δραχ. το οποίο, κατά την τελευταία επίσκεψή του

στη Νάουσα ο υπουργός - Διοικητής πρωτευούσης κ. Κ. Κοτζιάς, υπεσχέθη ότι θα προσφερθή από το κράτος, το οποίο ενδιαφέρεται για την φυσική αγωγή της ελληνικής νεότητος και για έργα που έχουν σκοπό την τουριστική ανάπτυξιν της χώρας μας. Το οικόπεδο όπου θ' ανεγερθή το καταφύγιο, έχει προσφερθεί ευγενώς από τον ιδιοκτήτην του δασοκτήματος Κανέλλη.

Ο δρόμος που οδηγεί στην θέση του καταφυγίου "Πέντε Πηγάδια" και ως το υψόμετρο 1061 μ. (δηλ. τα 2/3 της όλης διαδρομής) είναι αμαξω-

τός, εγκαταλειφθείς όμως από δεκαπενταετίας αφήνεται να καταστρέφεται. Η ίδια πλευρά του Βερμίου διασχίζεται από δύο σειρές σιδηροδρομικής γραμμής και μια εναέριω που μετέφερε την ξυλεία του δάσους ως την σιδηροδρομική γραμμή Θεσ/νίκης - Φλωρίνης. Πραγματικά έργα πολιτισμού, μοναδικά για βουνά της Βαλκανικής που δυστυχώς α-

φέθηκαν να καταστραφούν μετά τα γεγονότα του παγκοσμίου πολέμου.

Έλεϊτα από το καταφύγιο στα "Πέντε Πηγάδια" το Τμήμα Ναούσης μελετά την ανέγερσι καταφυγίου στη θέση "Σιδεράκι" (Βλέπε σχετικό σχεδιάγραμμα του ορεινού συγκροτήματος Βερμίου). Με αφετηρία το καταφύγιο "Πέντε Πηγαδιών" και "Σιδεράκι" η άνοδος στις γύρω κορφές, είναι εύκολος: Κορυφή Καρά - Τάς (ύψους 2027μ.), Χαμίντ (υψ. 2061 μ.), Σενεκσή (ύψους 2041 μ.), Άγιον Πνεύμα (2017 μ.), Νταβέλι (1707 μ.).

Από το "Σιδεράκι" έπειτα, ακολουθώντας πάντα τις κορυφές κι ανάμεσα από δάσος πωινόβιον πεύκων φθάσαμε στην θέση "Πριόνια" ό-

2/3/34 ΤΑ ΧΕΙΜΕΡΙΝΑ ΣΠΟΡ
 Ο αγών χιονοδρομιών
 επί του ὄρους Σελίου
 ΤΑ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ ΕΤΙΜΗΣΕΝ
 Η Α. Β. Υ. Ο ΔΙΑΔΟΧΟΣ ΠΑΥΛΟΣ

Πρός ανάκαλυσιν τῶν ἑλληνικῶν ἄλπεων. — Λίγη παρένθεσις Ἑλβετίας. — Ἀπό τὴν Θεσσαλονικὴν εἰς τὰ χιονισμένα ὄρη τοῦ Βερμίου. — Ἡ ὠραία ἔμπνευσις τῶν χιονοδρομικῶν ἀγῶνων. — Κοσμικὴ κίνησις εἰς ὕψος 2 χιλιάδων μέτρων. — Γλυστρῶντας στὰ χιόνια μὲ σκί. — Ἡ Α. Β. Υ. ὁ Διαδόχος ἐγκαινιάζει τοὺς ἀγῶνας.

ΤΟΥ ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΥ ΜΑΣ κ. ΓΙΑΝΝΗ ΤΑΧΟΓΙΑΝΝΗ

ΑΠΟ ΒΕΡΜΙΟΝ Φηβοκράτις:	λοι τὴν Μαννασό. Πέρας ἴσταν	Ὁ παθὴρ ἡμῶν μὲ θεο-τροίς ὁ
ἡ μετεπίστασις οὐρανίου μας.	δαίμις σὲ Ζήσῃ. Ἀλλὰ ὅλα σὲ	παλλήλου τοῦ σάβου ἔροσπ-
ὄλων ἡμεῶν, τὸ παρεμμένο	τα καὶ πολλὰ ἄλλα μὲ τὴν σελάν	δὴν εὐ βουθήσασε παρελευθέρ-
μασ. ἐπέστημεν λίαν παρὰ τὸ	ταὺς ἐγκατετίθεισους, ἵνα παρὰ	κρίων ἡ ἀνεβῆ σὲ τρεῖσι.
ἴσταν πορείας φάμε τὴν ὄψι	αὐτῶν βουνοπέλαστα. Ὅπου ἔσ-	Σταθεῖσιν εὐαί ἀσφάλειν ἐπὶ

Ένα από τα πολλά ρεπορτάζ για τους αγώνες στις εφημερίδες της εποχής.

που το υπεροχώτερο ελληνικό δάσος πεύκων και ελάτων, και όπου υπάρχουν κατάλληλα καταλύματα - καταφύγια για ορειβατικές ομάδες. Εκεί επίσης υπάρχουν και τα κνηγετικά περίπτερα της βασιλικής μας οικογενείας. Από το "Πριόνια" γίνεται η ανάβασις στις κορυφές Αγκάθι (1800μ.), Αγνάντι (1511μ.) και προς το Ασουμπασι (1874μ.). Κατόπιν και το χωριό Κάτω Σέλι. Από το χωριό Κάτω Σέλι ως τη Νάουσα, μελετάται να γίνη αμαξωτός δρόμος.

Έτσι όταν γίνουν όλα αυτά τα έργα, το Βέρμιον θ' αποδοθή στον προορισμό που το έχει τάξει η φύσις με τα προνομιούχα πλεονεκτήματα που του έχει χαρίσει θα γίνει μοναδικό αλпинιστικό και τουριστικό κέντρο. Και θα μπορούμε να πούμε πως αποκτήσαμε το κέντρο μας της εξασκήσεως των χειμωνιάτικων σπορ και της ορειβασίας που δεν έχει να ζηλέψη από τα παρόμοια πρότυπα κέντρα των τουριστικώς προηγμένων κρατών.

Γ. Ρεπορτάζ στην εφημερίδα Μακεδονία (Φεβρουάριος 1937)

ΟΙ ΣΤ' ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΚΟΙ

**Το τρελλό πανηγύρι των στοιχείων
επάνω στο Βέρμιον**

Ο Κουτοφλέβαρος και τα καμώματά του.
Ολίγη ιστορία της ορειβασίας στη Βόρειο Ελλάδα.
Η πρόγονος των Ελληνίδων ορειβατών.

Του συνεργάτου μας κ. Κ. Λούση

Τρελλό πανηγύρι είχαμε χθες πάνω στο Σέλι. Ευτυχώς που το χωριό είναι καλά προφυλαγμένο από τους ανέμους με τα γύρω υψώματα που να ξεμυτίσεις όμως έξω από το χωριό. Ήλιος, χαρά Θεού στο χωριό, και σε καμμά εκατοστή μέτρα απόσταση, παλεύουν σε απεγνωσμένο αγώνα ο βορριάς με το νοτιά, ενώ στροβιλίζονται στον αέρα κόκκοι σπειρωτού χιονιού. Ήλιος, αέρας και χιόνι!

Ένας φαρσέρ, σατυρίζοντας πρωτόβγαλτο ορειβάτην που ανέβηκε δω πάνω με όλα τα κομμάτια, πήρε το σεντόνι του, το έρριξε επάνω του και παριστάνει τη νύφη. Ο ουρανός τον βομβαρδίζει ακατάπαυστα με ρύζι.

Κάποιος ψάλλει το γαμήλιο εμβατήριο της Ναούσης, ενώ όλοι ξεσπάζουν σε ακράτητα γέλια.

- Να ριζώσουν!

Ο Μπάρμπα - Καραφούσιας, ο φύλακας του χωριού, χρησιμοποιείται αυτές τις μέρες ως σύνδεσμος με τη Νάουσα. Τελευταία όμως ανέλαβε και σοβαρώτερα καθήκοντα. Είναι ο μετεωρολόγος των ορειβατών.

- Τι λές μπάρμπα - Καραφούσια, θά χουμε χιόνι;

- Να σου πω πιδήμι' απαντά ο Καραφούσιας με σοβαρό ύφος, ιδώ παλέβ' ου λίβας μι τουν Καρατζιουβίτ αν νικήσ' ου λίβας, θα μας φάη πουλή χιόν' αν νικήσ' ου Καρατζιουβίτς, θάχουμε μπόλικου χιόν.

Νίκησε λοιπόν ο Καρατζιοβίτης (βορριάς) και από χθες το χιόνι στρώνεται για τα καλά. Με δυσκολία οι αγωγιάτες μας έφεραν τις πρώτες αποστολές των κουβερτών της εριοβιομηχανίας

Προς την κορυφή...

Ναούσης Λαναρά - Κύρση και της εταιρίας Βορρές Μαρσάν και Σία (πρώην "Ερια" Ναούσης). Μέσα σε καλά αμπαλλαρισμένα δέματα, αφράτες, άσπιλες, υπάρχουν οι κουβέρτες, που μόλις βγήκαν από τα εργοστάσια των ευγενών εργοστασιαρχών και περιμένουν τους ξένους που θα τις χρησιμοποιήσουν για πρώτη φορά.

Επί 15 μέρες ο Φεβρουάριος πότε με ομίχλες, πότε με το νοτιά, μας έχει φάει το υπέροχο χιόνι που είχε στρώσει ο Ιανουάριος. Μόλις ανηγγέλθησαν οι Πανελλήνιοι αγώνες, ο πυρετός της ανησυχίας των ορειβατών είχαν μεταδοθή σε μιν ολόκληρη κοινωνία. Αστοί, αγρότες, επαγγελματίαι, μικροί, μεγάλοι, καθημερινά ύψωναν το βλέμμα τους στο βουνό και με ανησυχία έβλεπαν να αποσύρεται το χιόνι και να περιορίζεται στις κορυφές. Είχαν ξεχάσει τον κίνδυνο που διέτρεχαν οι οπωρώνες των με την πρώιμη μαλακότητα του καιρού, δεν τους ενδιέφερε παρά η επιτυχία των αγώνων και το γόητρο του αγαπημένου των βουνού. Στα καφενεία το θέμα της καθημερινής συζητήσεως κάποιος άκουσε στο ραδιόφωνο πως η κατάσταση στις άλπεις ήταν ελεεινή και ακατάλληλη για χιονοδρομίες πως στην Κεντρική Ευρώπη, όπου τον περασμένο μήνα το θερμοόμετρο είχε κατέβη στους 26 υπό

το μηδέν, τώρα βρέχει. Εμείς δεν έχουμε τα μέσα που διέθεσαν οι Γερμανοί στους Ολυμπιακούς του Carisch - Partenkirchen όπου με βαγόνια μετέφεραν το χιόνι που τους έλλειπε.

- Αχ! και να είχαμε το Καταφύγιο στα Πέντε Πηγάδια, το Καρά - Μπουνάρι θα μας έβγαζε ασπροπρόσωπους!....

Και να σκέπτεται κανείς πως λίγους μήνες πριν, δεν είχε καμιά απήχησι στην κοινωνία μας η προσπάθεια του Ορειβατικού Ναούσης για την προώθησι στον τόπο μας των χειμωνιάτικων σπόρ. Θα μείνει για πάντα στην ιστορία το τελευταίο επιχείρημα που βρήκε ενθουσιώδης φίλος της ιδέας που υπηρετεί ο Ορειβατικός: Συνεδριάζει το Δημοτικό Συμβούλιο, ο φιλαθλος Δήμαρχος κ. Φιλώτας Κόκκινος εισηγείται την ψηφίσι κονδυλίου για το καταφύγιο του Ορειβατικού. Γενική αποδοκιμασία. Ο φαρμακοποιός κ. Χατζηδημητρίου παίρνει για τελευταία φορά το λόγο: Κύριοι, εάν πιστεύετε πως οι νέοι αυτοί με την δράσιν των εξυπηρετούν κοινωφελή σκοπόν, πως προάγουν τον τουρισμόν, πως εξυπηρετούν ούτω και οικονομικώς τον τόπον, πρέπει να εγκριθεί το κονδύλιον, γιατί μας βοηθούν εις το έργο μας. Αν πάλι τους θεωρείτε τρελλούς και πάλι πρέπει να ψηφισθεί το κονδύλιον, εν τη μερίμνη μας να προσφέρωμεν άσυλον προς ατυχήσαντα μέλη της Κοινωνίας μας!...

Δεύτερη συνεδρίασι του δημοτικού συμβουλίου, όλο το συμβούλιο του Ορειβατικού παρόν. Είχε προηγηθεί σειρά ολόκληρη από διαφωτιστικά υπομνήματα και εκθέσεις. Την πρότασι ψηφίσεως κονδυλίου για το καταφύγιο του Ορειβατικού, την υποδέχονται ειρωνικά σχόλια. Η υπόθεσις είναι χαμένη. Τότε ζητάει το λόγο ο πρόεδρος του Ορειβατικού κ. Β. Χριστίδης, και αρχίζει ο καταπέλτης των επιχειρημάτων του ανθρώπου που ξαίρει καλά ότι υποστηρίζει δίκαιο και άγιο σκοπό. Τα ειρωνικά χαμόγελα σταματούν, η προσοχή είναι εντεταμένη και στο τέλος ενθουσιώδη χειροκροτήματα. Το κονδύλι ψηφίζεται και το δημοτικό συμβούλιο τιμεί έτσι τον εαυτό του και δικαιώνει τις ελπίδες και τους αγώνες του Ορειβατικού.

Μέσα σε λίγους μήνες τα πράγματα άλλαξαν. Τα μέλη του Ορειβατικού υπερδιπλασιάστηκαν.

Και δεν μπορούσε να γίνει αλλοιώς: Η φυσιολογία και η αγάπη προς το βουνό, αποτελεί παράδοσι για την κοινωνία της Ναούσης. Ακόμα και στα ανήσυχια χρόνια της Τουρκοκρατίας, οι Ναουσαίοι έβγαιναν για τα περίφημα "ξεφαντώματα" και πολλές φορές έμειναν στο βουνό "συν γυναιξί και τέκνοις" εβδομάδες ολόκληρες, ενώ οι άνδρες ήταν καλά οπλισμένοι, για ν' αντιμετωπίσουν τυχόν κίνδυνο.

Μόλις όμως έμπαινε ο χειμώνας, κάθε κίνηση έπαυε και το βουνό νεκρωνόταν. Με τα πρώτα χιόνια δεν ακούγονταν πια ούτε ο αραιός χτύπος του τσεκουριού του ξυλοκόπου. Οι πρώτοι ομαδικοί έξοδοι τον χειμώνα, άρχισαν με την ίδρυση του Ορειβατικού. Οι πρώτοι αυτοί χειμερινοί ορειβάτες με πολλούς κόπους απέκτησαν τη σημαντική πείρα που έχουν του χιονισμένου βουνού: Χριστούγεννα πριν τέσσερα χρόνια 37 ορειβάτες των τμημάτων του Ε.Ο.Σ. Θεσσαλονίκης και Ναούσης, ένας (αρ. 1) μόνον με σκι! Διανυκτερεύσαμε στα "Πριόνια" στο κληρονομικό περιπτερό της Βασιλικής μας Οικογενείας.

Την επομένη, αξημέρωτα, πήραμε το δρόμο για την επιστροφή, ακολουθώντας τις κορυφογραμμές, Μπάρα, Σιδεράκι, Αγιο Πνεύμα, Υπαπαντή, Νάουσα. Ο Skieur, έδιδε φτερά στα πόδια του, ανεβοκατέβαινε τις κορυφές, και ύστερα πήρε το δρόμο για την επιστροφή, ενώ εμείς, απλοί πεζοπόροι ζηλεύαμε την τύχη του. Χρειάστηκε μισή ώρα για την επιστροφή. Ενώ οι προλετάριοι της ορειβασίας, παλεύαμε με το χιόνι που καθώς είχε μαλακώσει με το μεσημεριάτικο ήλιο, βουτούσαμε σε 60 εκατοστά, και το βράδιμά μας ήταν κουραστικώτατο. Χρειαστήκαμε 9 ώρες ώσπου ν' ακούσουμε τη χαρμόσυνη καμπάνα της θεία - Νούλας στην Υπαπαντή (1000 μ. υψόμετρο), που μας υποδεχόταν με χαρές. Για πρώτη φορά τα βουνά μας, στην καρδιά του χειμώνα είδαν τόσα ζωηρά και εύθυμα νειάτα να διασχίζουν τα χιόνια τους, για πρώτη φορά είδαν τα σκι να διαγράφουν στην άγραπτη σινδόνα των χιονιών των φανταστικά σχήματα.

Αλλά ας σας γνωρίσουμε τη θεία - Νούλα. Γρή - εβδομηντάρα είδε στον ύπνο της την Υπαπαντή που της παραπονέθηκε πως το ξωκ-

κλησι της μένει ερειπωμένο. Τα τρέμοντα μέλη της συμπαθητικής γρηούλας, χαλυβδύθηκαν: Κάθε μέρα έπαιρνε το δρόμο για το ξωκλήσι και το βράδυ επέστρεφε για εράνους. Σημειώσατε πως η ανάβασι στην Υπαπαντή είναι αρκετά δύσκολη και νέοι ακόμα δεν τολμούν να την επιχειρήσουν.

- Πως τα καταφέρνεις, θεία - Νούλα, τη ρωτούσαν, ν' ανεβαίνεις στην ηλικία σου απάνω στο βουνό;

- Η Παπαντούλα μου γιέ μου μ' ανεβάζει...

Έπειτα από λίγους μήνες, στο ωραίο φυσικό μπαλκόνι όπου άλλοτε τα ερείπια του ξωκλήσιου, υψώθηκε το χαριτωμένο εκκλησάκι της Υπαπαντής και δίπλα ένας ξενώνας αρκετά ευρύχωρος. Ένα παράπονο είχε μοναχά η θεία - Νούλα, όταν τη βρήκαμε: Οι σκιουροί δεν της άφηναν το χειμώνα τα φυτύλια στις κανδύλες. Η "Παπαντούλα" αργούσε να δείξει το θαύμα της τιμωρώντας τους μικρούς αυτούς διαβόλους. Τέλος το θαύμα έγινε, ο γαμπρός της της έφερε μια παγίδα και την άλλη μέρα το πρωί πιάστηκαν έξι σκιουροί μαζί. Έτσι η θεία - Νούλα είχε διπλή χαρά: το θαύμα της "Παπαντούλας" και την επίσκεψή μας. Ιδιαίτερα καμάρωνε τις ορειβάτισσες. Είναι όμως εννιά ώρες νύχτα και πρέπει να φύγουμε. Εγκάρδιες χειραφίες, φιλιά με τις ορειβάτισσες. Με παίρνει δίπλα η θεία - Νούλα και με ρωτάει:

- Τίνος είναι, μπρέ γιέ μου, αυτά κορίτσια;

- Σαλονικιά, Θεία - Νούλα.

- Χαρά στις μάννες που τα γέννησαν τα χάρεται η ψυχή μου.

Και οι εύθυμοι χτύποι της καμπάνας μας ξεπροβοδούν. Αθάνατη Θεία - Νούλα! Εσένα χαιρείται και καμαρώνει η ψυχή μας εσένα την πρώτη ορειβάτισσα που η ζωή σου αποτελεί για μας φωτεινό παράδειγμα. Εσένα που η ακατάβλητη πίστι σου σε ξανάνειωσε κι επραγματοποίησες ένα ηράκλειο κατορθώμα. Το θεκόρσου αναβάσεων κανείς ποτε σε θα μπορέσει να φτάσει. Τι κι αν τραβάς για τα ογδόντα χρόνια. Τα ρόδα στα μάγουλά σου δε θα μαραθίσουν ποτέ. Η ζωή σου στο βουνό και στη φύσι γέμισε την ψυχή σου με πίστι και καλωπίνες.

Σέλι, Φεβρουάριος 1937

Δ. Ανταπόκριση του Κώστα Παράσχου στην εφημερίδα ΠΡΩΙΑ 5-3-1937**Επάνω στο βουνό****Αγώνες και γλέντι στο Βέροιο**

- Περάστε παιδιά να πάρετε συσσίτιο.

Ένας Σελιώτης, στεκότανε στην είσοδο του χωριού απ' το μέρος που κατέβαιναν οι χιονοδρομοί το μεσημέρι της Δευτέρας, μετά το πέρας των αγώνων. Έστελνε όλους να πάρουν "συσσίτιο".

- Περάστε, στο σπίτι του Καραβίδα.

Όσοι δεν το ήξεραν αυτό το σπίτι, δεν κοπίαζαν πολύ να το βρουν. Εκτός απ' τις σημαίες και τις πρασινάδες, με τις οποίες ήτανε στολισμένο, μυρωδιά των ψημένων αρνιών, ήταν αρκετή για να τραβήξει έως εκεί πάνω τους σκιέρ.

Το γεύμα της ημέρας εκείνης το έδιναν επάπ' τους κατοίκους του Σελίου που πήρανε τη σχετική πρωτοβουλία. Είχαν ανέβη απ' τη Βέροια έφεραν εικοσιένα αρνιά, που έψηναν στις σουβλές κι' έδιναν μια μερίδα στο κάθε ορειβάτη. Επίσης έδιναν ψωμί, τυρί, πορτοκάλι και κρασί. Έτσι οι τελευταίες ώρες στο χωριό, πέρασαν μέσα σε κέφι, γλέντι, χορούς και τραγούδια. Το καλοψημένο αρνί με το όμορφο κρασί της Ναούσης, ήτανε το καλύτερο φαί που μπορούσαν να προσφέρουν οι καλοί Σελιώτες στη νεολαία μας και στους νέους στην καρδιά υπερήλικας ορειβάτας. Οι ευχές που πήρανε, νάχουν καλές δουλειές, ήτανε τόσες, ώστε του χρόνου το χωριό θα διαθέση πολύ περισσότερα αρνιά και κρασί για το γλέντι....

Ενώ στα σπίτια και στο σχολείο, οι ορειβάτες τόχανε ρίξει στο γλέντι, το αυθόρμητο αυτό γλέντι του βουνού, κάτω στην πλατεία ετοιμαζόνταν και τα δύο γεύματα. Το ένα των Σελιωτών προς το Διάδοχο και τους επισήμους,

το άλλο προς τους πρωταθλητάς.

Στο γεύμα που παρετέθη στους επισήμους, παρευρέθησαν ο Γενικός Διοικητής κ. Τσίπουρας, ο στρατηγός κ. Κίτσιος, ο Διοικητής χωροφυλακής κ. Τριανταφυλλού, ο αντισυνταγματάρχης του επιτελείου κ. Παναγιωτόπουλος, οι εκπρόσωποι του χωριού κ.λ.π. Απ' την αρχή ήτανε φανερό, ότι το τραπέζι δεν θα είχε το χαρακτήρα επισήμου γεύματος, αλλά μιας εγκάρδιας συγκεντρώσεως ανθρώπων που αγαπούσαν το βουνό και που τους συνέδεε, όχι μόνον η απλή χαρά της ζωής του υπαίθρου και του χιονιού, αλλά και το.... ωραίο φαί.

Η Α.Β.Υ. ο Διάδοχος κάθησε για να πάρη μόνο ένα "μεζέ", γιατί έπρεπε να πάη στο άλλο γεύμα των νικητών μας τον Πρόεδρο του Ορειβατικού κ. Αγαπητόν.

Ένας Σελιώτης εξηγεί ότι στο χωριό τους είναι έθιμο, το ψητό να το τρώνε με τα χέρια, γιατί έτσι το καταλαβαίνει κανείς καλύτερα. Γι' αυτό τα περισσότερα ψητούνια και μαχαίρια έμειναν άθικτα και τα δάκτυλα είχαν την ευεργετική τους

Εικοσιένα αρνιά στη σουβλα.

Ο διάδοχος Παύλος στη Νάουσα. Δεξιά ο δήμιρχος Φιλώτας Κόκκινος.

Ο Διάδοχος εδοκίμασε πολλές φορές το ωραίο κρασί και το ποτήρι του - αν και λίγο μικρό, γέμισε δύο - τρεις φορές, τόσο που αναγκάστηκε να πει ότι δεν θέλει άλλο γιατί έπρεπε να πάει και στο άλλο γεύμα. Η συζήτησις περιστράφητο γύρω από τους αγώνες. Μερικοί διηγούνται διάφορα επεισόδια. Η Α.Β.Υ. θυμάται την τούμπα που έφαγε κάποιος εκ των παρισταμένων συναδέλφων, ο οποίος μάλιστα είχε δώσει συμβουλή σε κάποιο συνάδελφο να μη... σφίγγεται επάνω στα σκί γιατί αυτός επί τέσσερα χρόνια σφιγγόταν και δεν μπόρεσε να μάθει. Ο στρατηγός κ. Κίτσος, ρωτά τον Διάδοχο, πότε θα φύγει για να πάει στη Νάουσα.

- Στας τρεις, απαντά η Α.Β.Υ.

- Ε. τότε, Υψηλότητα, να φύγουμε εμείς... μιάμιση ώρα πριν, για να σας προλάβουμε στη Νάουσα.

Και ίσως δεν είχε άδικο, γιατί τα πόδια της Α.Β.Υ. είναι ανάλογα με το ύψος του.

Ο Διάδοχος βρίσκει πάλι την ευκαιρία να εκφράσει την ικανοποίησή του για τους αγώνες και για την κίνηση που γίνηκε με αυτή την εποχή εξαφορμής αυτών των αγώνων. Κατόπιν

σηκώνεται και υπό τα χειροκροτήματα των παρισταμένων πηγαίνει στο άλλο γεύμα.

Ο υπουργός κ. Τσίπουρας, που ξέρει καλά την περιφέρεια, λέγει στους Σελιώτες ν' αρχίσουν τα βλάχικα τραγούδια. Ένας χονδρός ροδοκόκκινος Σελιώτης κάνει την αρχή. Αρχίζει μ' ένα τραγούδι του τραπεζιού:

*Καλώς ανταμωθήκαμε, εμείς οι ντερτιλήδες,
Τούτον τον χρόνο τον καλό, κι άλλον. Θεός το ξέρει,
Για ζούμε για πεθαίνουμε, ή σ' άλλον κόσμο πάμε.*

Από την άλλη άκρη του τραπεζιού συνεχίζουν με άλλο τραγούδι:

*Πέντε Αρχοντάδες ήτανε και δέκα Καπετάνοι,
Είχαν τραπέζι αργυρό, σοφρά μαλαματένιο,
Είχαν κι ένα καιφχόπουλο που τους κερνά και πίνουν.*

Όταν τα τραγούδια του τραπεζιού τελείωσαν, οι Σελιώτες σηκώθηκαν για χορό. Ο επί κεφαλής αρχίζει να τραγουδά το τραγούδι της Σαμαρίνας. Είναι το τραγούδι του παλληκαριού που πεθαίνει:

*Παιδιά της Σαμαρίνας, σαν βγήτ' απάνου στο χωριό,
Τραγούδια να μη πήτε, ντουφέκια να μη ρίξετε.
Κι αν σας ρωτήσ' η μάνα μου κ' η δόλια αδελφή μου,*

Αριστερά στο βάθος ο Διάδοχος με τους χιονοδρόμους στην κορυφή του Βερμίου

Μην πήτε πως σκοτώθηκα, μην πήτε πως εχάθηκα.

*Να πήτε πως παντρεύτηκα, πήρα καλή γυναίκα.
Κάνω την πλάκα πεθερά, τη μαύρη γη γυναίκα.
Κι αυτά τα λιανολίθαρα, όλα ξαδέφια κάνω.*

Το κέφι συνεχίστηκε ως την ώρα της αναχωρήσεως. Οι Σελιώτες μας λένε για τα έθιμά τους. Με προσκαλούν το Δεκαπενταΐγουστο να πάω πάλι στο χωριό τους. Αυτή την εποχή γίνονται οι γάμοι, πολλοί κάθε μέρα. Όλο το χωριό βρίζεται σε κίνησι. Οι γύρω πλαγιές αντηχοίν απ' τα τύμπανα, τις πίπιζες, τα γέλια και τα τραγούδια. Ολόκληρο το χωριό γλεντάει.

- Ελάτε να πάμε και στην Τρούπα του Μιχάλη.

Αυτή η Τρούπα του Μιχάλη βρίσκεται αριστερά από το Ασούριπασι, μια ώρα κι ένα τέταρτο μακριά απ' το χωριό. Περνά κανείς τη θέση Καταφλιώρα και φθάνει στη θέση Ντουκάτα, όπου είναι μια πηγή με τόσο κρύο νερό, που το καλοκαίρι βάζουν τα καρπούζια κι απ' το κρύο σπάζουν. Η τρούπα βρίσκεται μετά απ' την πηγή μεσοπλαγιά. Λένε ότι είναι παλιό ηφαίστειο. Εκεί λοιπόν κάποτε, λένε, ένας βοσκός ο Μιχά-

λης, έπεσε μέσα. Τον ακολούθησε το "γκεσέμι" του, το πρώτο πρόβατο του κοπαδιού. Αυτό γίνηκε αφορμή να πέσουν μέσα όλα τα πρόβατα. Και από τότε ονομάστηκε η "Τρούπα του Μιχάλη". Η τρούπα αυτή είναι πολύ βαθιά. Ρίχνουν πέτρες μέσα και τις ακούνε που πέφτουνε πολλή ώρα, χτυπώντας στα τοιχώματα της τρούπας.

Το γλέντι έχει τελειώσει. Πόσο αλλάζει, αλήθεια, η ζωή επάνω στο βουνό...

Ετοιμάζονται για την αναχώρηση. Η Α.Β.Υ. ο Διάδοχος με τους επισήμους έχουν φύγει. Το Σέλι θα ξαναπάρει πάλι τη συνηθισμένη του όψη. Οι καμινάδες του θ' αργήσουν πάλι να ξαναβγάλουν καπνό κι η κίνηση στο χωριό θα ξαναρχίση την άνοιξη. Στις κορφές τα χιόνια θα λιώσουν και τα νερά θα τρέχουν πλούσια μέσα απ' το χωριό. Ο καπνός των τζακιών θ' ανεβαίνει σιγά - σιγά κι οι πλαγιές που θα φαίνονται πίσω του δεν θ' είναι πια χιονισμένες. Η ζωή που για λίγες μέρες πρόβαλε στην καρδιά του Βερμίου, τώρα φεύγει. Δε διαλύθηκε όμως. Συνεχίστηκε στη Νάουσα, στο αυτοκίνητο, στο σιδηρόδρομο, στη Θεσσαλονίκη, στο Πλατί, στο Βόλο, στην Αθήνα

Οι χιονοδρομιοί αθλητές παρατεταγμένοι λίγο προτού ξεκινήσουν για τους αγώνες.

Οι χιονοδρόμοι που σπνέρρεσαν απο την Αθήνα. Θεσσαλονίκη, Βόλο, Νάουσα κλπ συγκεντρωμένοι στο μέρος των αγώνων.

κι ίσως κι αλλού ακόμα. Τα τραγούδια των ορειβατών ακούστηκαν σε πολλές γωνιές της Ελλάδος και το κέφι τους έκανε πολλούς να συγκινηθούν. Η αυθόρμητη ειλικρίνεια της ζωής του βουνού, ο καθρέφτης, η εικόνα της καλής καρδιάς, έκαναν τους επιβάτες του τραίνου και πολλούς άλλους ίσως να σκεφθούν πολλά πράγματα. Μέσα στα βαγόνια, στα καφενεία, στα εστιατόρια, στους δρόμους, δειλά στην αρχή με θάρρος κατόπιν, άρχιζαν οι κουβέντες για την ορειβασία, για τη ζωή του βουνού και του λόγγου. Απ' αυτούς πολλοί θα ξεκινήσουν ένα πρωί για το βουνό. Την άλλη μέρα θα νοιώσουν εκείνο που τόσο εύκολα κέρδισαν.

Φέτος τα μονοπάτια των βουνών μας δέχτηκαν ένα σωρό καινούργιους φίλους. Του χρόνου κι άλλοι φίλοι θα φορτωθούν στην πλάτη το σακίδιο. Η απλή χαρά του βουνού θα τους γοητεύει κι αυτούς.

Μια ομίχλη άρχισε να σκεπάζει το Σέλι. Ο δρόμος για τη Νάουσα ευτυχώς είναι αρκετά εύκολος. Μέσα απ' την ομίχλη, το πούσι που περνά τις πλαγιές του Βερμίου, φαίνονται οι σιλουέτες των δέντρων, σα να ξεκινάνε για κάποιο ταξίδι, σα ν' ακολουθούν τους ορειβάτες. Καθώς το πούσι περνά νομίζει κανείς ότι τα δέντρα φεύγουν σιγά. Στην αρχή, διακρίνεται

κάποιος όγκος ακαθόριστος, γίνεται κορμός, διακρίνεται το σχήμα του, τακλαδιάτου. Ένα δέντρο που φεύγει σε κάποιο άπειρο, απιά-απιά, στα χιόνια, στη γαλήνη, σα μουσική με ρυθμό, αλλά χωρίς ήχους, μια μελωδία με άγνωστο εζτελεστή.

Περάσαμε την πηγή Γραμμένη και παίρνουμε ένα μονοπάτι για τη Νάου-

σα. Η ομίχλη, έχει περάσει. Το μονοπάτι κατεβαίνει ανάμεσα από σξινές και πυξαριές. Η υγρασία του βουνού, έχει δώσει πλούσια βλάστηση, θυμίζει τις δροσερές πλαγιές του Ανατολικού Πηλίου. Ο ήχος της αρβύλας, δίνει ένα ρυθμό κι αυτός. Είναι περίεργο, γιατί όταν περνάει κανείς τα όμορφα αυτά μονοπάτια, δεν μπορεί να περπατάει σιγά. Θέλει να πηγαίνει να τρέχει γρήγορα, να πηδά, να πετά.

- Αν μπορούσαμε να πηγαίνομε κι εδώ με σκι, νοσταλγεί μόνος τους ένας ορειβάτης.

Οι κορφές του Βερμίου είναι τώρα σπεφανωμένες με πυκνά σύνεφα. Την άλλη μέρα, έπεσε βροχή και πιο ψηλά χιόνι. Το Σέλι, σκεπάστηκε πάλι και αρκετοί είχαν την ευχαρίστηση να κατέβουν έως ένα σημείο με τα σκι τους.

Φθάσαμε πια στο κάμπο. Ψηλά είναι ακόμα τα χιόνια. Ο πλούσιος, όμως, κάμπος, με τις πρασινάδες και τα δέντρα που είναι έτοιμα να ανθίσουν μας θυμίζει, ότι η άνοιξη δεν είναι πολύ μακριά. Το βουνό έχει κι αυτήν την εποχή ένα σωρό ομορφιές.

Η ΠΕΔΙΑΔΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ & Η ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΡΕΙΑ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ

του Γιάννη Καρατσιώλη

Α. Θέση - Ορια

Με τον όρο πεδιάδα Θεσσαλονίκης χαρακτηρίζεται η περιοχή δυτικά της συμπρωτεύουσας, οριζόμενη ανατολικά από τον σημερινό κόλπο της Θεσσαλονίκης (στο βάθος του ευρύτερου Θερμαϊκού κόλπου), από βορρά από την οροσειρά του Πάικου, δυτικά από το Βέρμιο και νότια από τα Πιερία όρη.

Η πεδιάδα αυτή περιλαμβάνει τμήματα των νομών Θεσσαλονίκης, Κιλκίς, Πέλλης, Ημαθίας και Πιερίας και το σύνολο της πεδινής ζώνης της Ημαθίας.

Προσέτι καταλαμβάνει τη γωνία του γάμα (Γ) κεφαλαίου, το οποίο σχηματίζει ο κορμός της ελληνικής χερσονήσου. Οι συντεταγμένες της: 40ο 25' έως 40ο 50' βόρειο γεωγραφικό πλάτος και μεταξύ 22ο και 23ο ανατολικού γεωγραφικού μήκους και επί το ακριβέστερον - 0ο 52' έως -1ο 32' δυτικά των Αθηνών.

Β. Έκταση της πεδιάδος

Για την έκταση της πεδινής αυτής περιοχής υπάρχουν διάφορες εκτιμήσεις. Ο Ν. Σέττας αναφερόμενος μέχρι την υψομετρική καμπύλη των +50μ. της πεδιάδας Θεσσαλονίκης - Γιαννιτσών - Βεροίας, που περιλαμβάνει και μικρό τμήμα του Ν. Κιλκίς, εκτιμά την έκταση σε 2.046.000 στρέμματα. Το ΕΤΥΕΜ (Ειδικό Ταμείο Υδραυλικών Εργων Μακεδονίας) το 1940 είχε υπολογίζει την ίδια έκταση σε 2.080.000 στρέμματα περιλαμβάνοντας και όλες τις μονίμως ή περιο-

δικώς κατακλυζόμενες εκτάσεις.

Ο Κ. Θεοχαρίδης γράφει, ότι είναι η πιο μεγάλη από τις ελληνικές πεδιάδες, με ακαθάριστη έκταση 1.545.221 στρέμματα, ενώ οι Β. Huntsman, Λ. Ευμορφόπουλος και Δ. Κωτούλας αναφερόμενοι μόνο στο βαθύπεδο της πεδιάδας και με όχι ακριβές εμβαδομετρήσεις το εκτιμούν σε 1300 τ.χ. ο πρώτος και σε 1200 τ.χ. οι άλλοι δύο.

Τέλος ο Κ. Κωνσταντινίδης με ακριβείς εμβαδομετρήσεις στη μεν κυρίως πεδιάδα Θεσ/νίκης (όπου έγιναν τα εγγειοβελτιωτικά έργα) ανεβάζει την έκταση σε 1.285.000 στρέμματα, ενώ μαζί με την κοιλάδα του Αξιού και τη χαμηλή λεκάνη των λιμνών Αρτζάν και Αματόβου στο Ν. Κιλκίς (που έχουν σήμερα αποξηρανθεί) μέχρι την υψομετρική καμπύλη των +50μ., δίνει τιμή 2.050.000 στρεμμάτων.

Γ. Η καταβύθιση της πεδιάδας

Σε εκτενή αναφορά του στην ιστορία της Βέροιας ο Γ. Χιονίδης επικαλείται τις απόψεις των Ελλήνων και ξένων γεωλόγων (Μ. Μητσόπουλος, Μαξ. Μαραβελάκης, Philipson, Huntsman κ.λ.π.) ότι η πεδιάδα εκαλύπτετο από τη θάλασσα κατά την Αλλούβιον (τελευταία εποχή) της Τεταρτογενούς περιόδου του Καινοζωικού αιώ- νος.

Κατά τις αρχές της Μειοκαιίνου (προτελευταίας εποχής) της Τριτογενούς περιόδου του καινοζωικού αιώνας η πεδιάδα Θεσσαλονίκης - Γιαννιτσών διαμορφώνεται υπό μορφή τεκτονικής τάφρου που σχηματίστηκε αρχικά από καθο-

δικές, κυρίως, ηπειρογενετικές κινήσεις με συνέπεια καταβυθίσεις των περιοχών αυτών. Αργότερα ακολουθεί η εισβολή της θάλασσας. Σημειωτέον ότι κατά τη Μειόκαινο εποχή δεν ζούσαν άνθρωποι στη γη αλλά υπήρχε φυτικός και ζωικός κόσμος.

Ο καθηγητής Μ. Μητσόπουλος μετά εξέταση των απολιθωματοφόρων οριζόντων καθόρισε τα όρια της κατάκλισης, με τόξο που περνούσε από την Αγχίαλο, Ν. Χαλκηδόνα, Γιαννιτσά, Εδεσσα, Νάουσα Βέροια σε συνολική επιφάνεια 1.200 τ.χ. Οι δε γεωλογικές ταράτσες, πάνω στις οποίες είναι κτισμένες οι πόλεις Βέροια, Νάουσα και Εδεσσα, μαρτυρούν για τον καταποντισμό της σημερινής πεδινής περιοχής της Κεντρικής Μακεδονίας.

Ο Κ. Κωνσταντινίδης το 1952-53 σε εδαφολογική έρευνα της πεδιάδας Θεσσαλονίκης, που πραγματοποίησε επικεφαλής ομάδας 10 γεωπόνων με πυκνότητα μια τομή ανά 500 μέτρα και σε βάθος 4 μέτρων σε παρά πολλά σημεία συνάντησε θαλάσσια άμμο με κοχύλια, ο δε Μ. Μητσόπουλος σε στρωματογραφικές και τεκτονικές έρευνες το 1934-35 βρήκε στην περιοχή Λουδία - Πλατέος μια πλούσια πανίδα μαλακίων, που ήλθε στην επιφάνεια από βαθύτερα στρώματα, από τις εκσκαφές των εγγειοβελτιωτικών έργων που πραγματοποιούνταν εκείνη την εποχή. Το υλικό αυτό της πανίδας πρέπει να βρίσκεται σήμερα στο Γεωλογικό Εργαστήριο του Ε.Μ. Πολυτεχνείου στην Αθήνα.

Δ. Η απόσυρση των νερών

Ετσι κατά την Αλλούβιον (όπως προείπαμε) γεωλογική εποχή, η αρχή της οποίας δεν είναι ακριβώς προσδιορισμένη, όμως για τη Μακεδονία τότε έχουμε τη Νεολιθική εποχή (8000 π.Χ. - 3000 π.Χ.) που περιλαμβάνεται στην Αλλούβιο, τις προσχώσεις των ποταμών άρχισε να αποσύρεται βαθμιαίως η θάλασσα και επεκτεινόταν η ξηρά. Ο Μ. Μητσόπουλος δέχεται, ότι η απόσυρση της θάλασσας δεν οφείλεται αποκλειστικά στην πρόσχωση της περιοχής με ιλύ, αλλά

κυρίως σε ανοδικές ηπειρωτικές κινήσεις, που επενέργησαν στη Μακεδονία.

Η περιοχή της πεδιάδας Θεσσαλονίκης - Γιαννιτσών αρχίζοντας Β.Α. από την ταφροειδή κοιλάδα του Αξιού περιβάλλεται από βορρά από το Πάικο και το συγκροτήμα της Τζένα, δυτικά από το Βόρα (Καϊμάκτσάλαν) και το Βέρμιο και νότια από τα Πιέρια και καταλήγει στις εκβολές του Αλιάκμονα. Από τους ορεινούς αυτούς όγκους κατεβαίνουν πληθώρα χειμάρρων και μικρών ποταμών όπως οι χειμάρροι Τσεσμέ και Τοιναρλή, η Μπάλιτσα (Ομπαρ), ο Γράμος και ο Λάκκας, ο ποταμός Μογλενίτσα (που φέρει τα νερά του υψιπέδου της Αλμοπίας), οι χειμάρροι Σκρουπ και Κουτίχα, ο Εδεσσαίος (Βόδας), η Αράπιτσα, ο Τριπόταμος και πολλοί μικρότεροι και ανάμεσά τους ο Λουδίας, που είναι η χαμηλότερη γραμμή της πεδιάδας Θεσσαλονίκης και κύριος αποδέκτης των υδάτων τους, ενώ στο στόμιο της πεδιάδας προς τη θάλασσα χύνονται οι ποταμοί Γαλλικός, Αξιός και Αλιάκμονας.

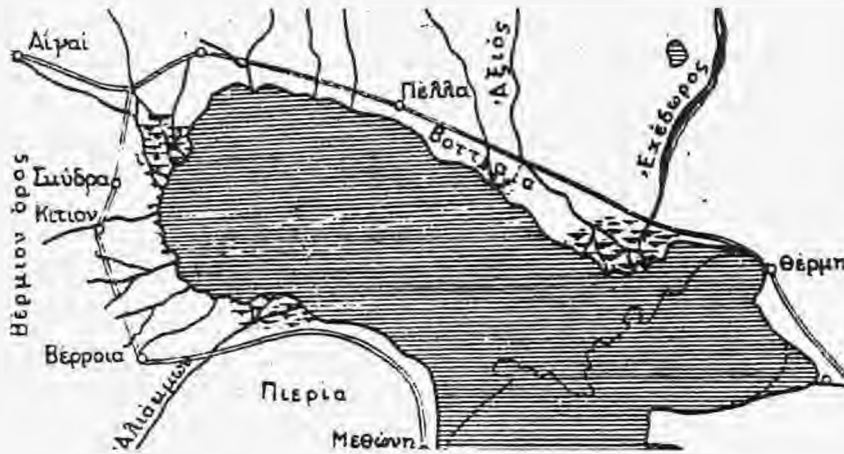
Κατά δε τον Huntsman περισσότερα από 625 τ.χ. (625.000 στρέμματα) προστέθηκαν στην πεδιάδα τα τελευταία 2500 χρόνια από προσχώσεις των ποταμών αυτών, δηλαδή η επέκτασή της ξηράς προχωρούσε ετησίως με ρυθμό 250 στρεμμάτων.

Ο μηχανικός Λ. Ευμορφόπουλος υπολογίζοντας την επέκταση της ξηράς από το 1850 ως το 1952 με την τοπογραφική μέθοδο, εκτιμά ότι στα 102 χρόνια προστέθηκαν από τους τρεις ποταμούς, Γαλλικό, Αξιό και Αλιάκμονα προσχώσεις όγκου 1.447.000.000 κ.μ. δηλ. μέσος ετήσιος όρος εναποτεθειμένων φερτών 14.200.000 κ.μ. Προσθέτοντας και τα φερτά υλικά των διάφορων χειμάρρων της περιοχής, ανεβάζει το ετήσιο μέσο ύψος προσχώσεων σε 16.000.000 κ.μ. Ετσι σε περίοδο περίπου 2500 ετών έχουμε συνολικές αποθέσεις 40 δις κ.μ.

Σύμφωνα με τους υπολογισμούς αυτούς και αφού η επιφάνεια του μυχού του κόλπου της Θεσσαλονίκης ήταν 1.200.000 στρέμματα με μέσο βάθος 25μ., και η σημερινή επιφάνεια της πεδιάδας Θεσσαλονίκης έχει μέσο υψόμετρο 7

μ., συνελπώς επιχωματώθηκε ένα συνολικό βάθος 32μ., που αντιστοιχεί σε όγκο 1.200.000.000 X 32 = 38.400.000.000 κ.μ. άρα οι φερτές ύλες επαρκούν για τη δημιουργία της πεδιάδας.

Αλλά και ο καθηγητής Δ. Κωπτούλας με βάση τις γεωλογικές εξετάσεις των τομών βαθέων γεωτρήσεων υπολογίζοντας το μέσο βάθος της πεδιάδας στα 28 μ. κάτω της επιφάνειας της θάλασσας, καταλήγει σε όγκο αποθέσεων περίπου 42 δις κ.μ. στην περίοδο των 2500 τελευταίων ετών. Οι υπολογισμοί των Λ. Ευμορφόπουλου και Δ. Κωπτούλα δεν απέχουν πολύ μεταξύ των.

(Σχ. 1) Μορφή της πεδιάδας Θεσσαλονίκης κατά τον Struck, τον 5ο π.Χ. αι.

Ε. Οι τελευταίοι μετασχηματισμοί της πεδιάδας

Ο Struck, από πηγές αρχαίων συγγραφέων, συνέταξε μια σειρά παλαιογεωγραφικών χαρτών για να εξηγήσει την εξέλιξη της περιοχής κατά τα τελευταία 2500 χρόνια. Βέβαια κατά τον Γ. Χιονίδη, οι χάρτες αυτοί, μη στηριζόμενοι επί γεωλογικών παρατηρήσεων, αλλά μόνο σε ιστορικές πηγές, δεν θεμελιώνουν ορθά συμπεράσματα. Ετσι άλλοτε τοποθετεί τη Βέροια κοντά στη θάλασσα και άλλοτε μακριά, γράφει περί λιμεναρχείου της πόλεως κ.λ.π.

Εν πάση περιπτώσει πριν το 500 π.Χ. αναφέρεται, ότι ο Θερμαϊκός κόλπος επεκτεινόταν δυτικά και καταλάμβανε όλη τη σημερινή πεδιάδα

φθάνοντας μέχρι την Πέλλα, την πόλη Κύρρος (λίγο νοτιότερα από την Αραβησσό στους πρόποδες του Πάικου) και δυτικά μέχρι τη Σκύδρα. Στον κόλπο αυτό χύνονταν απ' ευθείας ο ποταμός Γαλλικός, Αξιός και Αλιάκμονας και όλοι οι μικρότεροι μεταξύ των οποίων ο Ροϊδίας ή Λουδίας (προέκταση του σημερινού Μογλενίτσα) που με τα φερτά του υλικά πρόσχωσε την πεδιάδα και απώθησε τη δυτική όχθη του κόλπου (σχ. 1). Ίσως ένας από τους λόγους που ο Αρχέλαος, ο βασιλιάς των Μακεδόνων μετακίνησε το 400 π.Χ. την πρωτεύουσα του κράτους του από τις Αιγές (αν δεχτούμε, ότι δεν ταυτίζεται με τη Βεργίνα, όπως από πολλούς υποστηρίζεται) στην

Πέλλα, είναι ότι αυτή (η πρωτεύουσα) απομακρύνθηκε αρκετά από τη θάλασσα και άρχισε να σχηματίζεται το έλος Κολοντεϊ (στις εκβολές του Λουδία), ενώ η Πέλλα ήταν παραθαλάσσια και απέναντι από αυτήν, σε μικρή απόσταση από την ακτή, βρισκόταν το νησί Φάκος με φρούριο, που οι βασιλείς της Μακεδονίας φύλαγαν τους θησαυρούς των.

Αργότερα οι αποθέσεις των ποταμών της νότιας πλευράς

δημιούργησαν εμπόδιο στη ροή του Αλιάκμονα και τον απώθησαν Ν.Α. ώστε να σχηματίσει κοίτη στις παρυφές των Πιερίων και να εκβάλλει στον ανοιχτό Θερμαϊκό κόλπο (σχ. 2). Από το 500 π.χ. έως τον 1ο αιώνα π.Χ. (πάντοτε κατά τους χάρτες του Struck), ο εσωτερικός κόλπος από τις προσχώσεις των ποταμών και χειμάρρων αποστενώνεται συνεχώς και σχηματίζεται η αλβουβιακή πεδιάδα της Κεντρικής Μακεδονίας. Ετσι το 1ο π.Χ. αιώνα (σχ. 2) οι προσχώσεις Αξιού και Αλιάκμονα συγκλίνουν μεταξύ τους και σχηματίζεται στο κέντρο της δημιουργηθείσας πεδιάδας, η αλμυρή λιμνοθάλασσα Λουδία (επονομασθείσα λίμνη των Γιαννιτσών), ενώ στο δέλτα των δύο ποταμών (Αξιού και Αλιάκμονα) σχηματίζονται έλη. Ετσι ο Στράβων (64 π.Χ. - 19 μ.Χ.) αναφέρει ότι το λιμάνι της Πέλλας επικοινωνούσε με τη θάλασσα μέσω του Αξιού και Αλιάκμονα.

(Σχ.2)Μορφή της πεδιάδας Θεσσαλονίκης κατά τον Struck, τον 10 π.Χ. αι.

γωνεί με τη θάλασσα μέσω ενός διαύλου και απέχει από αυτήν 120 στάδια (περίπου 19 χιλιόμετρα).

ΣΤ. Οι αλλαγές στα μετά Χριστόν χρόνια

Όπως είπαμε ο καθηγητής Μ. Μητσόπουλος επιμένει εις την υποχώρηση της θάλασσας στην πεδιάδα (εκτός των προσχώσεων) και στις εξάρσεις του εδάφους (ηπειρογενετικές κινήσεις) κατά την Αλλούβιο εποχή, όμως όλοι οι υπόλοιποι και διά μαθηματικών υπολογισμών αλλά και διά των προσφάτων (ακόμη δε και δορυφορικών) παρατηρήσεων, τάσσονται υπέρ της δημιουργίας της πεδιάδας από τις ποτάμιες αποθέσεις.

Στα πρώτα μετά Χριστόν χρόνια από τις προσχώσεις των ιλυοφόρων ποταμών Αξιού και Αλιάκμονα κλείνει ο διάυλος και η λιμνοθάλασσα μετατρέπεται σε λίμνη με υπερχειλίση και έξοδο προς τη θάλασσα του Λουδία (σχ. 3). Τότε και το αλμυρό νερό της λίμνης με την εισροή των γλυκών νερών των ποταμών και χειμάρρων που εκβάλλουν σ' αυτήν και την υπερχειλίση μέσω του Λουδία προς της θάλασσα μετατρέπεται σε γλυκό νερό.

Για την επικοινωνία της Θεσσαλονίκης και γενικότερα της κοιλάδας του Αξιού με τη Νότια Ελλάδα οι Ρωμαίοι κατασκεύασαν στο Λουδία οδική γέφυρα, τόξο της οποίας σώζεται μέχρι σήμερα, δυτικά της εθνικής οδού Θεσσαλονίκης - Αθηνών, λίγα μέτρα νοτιότερα της σημερινής διευθετημένης κοίτης του Λουδία.

Από τον 10 μέχρι τον 50 μ.Χ. αιώνα φαίνεται ότι οι τρεις ποταμοί Αξιός, Λουδίας και Αλιάκμονας συμπλέκονται στα δέλτα τους. Διάφοροι συγγραφείς δίνουν συγκεχυμένες πληροφορίες. Αφού ο Ηρόδοτος γράφει ότι Λουδίας και Αλιάκμονας ενώνονται προτού φθάσουν στη θάλασσα σχηματίζοντας έτσι τα όρια μεταξύ Βοτταίας και της τότε Μακεδονίας, ο Στράβων αναφέρει ότι ένας βραχίονας του Αξιού χυνόταν μέσα στη λίμνη Λουδία, ενώ άλλοι, ότι ο Λουδίας ήταν παραπόταμος του Αξιού.

Όλα αυτά ερμηνεύονται ως αποτέλεσμα της βαθμιαίας πρόσχωσης του Θερμαϊκού κόλπου, που είχε ως συνέπεια να αποκλειστεί η λίμνη με στενή προς τη θάλασσα διεξοδο, στην οποία ενώνονταν ο Αξιός και ο Αλιάκμονας, που οι κοίτες τους, αξιαιτίας της εναπόθεσης των φερτών υλικών, άλλαζαν συνεχώς θέση, ενώ ταυτόχρονα δημιουργούσαν ξηρά και μικραίνε ο κόλ-

(Σχ.3)Μορφή της πεδιάδας Θεσσαλονίκης κατά τον Struck, τον 50 μ.Χ. αι.

πος της Θεσσαλονίκης στον μυθό του Θερμαϊκού.

Από που όμως έρχεται ο όγκος αυτών των φερτών υλικών; Πρώτιστα από τον Αξιό και ύστερα από τον Αλιάκμονα. Πράγματι ο Αξιός έχει μεγαλύτερη λεκάνη απορροής 23.747 τ.χ. πηγάζοντας από το Σκάρδο στα αλβανοσκοπιανά σύνορα και δεχόμενος τα νερά πολλών παραπόταμων περνάει από την πόλη των Σκοπίων και από τα στενά της Γευγελής έρχεται στη χώρα μας. Ο δε Αλιάκμονας έχει λεκάνη απορροής 7.312 τ.χ. χωρίς την περιφερειακή διώρυγα (την επονομαζόμενη και 66) και με αυτήν 9.455 τ.χ. ευρισκόμενος ολόκληρος επί ελληνικού εδάφους. Σύμφωνα δε με τους υπολογισμούς του Λ. Ευμορφόπουλου ο ετήσιος όγκος φερτών υλικών του Αξιού είναι 9.000.000 κ.μ. ενώ του Αλιάκμονα 6.000.000 κ.μ. και του Γαλλικού 300.000 κ.μ.

Ζ. Περίοδος 19ου αιώνα

Από το 500 μ.Χ. και μέχρι τον 19ο αιώνα δεν υπάρχουν συγκεκριμένες πληροφορίες για την εξέλιξη της πεδιάδας Θεσσαλονίκης. Για την περίοδο 1832 - 1916 υπάρχουν αποτυπώσεις των ακτών και βυθομετρήσεις του κόλπου που έγιναν από αξιωματικούς του αγγλικού πολεμικού ναυτικού. Από τους χάρτες αυτούς μαθαίνουμε και τα παρακάτω:

Το 1832 και το 1850 ο Αξιός στο ύψος του Βαλμάδας εκτρεπόταν δυτικά της Χαλάστρας και αφού έκανε ένα μεγάλο τόξο με πολλούς μαιανδρισμούς χινόταν απέναντι από το Μεγάλο Εμβολο (Μεγάλο Καραμπουρνό) κατ' ευθείαν από Θερμαϊκό, ενώ ο Λουδίας φαινόταν παραπόταμος του Αξιού. Κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα τα φερτά υλικά του Αξιού προσχώνουν τον Λουδία στο τμήμα 8-13 χιλιόμετρα νότια της σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης - Πλατέος, με αποτέλεσμα να αυξηθούν τα έλη γύρω από το Λουδία κατά 88.000 στρέμματα. Ο Αλιάκμονας είχε εκβολές νοτιότερα, βόρειως του κόλπου (όρμου) της Μεθώνης.

Το 1916 ο Αξιός δημιουργεί και νέα κοίτη με

εκβολές απέναντι από το Μικρό Εμβολο (Μικρό Καραμπουρνάκι), ενώ εξακολουθεί ένας κλάδος του να ακολουθεί την κοίτη του 1850. Η κοίτη αυτή χαρακτηρίζεται παρακλάδι του Αξιού που εκβάλλει στο Λουδία ποταμό. Ο Αλιάκμονας εξακολουθεί να εκβάλλει στον κόλπο της Μεθώνης δημιουργώντας τεράστια έλη στο Δέλτα των ποταμών.

Από αφηγήσεις γερόντων του χωριού Κλειδί Ημαθίας στον καθηγητή της Γεωπονικής του Α.Π. Θεσ/νίκης Κων/νο Κωνσταντινίδη (που διέτελεσε και περιφερειακός διευθυντής της Υπηρεσίας Εγγείων Βελτιώσεων Κεντρικής Μακεδονίας στην αρχή της σταδιοδρομίας μου ως Γεωπόνου αγροτικών ηλεκτροδοτήσεων της ΔΕΗ Θεσσαλονίκης), κατά τον άτυχο πόλεμο του 1897, για να περάσει το τουρκικό πυροβολικό να πάει να κτυπήσει τον Ελληνικό Στρατό στη Θεσσαλία, επίταξαν (επιστράτευσαν) τους κατοίκους του Κλειδιού για να στρώσουν με πέτρα τους δρόμους στα έλη του Λουδία και του Αλιάκμονα που ήταν αδιάβατα σε βαριά οχήματα.

Μεταξύ του 1916 και 1924 ο Αξιός αφήνει την παλιά κοίτη του 1832-1850 και στο ύψος της Βαλμάδας (Ανατολικού), με δύο κλάδους παράλληλους, περνά ανατολικά της Χαλάστρας (Πύργου ή Κουλακιάς) και εκβάλλει στα νότια του Καλοχωριού (απέναντι από το Μικρό Καραμπουρνάκι) και απειλεί να προσχώσει τον κόλπο της Θεσσαλονίκης με τις φερτές ύλες του.

Τότε οι λιμενολόγοι Couper και Ker υπολόγισαν ότι η διώρυγα πλεύσης προς το λιμάνι θα περιοριζόταν σε ένα μίλι πλάτος, μεταξύ των εκβολών Αξιού και του Μικρού Εμβόλου, και ότι από το 1975 τα μεγάλα πλοία δεν θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν το λιμάνι της συμπρωτεύουσας.

Η' Τα έργα της πεδιάδας Θεσσαλονίκης

Ετσι κατά την περίοδο 1926 - 1937 έγινε η διευθέτηση της κοίτης, ο εγκιβωτισμός και τα αντιπλημμυρικά έργα σε Γαλλικό, Αξιό και Αλιάκμονα. Η κατασκευή της περιφερειακής διώ-

ρυγας (τάφρου 66), που οδηγούσε τα νερά Βερμίου και Αλμωπίας στον εγκιβωτισμένο Αλιάκμονα. Η εκτροπή του Αξιού ώστε να εκβάλλει έξω από τον κόλπο της Θεσσαλονίκης και σώθηκε το λιμάνι της από τις προσχώσεις. Αποξηράνθηκε η λίμνη Γιαννιτσών και τα έλη του Λουδία, των περιοχών Γιαννιτσών και των εκβολών Αξιού.

Μετά την αποξήρανση κατασκευάστηκαν αποστραγγιστικά δίκτυα για τη γεωργική αξιοποίηση των αποκαλυφθέντων νέων εδαφών. Περίπου 150.000 στρέμματα περιμετρικώς της τέως λίμνης Γιαννιτσών αποστραγγίστηκαν και η τότε Υ.Μ.Κ. (Υπηρεσία Μηχανικής Καλλιέργειας) του Υπουργείου Γεωργίας εκχέρωσε τη γη από την εργασία βλάστηση, για την απόδοξη των αποκαλυφθεισών εκτάσεων στην καλλιέργεια. Αποξηράνθηκαν και οι λίμνες Αρτζάν - Αματόβου στο Ν. Κιλκίς και δόθηκαν στην καλλιέργεια 36.000 στρέμματα (έμεινε μόνο ένα τέλμα 13.000 στρεμμάτων στο κέντρο της πρώην λίμνης Αρτζάν).

Βασική κατασκευάστρια των έργων αυτών ήταν η εταιρεία Foundation. Ο Huntsman (διευθυντής της εταιρείας) υπολογίζει την αποστραγγισθείσα έκταση της πεδιάδας σε 432.000 στρέμματα, ενώ την προστατευθείσα από τις πλημμύρες σε 792.000 στρέμματα. Κατά τον Ν. Σέττα (μεταποιχία της Διεύθυνσης Εποικισμού του Υπ. Γεωργίας που εγκατέστησε τους ακτήμονες τις πηγές εκτάσεις) αποστραγγίστηκα 375.000 στρέμματα και προστατεύτηκαν 705.000 στρέμματα και κατά το ΕΤΥΕΜ 400.000 στρέμματα αποστραγγίστηκαν και 600.000 στρέμματα προστατεύτηκαν από τις πλημμύρες, στρουγγυλοποιώντας τα παραπάνω ποσά.

Οι διαφορές των αναφερομένων στοιχείων για την πεδιάδα 1.285.000 στρεμμάτων είναι δικαιολογημένες, γιατί δεν υπήρχε σαφής διαχωρισμός των μονίμως και περιοδικώς κατακλυζομένων εκτάσεων. Και οι τρεις πηγές συμφωνούν, ότι από τις παραπάνω εκτάσεις 50.000 στρέμματα καταλήφθηκαν από τα έργα. Το ποσοστό (5%) είναι σχετικά μικρό, για τέτοιες εκτάσεις και σημασίας έργα, για την εποχή εκείνη.

Αργότερα (1954-1958) κατασκευάστηκαν για την άρδευση της πεδιάδας και τα φράγματα εκτροπής Αξιού και Αλιάκμονα μαζί με τις αρδευτικές διώρυγες και τα αποστραγγιστικά αυλάκια και απακολούθησαν αναδαμοί και ισοπεδώσεις - συστηματοποιήσεις των εδαφών για την εφαρμογή των επιφανειακών αρδεύσεων από το 1961 - 1982.

Ακολούθησε η κατασκευή από τη ΔΕΗ των υδροηλεκτρικών έργων του Αλιάκμονα με ταμειτήρες νερού κατά σειρά λειτουργίας στο Πολύφυτο Κοζάνης (1974-1975), κατόπιν αυτού στην Σφηκιά Ημαθίας και στη συνέχεια στα Ανώματα Ημαθίας (1986 - 1987), τα οποία ρυθμίζουν τη ροή του ποταμού και έτσι εξασφαλίζεται και η άρδευση της πεδιάδας και η αποφυγή πλημμυρικών καταστάσεων.

Το αρδευτικό έργο Ανατολικού Βερμίου, που άρχισε το 1987 και δεν ολοκληρώθηκε ακόμα, προορίζονταν να καλύψει τις περιοχές δυτικά της περιφερειακής διώρυγας μέχρι τα υψώματα που δεσπόζουν οι πόλεις Βέροια, Νάουσα και Εδεσσα. Η περίμετροι των έργων είναι 304.000 στρέμματα από τα οποία περίπου τα 250.000 στρέμματα καλλιεργούμενες εκτάσεις. Η υποπεριοχή Αράπιτσας Νάουσας θα πότιζε 78.000 στρ. (επί 90.000 καλλιεργουμένων), η του Τριποτάμου Βέροιας 76.500 στρ. (επί 88.000) και η του Εδεσσαίου Εδεσσας 62.000 στρ. (επί 72.000 καλλιεργούντων). Στο έργο ελλείπουν ακόμα οι δευτερεύουσες και τριτεύουσες διώρυγες, ενώ τμήματά του (κλειστό δίκτυο Νάουσας κ.α.) έχουν ολοκληρωθεί.

Κατά καιρούς οι εργολαβικές εταιρείες εζηρύσσοντο έκπτωντες ("Γ.Ν. Χρυσόπυλος Α.Ε." στη Βέροια, "ΔΟΜΙΚΗ" στη Νάουσα, "ΔΟΥΡΥΦΟΡΟΙ" στην Εδεσσα) και την ολοκλήρωσή του ανέλαβε η "ΕΛΛ-ΚΑΤ", η οποία και αυτή σταμάτησε σήμερα. Αντιθέτως η ΔΕΗ, στα πλαίσια των προγραμμάτων αγροτικών ηλεκτροδοτήσεων, ολοκλήρωσε τις ηλεκτροδοτήσεις των μεγάλων αρδευτικών αντλιοστασίων του έργου στην Αμμο, Ταγαροχώρι και Πατρίδα Βέροιας, Μονόσπιτα και Λευκάδια Ναούσης και 15 συμπληρωματικών γεωτρήσεων μεταξύ Σεβαστιανών - Σκιά-

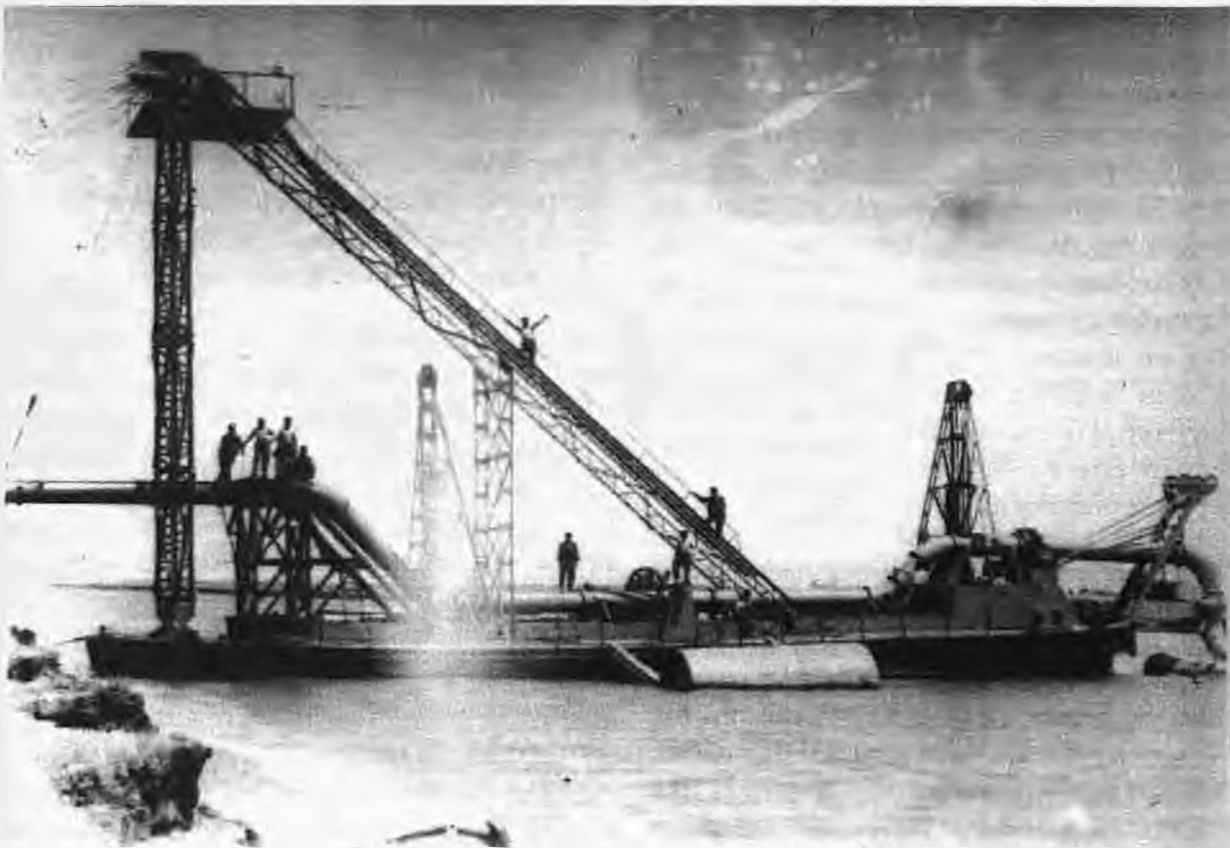
δρας και Μαυροβουνίου Εδέσσης, για την περίπωση ξηρασίας, ή ελλιπούς λειτουργίας των υδροηλεκτρικών σταθμών Αγρα και Εδεσσαίου, υπό την εποπτεία των Κλιμακίων Αγροτικών Ηλεκτροδοτήσεων της ΔΕΗ Ημαθίας (με υπεύθυνο τον υπογράφοντα) και Πέλλας (με επικεφαλής τον συνάδελφο Γεωπόνο Βασ. Ράγκο).

Τέλος για την άρδευση των ανατολικών εκτάσεων της πεδιάδας στις παρυφές του Γαλλικού (Εχεδώρου) ποταμού κατασκευάστηκε το αρδευτικό δίκτυο Νέας Μαγνησίας. Αυτό δεν περιλαμβανόταν στο σχέδιο αξιοποίησης της πεδιάδας Θεσσαλονίκης, αλλά επειδή οι λαχανοκηπουροί της περιοχής, εφοδιάζοντας την αγορά της πόλης με νωπά κηπευτικά, έχασαν τα νερά των γεωτρήσεων τους από την κατασκευή των έργων σύλληψης της υπόγειας ροής του Γαλλικού στο "Νάρες", για υδροδότηση της ΕΣΣΟ-ΠΑ-ΠΑΣ, Χαλυβουργίας κ.λ.π. και την υπεράντληση των γεωτρήσεων ύδρευσης του Ο.Υ.Θ. (Οργανισμού Υδροεσης Θεσσαλονίκης) για την υδροδο-

τηση της Θεσσαλονίκης, απειλούνταν με καταστροφή, αποφασίστηκε με πέντε αντλητικά συγκροτήματα από το δίκτυο Γέφυρας (Τόψιν), με νερά του Αξιού, σε κλειστό δίκτυο υπό πίεση, να αρδευθούν περίπου 6.500 στρέμματα της περιοχής Ν. Μαγνησίας.

Την πρώτη φάση των έργων αυτών, (μεταφορά νερού), εκτέλεσε η εταιρεία "Οδών και Οδοστρωμάτων", το 1978-1982 και την ολοκλήρωση, (δίκτυο διανομής), η εταιρεία "Αθ. Μεσοχωριτή", την περίοδο 1983-1986.

Το 95% της λεκάνης απορροής του Αξιού είναι εκτός ελληνικού εδάφους και από τα 380 χιλιόμετρα μήκους του ποταμού, μόνο τα 74 χιλιόμετρα βρίσκονται στον ελληνικό χώρο, γι' αυτό η χώρα μας δεν μπορεί να επηρεάσει την παροχή του ποταμού με την κατασκευή φραγμάτων. Αντίθετα ο Αλιάκμονας είναι εξ ολοκλήρου ελληνικό ποτάμι και για τον λόγο αυτό είχε προβλεφθεί η ανάγκη διασύνδεσης των αρδευτικών δικτύων

Πλωτή εξέδρα άντλησης στο εργοτάξιο της αμερικανικής εταιρείας που πραγματοποίησε τα έργα αποξήρανσης της λίμνης των Γιαννιτσών

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

του Αξιού με τον Αλιάκμονα για την ενίσχυση με νερό των δικτύων του Αξιού, σε περίπτωση ανάγκης.

Ετσι άρχισε από το 1976 η κατασκευή της ενωτικής διώρυγας 94, που ξεκινούσε από τη διώρυγα 6Α κοντά στο Νησέλι Ημαθίας, έφθανε στον Λουδία (κοντά στο εργοστάσιο της Nestle) και αφού τον περάσει, διχάζεται, στην "προσαγωγό Αλιάκμονα" Β.Δ. και αρδευτικά δίκτυα Παρθενίου, Χαλκηδόνας και Πέλλας και νότια στην "προσαγωγό Αδένδρου", που περνά έξω από το Αδένδρο και καταλήγει στη δεξιά όχθη του Αξιού.

Και το έργο αυτό άρχισε εταιρεία (η "ΠΕΛΑΨ"), που δεν ανταπεξήλθε και η εργολαβία διαλύθηκε, για να συνεχίσουν οι "ΑΚΜΗ", "ΑΚΤΟΡ" και "Κ.Ι. ΣΑΡΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ". Τη διάβαση με υδατογέφυρα του ποταμού Λουδία κατασκεύασε η "ΘΕΜΕΛΙΟΔΟΜΗ".

Όπως είναι γνωστό, δεν κατασκευάστηκαν αρδευτικά έργα στο τμήμα της πεδιάδας Θεσσαλονίκης, μεταξύ του Αλιάκμονα και των βορείων απολήξεων της οροσειράς των Πιερίων (Βεργίνας - Μελίκης - Αιγινίου) των νομών Ημαθίας και Πιερίας. Εκκρεμεί βέβαια η κατασκευή του φράγματος κατάντη της γέφυρας Βεροίας - Βεργίνας και του φράγματος εκτροπής - υδροληψίας για τις αρδεύσεις, κοντά στην Αγ. Βαρβάρα. Από εδώ προβλέπεται και η υδροδότηση της Θεσσαλονίκης, αφού οι πηγές της Αραβησού δεν επαρκούν.

Προς το παρόν αρδεύονται οι περιοχές αυτές είτε με αντλήσεις υπογείων νερών με κοινοτικές (δημοτικές) και ιδιωτικές βαθιές γεωτρήσεις είτε με παραποτάμια αντλιοστάσια (από τον Αλιάκμονα) και αρδευτικά δίκτυα, που κατασκεύασαν μερικοί οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Δήμοι Μελίκης και Αιγινίου). Στη συντριπτική πλειοψηφία τους τα αντλιοστάσια αυτά είναι ηλεκτροδοτημένα από τη ΔΕΗ, μέσω των τοπικών προγραμμάτων αγροτικού εξηλεκτρισμού των Νομαρχιών Ημαθίας και Πιερίας.

Θ. Ολίγα για την Λίμνη των Γιαννιτσών

Η λίμνη των Γιαννιτσών κατά τη θερινή περίοδο είχε επιφάνεια καθρέπτου 25-30.000 στρέμματα, όμως το χειμώνα έφθανε τα 220.000 στρέμματα. Ο Χρ. Αναγνωστόπουλος γράφει ότι σε εξαιρετικές πλημμυρικές καταστάσεις καταλάμβανε έκταση μέχρι 350.000 στρεμμάτων. Εδώ υπολογίζει και τα τενάγη του Λουδία αναφέροντας ως μεγάλη λίμνη τη βορειώς της σιδηροδρομικής γραμμής Βεροίας - Θεσσαλονίκης και ως μικρή λίμνη τη νοτίως αυτής. Μετά την αποξηρανσή της η οριοθέτησή της έδωσε 217.000 στρέμματα. Κριτήριο δε οριοθέτησης πήραν τα όρια των καλαμώνων της λίμνης.

Το υψόμετρο του καθρέπτη της λίμνης ήταν 4μ., το δε μέγιστο βάθος της δεν ξεπερνούσε τα 3μ. Ο Κ. Κωνσταντινίδης τη χαρακτηρίζει πυρηνία λίμνης πεδινής μορφής, ακαθόριστης έκτασης, που γύρω της εκτεινόταν ένα έλος (βάλτος) αβαθές, γεμάτο από καλαμώνες και πάντα σκεπασμένο το καλοκαίρι από πυκνή φυτεία και το χειμώνα από ξερά καλάμια.

Η λίμνη - βάλτος ήταν πυκνοφυτεμένη, απρόσιτη, σχεδόν απόρθητη. Κατά την τουρκοκρατία δεν μπήκε τουρκικός στρατός στη λίμνη, η οποία έγινε καταφύγιο ληστών. Εκεί βρήκαν καταφύγιο Βούλγαροι κομιτατζήδες, που με πρόσημα να ελευθερώσουν τη Μακεδονία από τον τουρκικό ζυγό, επιδόθηκαν σε ανελέητο διωγμό του ελληνικού στοιχείου, για να αλλοιώσουν την εθνολογική βάση της περιοχής, με απώτερο σκοπό να κάνουν την ελληνική Μακεδονία βουλγαρική, με την ανοχή των Τούρκων. Κατά την περίοδο όμως του Μακεδονικού Αγώνα 1904-1908 ελληνικά ανταρτικά σώματα, με επίκεντρο τη λίμνη, συνέτριψαν τους βούλγαρους κομιτατζήδες και σε συνδυασμό και με άλλες επιχειρήσεις αλλού στον μακεδονικό χώρο, διατήρησαν την ελληνικότητα της περιοχής, μέχρι τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912 - 13, οπότε καταλήφθηκε η Μακεδονία από τους Έλληνες.

Στην πυκνοκαλαμιά της λίμνης κυλούσε ο Λουδίας ποταμός, που σχηματιζόταν από τα νερά του Αλιωπαίου (Μογλένιτσα) και των χειμάρρων

της βόρειας πλευράς της λίμνης. Ο Λουδίας είχε δύο κύριους κλάδους, πλάτους 5-6 μέτρων ο καθένας, με κατεύθυνση από Ν.Δ. προς Α. και ενισχύονταν από διάφορες άλλες νερομάνες από χειμναρικά ή πηγαία νερά. Ο Βόδας (Εδεσσαίος) μαζί με τα νερά της Αράπιτσας, Τριποτάμου κ.λ.π. έμπαινε στη λίμνη από τη νοτιοδυτική της πλευρά και με πολλούς μαιανδρισμούς μέσα στο βάλτο κατέληγε στο Λουδία. Λόγω των πολλών μαιανδρισμών του οι χωρικοί τον έλεγαν "Γουρνάντερο". Υπόψη ότι τους ίδιους μαιανδρισμούς, κάνει ο Εδεσσαίος και σήμερα διασχίζοντας τη λίμνη του Αγρα, από τις πηγές των Βρυτιών μέχρι τον εγκλιβωτισμό του, ανάντη του υδροηλεκτρικού σταθμού του Αγρα της ΔΕΗ.

Τελικά τα πλεονάζοντα νερά της λίμνης ξεχειλίζουν, ξανασηματίζονται ο ποταμός Λουδίας (που οι Τούρκοι τον ονόμαζαν Καρά - Ασμάκ) και χυνόταν στο Θερμαϊκό κόλπο.

I. Η χλωρίδα και πανίδα της λίμνης

Ο,τι σήμερα χαρακτηρίζεται υγροβιότοπος (σύμφωνα με τις διεθνείς συνθήκες RAMSAR κ.α.) παρουσιάζοταν στην ευρύτερη περιοχή της λίμνης των Γιαννιτών. Η βλάστηση ήταν πλουσιότατη. Κατά πυκνές τούφες φέρωναν διάφοροι θάμνοι. Οπου ήταν ακίνητα τα νερά απλώνονταν πλατύφυλλες νυμφαίες (νούφαρα). Λαπατιές χοντροφύλλες, παχιές, με μεγάλα απλωτά σκληρά φύλλα, πλάι σε ραγάζια, που υψώνονταν δύο και περισσότερα μέτρα πάνω από τα νερά.

Τα καλάμια πετάγονταν ως τέσσερα μέτρα ψηλά σαν πράσινος τοίχος το καλοκαίρι, κίτρινος και ξερός το χειμώνα. Ήταν η καλύτερη ηχητική μόνωση - φραγή γιατί με το σφύριγμα - μουρμουρητό τους κάλυπταν κάθε ύποπτο θόρυβο και κίνηση τα χρόνια του Αγώνα. Αραιά και που ατροφικά δέντρα (ρακίτσα τα έλεγαν οι ψαράδες) βλάσταιναν στις όχθες, ενώ ιτιές και οξιές δάσωναν τη δυτική πλευρά, όπως και φτελιές, βυλιανίδες και ακακίες.

Όπως γράφει και ο Ι. Μελετιδής (στο έργο του για τον νεολιθικό οικισμό της Ν. Νικομήδειας)

από τα πλούσια παραλίμνια δάση Σταυρού, Μακροχωρίου κ.λ.π. οι κάτοικοι των γύρω χωριών προμηθεύονταν την ξυλεία τους.

Η υδατοπανίδα κυριολεκτικά εγέμιζε τη λίμνη. Από τα ψάρια γριβάδια, πέστροφες, πέρκες και χέλια ζούσαν άφθονα και αποτελούσαν πηγή ζωής για τους παραλίμνιους οικισμούς, αλλά και από μακρύτερα Βέροια, Νάουσα κ.λ.π. έσπευδαν να ψαρέψουν και να κυνηγήσουν τα υδρόβια πτηνά. Σύμφωνα με αφηγήσεις των Σταύρου Σπάρτη και Νίκου Μαρκοβίτη στη Λευκή Σαμαρά, Ναουσαίοι ψάρευαν, έκοβαν ραγάζι για τις στέγες των σπιτιών, γέμιζαν σαμάρια, έπλεκαν ψάθες, ενώ συνέλεγαν και βδέλλες (από τις οποίες ήταν γεμάτη η λίμνη) και τις εξήγαγαν στην Αυστρία!

Η λίμνη έβριθε και αμφίβιων ζώων (βάτραχοι, νεροχελώνες, σαλαμάντρες, νερόφιδα κ.α.), ενώ η ορνιθοπανίδα της ήταν πλουσιότατη, με χαρακτηριστικότερα είδη αγριόπαπιες, αγριόχηνες, νερόκοτες (που τις έλεγαν οι ντόπιοι κουκλίκες), πέρδικες, ορτύκια, πελαργούς και τα αντίστοιχα αρπακτικά αετοί, γεράκια, κουκουβάγιες κ.λ.α. Στα παραλίμνια δάση εγκαταβιούσαν φυτοφάγα και σαρκοφάγα θηλαστικά όπως αλεπούδες, κουνάβια, αγριόχοιροι, ζαρκάδια, ελάφια αλλά και αρκούδες και λύκοι κατέβαιναν ως εκεί τον χειμώνα από τις ορεινές περιοχές.

Για να επικοινωνούν οι ψαράδες μεταξύ τους και με τις ακρολίμνιες, αναγκάζονταν να ανοίγουν υδάτινα "μονοπάτια", πλάτους ενός περίπου μέτρου στη λίμνη (κόβοντας τα καλάμια βαθιά στο νερό), για να περνούν οι πλάβες τους. Ήταν δε οι πλάβες μικρές βάρκες χωρίς καρίνα που μπορούσαν να κινούνται άνετα μέσα στο βάλτο.

Από στοιχεία της στατιστικής υπηρεσίας προκύπτει ότι επί τουρκοκρατίας η λίμνη Γιαννιτών παρήγε ετησίως 40.000 οκάδες ψάρια, ενώ το 1930 η παραγωγή της είχε φθάσει τις 500.000 οκάδες. Αυτή η διαφορά ίσως να οφείλεται στην εγκατάλειψη της αλιείας στη λίμνη εξ αιτίας του Μακεδονικού Αγώνα.

Το Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Νάουσας

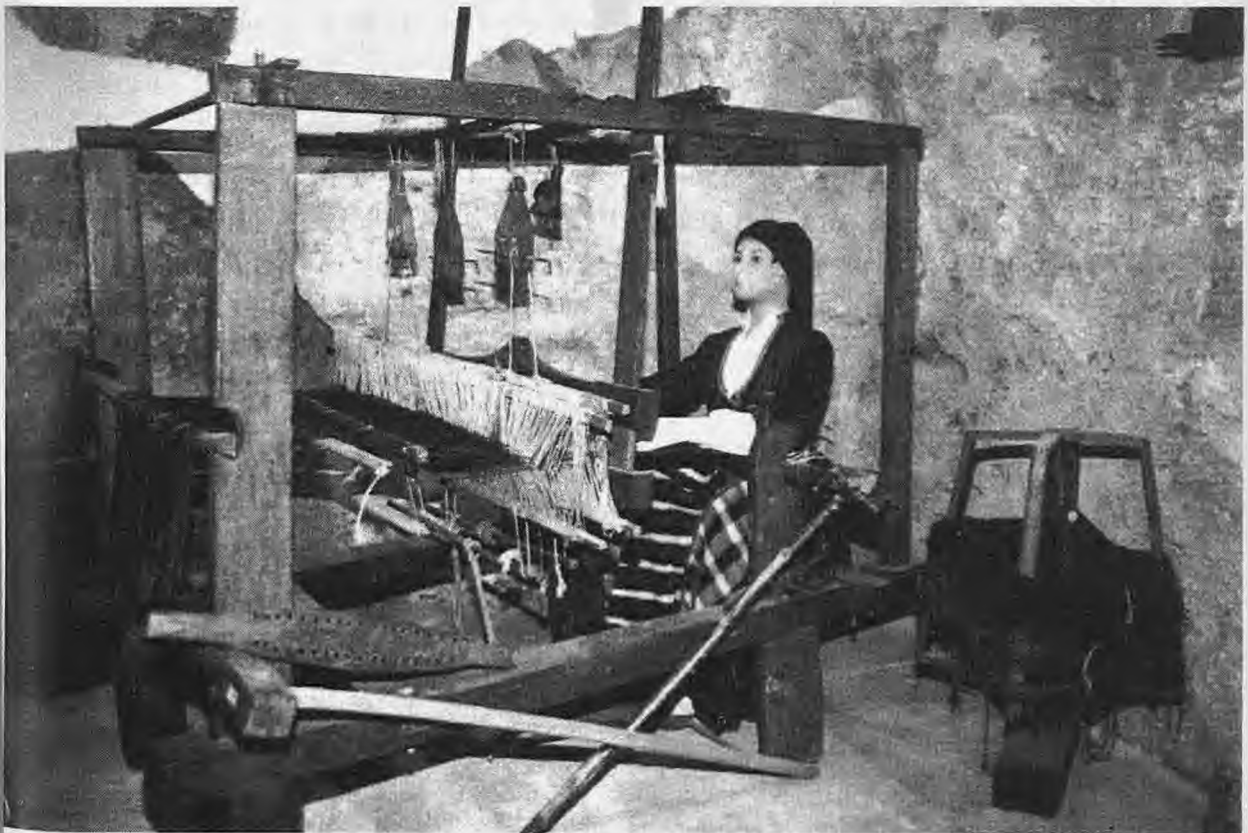
Του Τάκη Μπάιτση
Προέδρου του Δ.Σ. του Μουσείου

Δίπλα στην εκκλησία του Αγια Δημήτρη που την Κυριακή της Ορθοδοξίας του 1822 σηκώθηκε το λάβαρο της λευτεριάς στη Νάουσα, σ' ένα παλιό σπίτι της πόλης, πλήρως αποκαταστημένο οικοδομικά, στεγάζεται το Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο της.

Προβάλλεται η ιστορία με διάφορα αντικείμενα και έγγραφα, ιστορία που παρόμοιά της ελάχιστες πόλεις του κόσμου έχουν να επιδείξουν, με τόσους αγώνες για Θρησκεία, Λευτεριά και Ανθρωπιά.

Παράλληλα όμως στεγάζεται και η λαογραφία, ο πολιτισμός του τόπου, που μας αποδίδει εκθεσιακά τον τρόπο ζωής των ανθρώπων, που χάθηκε ανεπιστρεπτί.

Στους χώρους του Μουσείου που έχουν τη δυνατότητα να επισκεφθούν όσοι αγαπούν τον τομέα αυτό, εκτίθενται όπλα, έγγραφα, σκεύη, αντικείμενα, φορεσιές και τόσα άλλα που υπήρχαν στην πόλη μας και είναι πλέον αναπόσπαστο μέλος του σώματός της.

Στο ισόγειο ο αργαλειός και τα ύπεργα της υφαντικής οικοτεχνίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ο Δήμος μας το 1962 με τη βοήθεια αξιωματικών που υπηρετούσαν τότε εδώ απέκτησε ένα σημαντικό αριθμό όπλων από εθνικούς αγώνες, τα οποία ο τότε Δήμαρχος Φιλώτας Κόκκινος φρόντισε να στεγάσει στο νεοαναγειρόμενο κτίριο, που έγινε γι' αυτό το σκοπό, μπροστά στο Κιόσκι. Μια επιγραφή ανέφερε "Πολεμικόν Μουσείον Ναούσης".

Το 1966 η πρώτη διοίκηση του Λυκείου Ελληνίδων Ναούσης με την τότε πρόεδρό της κ. Ανθούλα Πετρίδου κατάφερε να της παραχωρηθεί ο χώρος καθώς και η συλλογή. Αυτό όμως ήταν μόνο η μαγιά, μπροστά στον αγώνα που περιέμενε αυτές τις κυρίες.

Με την προσωπική τους επιρροή, κατάφεραν να συγκεντρώσουν από το λαό της Νάουσας, ό,τι είχε φυλαγμένο στα σεντούκια του και να δημιουργήσουν μια πλουσιότατη συλλογή αξιοθαύμαστη για την ποιότητα και το μέγεθός της.

Συγχρόνως ξεκινά και η πρώτη χορευτική ομάδα του ΛΕΝ που για τον ενδυματολογικό εξοπλισμό της, χρησιμοποιείται αυθεντικό υλικό.

Μετά την πρώτη αυτή περίοδο διαδέχεται την προεδρεία του ΛΕΝ η κ. Καίτη Τοίτση η οποία φροντίζει για την κατασκευή νέων στολών, πιστών αντιγράφων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να σωθούντα αυθεντικά και τα κειμήλια. Παράλληλα συνεχίζεται ο εμπλουτισμός του Μουσείου και με άλλα εκθέματα.

Ο χώρος όμως, λόγω υγρασίας και κλιματισμού είναι ανιστηρά ακατάλληλος. Παρά τις φιλότιμες προσπάθειες των κυριών δεν είναι

Προθήκη με πισλί, ζωνάρι και άρματα του Καρατάσου

Ο Τάκης Μπίτσιος επιμελείται την κοίτλα με την επίσημη γυναικεία φορεσιά της Νάουσας.

δυνατή η συντήρηση και προβολή του Μουσείου.

Το 1999, ο Δήμος της Νάουσας μετά από πρόταση του Δημάρχου κ. Τάκη Βλάχου ιδρύει το Νομικό Πρόσωπο "Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο της Νάουσας".

Η διοίκησή του σε συνεργασία με την σημερινή διοίκηση του ΛΕΝ με πρωτοστατούσα την πρόεδρο κ. Βέτα Χωνού μεθοδεύουν τη μεταστέγαση της συλλογής στον σημερινό κατάλληλο χώρο που παρέχει περισσότερες διασφαλίσεις.

Το όραμα γίνεται πραγματικότητα και την Κυριακή του Θωμά του 2001 εγκαινιάζεται το νέο Μουσείο.

Σίγουρα δεν είναι το τελειότερο Μουσειολογικά. Τονίζουμε όμως ότι στήθηκε εκ των ενόντων μόνο με δαπάνη του Δήμου μας και αυτή όσο τα

οικονομικά του το επέτρεψαν. Τεχνολογικά λείπουν ο κατάλληλος κλιματισμός, ο τέλειος φωτισμός κ.α.

Παρά τις μελέτες που υποβλήθηκαν στο Υπουργείο Πολιτισμού στο τμήμα Λαϊκής Παράδοσης δεν είχαμε κανένα θετικό αποτέλεσμα.

Στο παραδοσιακό αυτό κτίριο, με το ισόγειο και τους δύο ορόφους του, ο επισκέπτης - προσκυνητής της παράδοσης και λάτρης του παρελθόντος έχει τη δυνατότητα να δει και να καταγράψει μέσα του τα εξής:

Στο ισόγειο είναι στημένα η οικοτεχνία και τα σκεύη που χρησιμοποιούνταν λειτουργικά για το Ναουσαϊκό νοικοκυριό. Αργαλειός με την Ναουσαϊα τεχνίτρια που υφαίνει το ζιλί της και δίπλα όλα τα "ύπεργα": Τσιγκίρι, ανέμη, ροδάκι, λανάρια, ρόκες, τυλιγάδι και τόσα άλλα. Απαραίτητα τα καζάνια, πλαστήρια, πανακότες.

Απέναντι από τον εκθεσιακό χώρο, το γραφείο του Μουσείου που εκδίδει τα εισιτήρια και διαθέτει βιβλία και αναμνηστικά που αναφέρονται στην πόλη.

Σ' ένα τραπεζάκι το βιβλίο εντυπώσεων των επισκεπτών.

Στον πρώτο όροφο, στο ανώγι δεσπόζουν ο Γιανίτσαρος και η Μπούλα και πλάι τους τα όργανα που τους συνοδεύουν, ζουρνάς και νταούτι.

Στην αίθουσα αριστερά, το Ναουσαϊκό καθημερινό, με το στζιάκι, το σουφρά και τις κόχες του. Απέναντι ο καλός νοντάς με τους καναπέδες, το μαγκάλι και τους ανθρώπους του σπιτιού, με το μωρό τους.

Στη δεξιά αίθουσα εκτίθενται αντικείμενα, μεταξωτά, κοσμήματα και εξαρτήματα από φορεσιές.

Στον δεύτερο όροφο στο κεντρικό ανώγι, το ενδιαφέρον επικεντρώνει ο κεντημένος πίνακας μπάντα από τους πρώτους Ολυμπιακούς αγώνες του 1896. Μια τραπεζαρία του 1918 θυμίζει καλές εποχές που οι Ναουσαϊοί είχαν συναλλαγές με το εξωτερικό.

Στη μεγάλη αίθουσα αριστερά εκτίθενται οι αρχοντικές γυναικείες φορεσιές, ανδρική γαμπριάτικη και είδη οικοσυσκευής.

Στην αριστερή αίθουσα είναι καθαρά το ιστορικό μέρος με όπλα, στολές αγωνιστών, ασημικά καπεταναίων και εξαρτήματα της φορεσιάς του Καρατάσιου και όπλα του.

Βεβαίως ό,τι αναφέρεται συνοπτικά στο σημερινό άρθρο είναι μια μικρή παρότρυνση για τον κάθε συμπολίτη και όχι μόνο, για επίσκεψη στο μουσείο.

Μόνο εκεί θα μπορέσει να εκτιμήσει τον τρόπο ζωής των Ναουσαίων, την αγάπη για τον τόπο τους και το μεράκι για δημιουργία, που σήμερα συνεχίζεται σε άλλους εκσυγχρονισμένους τομείς. Είναι γεγονός ότι η ζωή έχει αλλάξει.

Ο καλύτερος όμως προφήτης του μέλλοντος είναι η μελέτη της ιστορίας του παρελθόντος.

Στολή Μακεδονομάχου

Νιαουστινό Καρναβάλι τότε κι τώρα

Του Νίκου Σπάρτο

Σαν σήμερα στη Νιαούστα μας γυόμους ανμπιραντάκια
 Τα καρναφίλια ντ'αφιάζαν ενάντισσιν ορόν στω χίλια
 Τις απουρούς δεν έβγαζαν κέντρων δέχονσ μιάσκα
 Την τέλε ντ'αί Κινουγκή ού'εφ κι νιμί χάσκα
 Όλοινοι ζωτρερούσκι μι νιζοί τ'ρανοί αντάμια
 Ν'ανοίξει το Τριώδιον να γίνει αυτό το θειάμια.

Τις απουρούς στη Νιαούστα κείν' τα παλιά τα χρόνια
 Όλοινοι μαιτσαφέβονταν δεν είχαμ διχόνια
 Ντιουόλια υδού, γκιάντες ι κεί δε νείχαμ μπιλιάδισ
 Όλοινοι πηλάσπικι μ'ακισόνημι ζουρνιάδισ
 Στι σπίτια οι πόρτες ανοιχτές, στη σκάλα το μπινοκάλι
 Κι νιόνταν οι περιεπικιοί τού ζιανεντο χιό αλί
 Δεν νιμπορούσιν να σταθείς μι τα καλά ντιμένονσ
 Μι τάπασε μπουρτζιόλιοναν κι' ήσαν μαιτσαφεμένονσ

Έφτανι μούγκι ένκις γνωστος κιόλοινοι νταλντούσαν
 Νίχτα ξήνιχτα ζόριζαν τις πόρτες ρομποτουόσαν
 Θέλις δεν θέλις δ' άνοιγες νιόθον τα καρναφίλια
 Τα δε χουμάσταν όλοινοι κι' ασείχαμ ζαβάλια

Όσοινοι δεν αντίνονταν κι' ήταν μι τα καλά τους
 Στην πατινάδα ανάποδα έβανι τα παλιά τους
 Αιγά κερνιά, κοφιτί κι' ένιν σουρό κουλούρις
 Έπιφοναν κι' έδοναν παντού μι τις καπιλαδούρις
 Οι νήχτις μέρις γίνονταν οι άνθρωποι γλιντούσαν
 Τρεις ιβρονημάδισ απουρούς χόρβαν κι' ιστηδούσαν
 Σήμερα όλα άλλαξαν παν κι οι μωσαριμένονι
 Όλοινοι ζωτρερούν να ιδούν βουβοί σον βαρεμένονι

Ανόγκι ανλέσ χαλίσθηκαν έκλεισαν κι τα σπίτχια
 Τίποντας δεν απομένιν πάει η παλιά σπηήτχια
 Κινούργκι αντέτχια φέση και οι νέοι πήραν φόρα
 Μι αγκιστριά παντρετόντι τους φκιάνον χίλια δούρα
 Η νιουλαία μας γλιντάει μι έτοιμονσ παριάδισ
 Που τοντις δόνουν ενύκουλα πατινιάδισ κι γιαγιάδισ

Τιμπιχανιά κάθοντι όλο στα καφινιά
 Κι' αν πεις να παν κατ' τον μπαξέ έχον λιποθυμιά
 Τα αμιοβιά, οι μιτογές, συμόλογι κι τέτχια
 Μας έφ αγαντα χρημιατα μι χίλια μπουραφέτχια
 Πήραν όλα τα έτοιμα λιφτά απ' τον κοσμάκη
 Κι λέμι μη χειρότερα, κι τον ψομί ψομάκι
 Απώ την άλλη τη μιριά γιουμάτα είνι τα κέντρα
 Ημεις διαβόλομι μινάλα μούγκι μι μια βουκέντρα

Η Αράπιτάσά μας η τρανή που το νιρό της ήπχια
 Τον καλονκαιρι γίνητι αγόγκι μι κοινούτχια
 Μι γίλι ηιξέλιξι που όλοινοι τη θέλον

Μικινητό τηλέφονον ούπονα είσι ξέρον
 Κι' οι μπουρατζιδισ τώρα ιά δεν έχον κιν σκουπούρα
 Μι πτερενέ βροίκον μπουρές μι τα καλά τα μούρα

Οι πλιόπιρις αρχιότητις της Νάουσις στον λίντγια
 Είνι γιουμάτις βατιονίες μι κι ψηλά τσουκνίντγια
 Ου σκουπιδοτπουσ βρονημάει νήχτα αμιά κι μέρι
 Όντας φουσάει σον ντιάσ απώ τον κίμπον πέγα
 Έθθαν μιλέτχια άνθροντοι κι χίλια ντιότσα σίτχια
 Που λές βουλέσ μας άντγια σιν τα ιξοιχικά τα σπίτχια

Πάει η δραχημή ήρθν ιβρού μα ήρθαν κι σκουντάμιατα
 Για τους πατινιάδισ είνι αυτά τώρα κινούργκι γράμματα
 Που λάλιανούργκι εχει αντ'όλιπτά όπουσ παλιά
 Και για να γλέπουν οι παληοί θέλει νάχον γυυλιά

Άημονσ μι του νουσοικουμείον μας μαλόνον τρούι χροσία
 Κι τιν πληρώνει σολαός αντήναν την διχόνια
 Άημωχοι υπουψηήμοι τάζον προήγματα χίλια
 Στον τέλος δα μας δώσονε λαγούς μι πιτραχίλια
 Οι σήμβολοι οι δημοτικοί π' όλους τους πχιάνι στρέκλια
 Μαλόνον, σπιορίζοντι μούγκι για την καρέκλια
 Θέλον τον αντ'ιδήμωχον οι πλειότιρι την θέσι
 Για να πληρώνοντι μι σπών που σ' όλονονσ αφέσει

Έπιση χιόνι μπόλικονι φέτους για μπρέτι
 Μα οι παγονιές τουιξίτιμισαν δεν έχει σπιαμέτι
 Χρόνια κι χρόνια όλοι λεν για φράγματα κι τέτχια
 Μα όλα απονδείχτηκαν ψεύτικα μπουραφέτχια

Μι τα νιρά μας ιλιγον δάχονε ιλιχρισμόν
 Μπαρντάκια όλα τα σέδια λόγια για μιξισρισμόν
 Έκλεισαν τα' αργονσάσια νουδι κι φορούτα έχονμ
 Ον τουρισμόσ απομένιν κι' αντόν δεν τον προσέχονμ
 Αρματα είνι αντον κακόν ον που παθάμι
 Μι λόγια ανγά δε βιάσοντι μι θέλει κι πακαμί

Αμα δεν πέσον χορήμιατα καν τίποντας δεν γένητι
 Αντά σπαράτα λέγοντι κι' ασ μη μας κακονη ανήπι
 Τα χρόνια ηκείνι τα παλιά αντήνονταν παρωάλια
 Έβανι ούτι εύρισκαν τόπις στα καρναφίλια

Τώρα αλλάζον οι κιορ θέλομ καλό άντμια
 Ρούχα σουριά κι καλά κι' όχι κακό κατ' άντμια

Μιλέτις στην Αράπιτασά δ' αλλάζον του του πείου
 Δα γένον πουλλά προήγματα σκέδια μεγαλείον
 Μα πουνδα βρούμι του νιρό δε βρέχει κι πικνά
 Στον τέλος δ' απονμένονμ σαν Σούλιτον στην ικνά.

Ναουσαίικες πίτες

Της Ευγενίας Ζάλιου

Οι Ναουσαίες εκτός από τα νόστιμα παραδοσιακά φαγητά, κάνουν και πίτες, που είναι ξεχωριστές για τη νοστιμιά τους. Για να έχετε κι εσείς την ανάλογη επιτυχία στην εκτέλεση των συνταγών, με λίγα λόγια να "πατήσετε στην πίτα", ακολουθείστε τις επόμενες απλές συμβουλές:

1. Χρησιμοποιήστε πάντα σπιτικό φύλλο, που θα κάνετε οι ίδιες.

2. Αν έχετε "λίγδα", η επιτυχία είναι εξασφαλισμένη και σίγουρα η πίτα σας θα γίνει όλο "λιλίδια".

3. Ανοίξτε 2 έως 4 λεπτά φύλλα με τον "κλώστη". Η πίτα δεν πρέπει να γίνει χοντρή. Το κάτω φύλλο να προεξέχει από το "σινί" και στο τέλος το τυλίγεται προς τα μέσα, για να σχηματιστεί ο "κόθορος". Το πάνω φύλλο να είναι και αυτό μεγαλύτερο. Το τυλίγεται στον κλώστη και το ξετυλίγεται πάνω στο ταψί κουνώντας τον κλώστη κατά τέτοιο τρόπο ώστε να σχηματιστούν "σούφρες" (σούρες), γιατί έτσι η πίτα σας θα φουσκώσει και θα γίνει πιο αφράτη.

4. Μην χαράζετε την πίτα πριν το ψήσιμο.

5. Μόλις ψηθεί, την ραντίζετε ελαφρώς με νερό και την σκεπάζετε με υφαντή πετσέτα, για να μαλακώσει.

6. Όταν η πίτα περιέχει γέμιση και ιδιαίτερα από χόρτα, την ετοιμάζετε λίγο πριν την χρησιμοποιήσετε γιατί όσο στέκεται νερουλιάζει.

7. Όλες οι πίτες θέλουν ψήσιμο αμέσως.

8. Αν έχετε "γάστρα" ή σπιτικό φούρο με ξύλα, σίγουρα η πίτα σας θα γίνει μοναδική!

9. Τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα κάντε μια πίτα, γιατί έτσι όλοι στην οικογένεια θα είναι ευχαριστημένοι!

Υλικά ζύμης για φύλλο πίτας (1)

- 1 κιλό αλεύρι για πίτα

- 2 φλυτζάνες τσαγιού χλιαρό νερό ή όσο πάρει

Η Στεργιάνου Γκέτσου ετοιμάζεται να ξεφουρνίσει την πίτα της

- 1 1/2 κουτάλι γλυκού αλάτι
- 250 γραμ. βούτυρο για το άλειμμα των φύλλων
- Λίγο σπορέλαιο για το επάνω φύλλο

Το χαρακτηριστικό γνώρισμα της ναουσαϊκής πίτας είναι η ιδιαίτερη διαδικασία που γίνεται στο φύλλο της, ώστε να είναι αφράτη σαν σφολιάτα. Όλη η τέχνη είναι στο φύλλο, που όταν το τρως πρέπει να γίνεται "λιλίδι" δηλ. τριμματα.

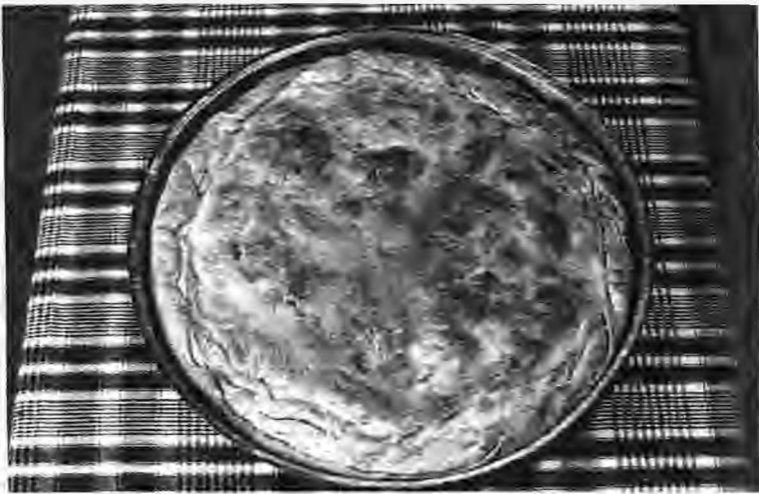
Η αυθεντική εκδοχή είναι με βούτυρο "λίγδα", που παλιά υπήρχε άφθονη σε όλα τα νοικοκυριά. Όταν τον χειμώνα έσφαζαν το γουρουνί, που το τάζιζαν με καλαμπόκι και σπιτικά αποφάγια, έλιωναν το λίπος του και γέμιζαν 4 γκαϊζοτενεκέδες "λίγδα" (περίπου 50 κιλά), με την οποία έφτιαχναν πίτες και φαγητά όλο το χρόνο. Τώρα οι πίτες γίνονται με βούτυρα του εμπορίου, αλλά ομολογουμένως με την "λίγδα" ήταν ασύγκριτες. Οι νησιώσιμες πίτες γίνονταν με σουσαμόλαδο.

Εκτέλεση

Για να γίνει η ζύμη και να ανοιχτεί το φύλλο, ακολουθείτε την εξής διαδικασία:

Κουσκινίζετε το αλεύρι, το βάζετε σε μια λεκανίτσα, ανοίγετε στο κέντρο μια λακούβα και εκεί ρίχνετε το νερό και το αλάτι. Ανακατεύετε το μίγμα παίρνοντας μέσα λίγο - λίγο αλεύρι. Ζυμώνετε ταυλικά σε μαλακή ζύμη και την χωρίζετε σε δύο μπαλάκια ή ανάλογα με τα φύλλα που χρειάζεστε. Τα βάζετε σε ταψάκι αλευρωμένο, τα σκεπάζετε με υγρή πετσέτα και αφήνετε τη ζύμη να ξεκουραστεί για 1 ώρα περίπου, πριν πλάσετε τα φύλλα.

Παίρνετε τον κλώστρη και σε αλευρωμένη επιφάνεια ανοίγετε σε φύλλα ένα - ένα τα μπαλάκια, αλευρώνοντάς τα συχνά, για να μην κολλάει ο κλώστρης. Τα φύλλα ανοίγουν πιο εύκολα αν πασπαλίζετε την επιφάνεια με αλεύρι(2). Αφού

Τυπική Ναουσαϊκή πίτα με κόθορο σε σινί.

ανοιχτεί καλά το φύλλο, το αλείψετε με το λιωμένο βούτυρο, κάνετε με το δάκτυλο δύο ομόκεντρους κύκλους (ένα μικρό και έναν αρκετά μεγάλο) και χαράζετε με το μαχαίρι διαγώνια ακτίνες, όπως ο ήλιος. Παίρνετε ένα - ένα τα φυλλαράκια που σχηματίζονται, τα βουτυρώνετε και τα στοιβάζετε το ένα πάνω στο άλλο. Με το τελευταίο καλύψτε όλα τα άλλα χωρίς να το βουτυρώσετε από πάνω. Το αφήνετε στην άκρη. Αν κάνει ζέση το βάζετε στο ψυγείο. Επαναλαμβάνετε το ίδιο με την υπόλοιπη ζύμη.

Παίρνετε το πρώτο φύλλο, το πασπαλίζετε με αλεύρι και το ξαναανοίγετε προσεκτικά με τον κλώστρη. Το στρώνετε σε βουτυρωμένο ταψί. Το κάτω φύλλο πρέπει να προεξέχει από την επιφάνεια του ταψιού, για να σχηματίσετε τον "κόθορο". Ρίχνετε λίγο βούτυρο λιωμένο (3) και βάζετε πάνω το "σίβρασμα" (γέμιση) που έχετε έτοιμο.

Ανοίγετε με τον ίδιο τρόπο το δεύτερο φύλλο και το βάζετε επάνω, κουνώντας ελαφρά τον κλώστρη, ώστε να σχηματιστούν πολλές σούρες, για να φουσκώσει (4). Το πρώτο φύλλο που προεξέχει το τυλίγετε προς τα μέσα και σχηματίζετε τον "κόθορο" (αν θέλετε καθώς γυρίζετε τον "κόθορο" βάζετε μικρά κομμάτια μπάτσιο). Βουτυρώνετε την επιφάνεια της πίτας με το υπόλοιπο βούτυρο, ρίχνετε λίγο σπορέλαιο και την ψήνετε σε προθερμασμένο φούρνο στους 250ο C για 5 λεπτά. Στη συνέχεια κατεβάζετε στους 200ο C και την ψήνετε για 1 ώρα περίπου. Μόλις τη βγάλετε από το φούρνο την ραντίζετε με λίγο

νερό και την σκεπάζετε με πετσέτα.

Πίτα με κιμά και πράσο

Στις πιο επίσημες γιορτές του χρόνου στα πιο πλούσια σπίτια, το χαρακτηριστικό έδεσμα ήταν ηπίτα με κιμά και πράσο. Επίσης όταν φίλευαν τα νιόγαμπρα, ήταν απαραίτητη η πρασόπιτα με κιμά, πάντα σε συνδυασμό με σούπα από "κουκούλια". Τα υλικά και η διαδικασία ανοίγματος των φύλλων είναι όπως τα προαναφέραμε. Η γέμιση που μπαίνει στο κέντρο από τα φύλλα, είναι η εξής:

- 1/2 κιλό πράσα
- 300 γρ. κιμά
- 3-4 αυγά
- αλάτι - πιπέρι
- λίγο βούτυρο

Κόβετε πολύ λεπτά τα πράσα και τα αχνίζετε στο τηγάνι με λίγο νερό. Ρίχνετε τον κιμά, το βούτυρο, το αλάτι - πιπέρι και τα βράζετε σε σιγανή φωτιά για μισή ώρα περίπου. Κατεβάζετε το μίγμα από τη φωτιά και το αφήνετε να κρυώσει λίγο. Χτυπάτε ελαφρά τα αυγά και τα ρίχνετε μέσα ανακατεύοντας.

Πίτα με κολοκύθα

Στις περισσότερες οικογένειες, η Πρωτοχρονιάτικη πίτα ήταν "κολοκυθόπιτα", γιατί όλοι οι νοικοκυραίοι καλλιεργούσαν στα κτήματά τους κίτρινες κολοκύθες με λαιμό, που τις φύλαγαν όλο το χρόνο. Αυτή η πίτα με την παράξενη υπόγλυκη γεύση, τρώγεται συνήθως το χειμώνα.

Υλικά γέμισης

- 1 1/2 κιλό κίτρινη κολοκύθα

- 1 ποτήρι γάλα

- 4 αυγά

- 2-3 κουτάλια σούπας φρέσκο βούτυρο

- Λίγη ζάχαρη

- Λίγο αλάτι

Κόβετε σε κομματάκια την κολοκύθα, καθαρίζετε το εξωτερικό της, τη βράζετε καλά και την βάζετε στο τρυπητό ή την κρεμάτε με το τουλπάνι αρκετή ώρα για να στραγγίσει, ώστε να φύγουν όλα τα υγρά. Στη συνέχεια την σοτάρετε ελαφρώς με το βούτυρο και ρίχνετε λίγο - λίγο το γάλα. Μόλις κρυώσει λίγο, βάζετε τα αυγά, τη ζάχαρη και το αλάτι. Η "κολοκυθόπιτα" γίνεται με δυο - τρία φύλλα και η γέμιση μπαίνει στο κέντρο. Στον "κόθορο" αν θέλουμε βάζουμε μπάτσιο.

"Γκρακλιάνος"

Ο "γκρακλιάνος" είναι είδος πίτας μπακλαβά, που συνηθίζονταν απαραίτητα την παραμονή της Αγίας Βαρθάρας. Προσφέρονταν σαν γλύκισμα και σε άλλες γιορτές, Χριστούγεννα, Απόκριες κτλ. Χρησιμοποιείται ιδιαίτερα ως νησιόσιμο γλυκό τη νηστεία του Πάσχα. Η επιτυχία και η τέχνη στο "γκρακλιάνο", έχει να κάνει με το φύλλο και το σιρόπιασμα.

Το φύλλο είναι σπιτικό, πολύ λεπτό και παλιά

Λαγαριστά κομάτια σπανακόπιτας.

το άλειψαν με σουσαμιόλαδο. Τώρα χρησιμοποιείται σπορέλαιο. Για να ανοιχτεί το φύλλο, ακολουθείται η ίδια διαδικασία. Το σιρόπι γινόταν με σπιτικό μέλι, από σταφύλια και για το λόγο αυτό "γκρακλιάνος" ήταν σκουρόχρωμος. Τώρα σιροπιάζεται με ζάχαρη.

Υλικά για το φύλλο

- 1 1/2 κιλό αλεύρι
- 3 φλιτζάνες τσαγιού χλιαρό νερό ή όσο πάρει
- 1 1/2 κοντάλι γλυκού αλάτι

Υλικά για τη γέμιση

- 1 κιλό καρύδια κομμένα με το μαχαίρι ή χοντροαλεσμένα
- 200 γρ. σουσάμι ψημένο
- Λίγη κανέλλα

Εκτέλεση

Ανοίγουμε 6 - 8 λεπτά φύλλα, με την γνωστή διαδικασία (δηλ. όπως στη πίτα) και στο τέλος προσπαθούμε να τα δώσουμε τετραγωνισμένο σχήμα. Το κάθε φύλλο το κόβουμε σε 2 - 3 λωρίδες που πάντα τις βουτυρώνουμε. Κάθε λωρίδα την πασπαλίζουμε ολόκληρη με τα υλικά της γέμισης, τη βάζουμε πάνω στον κλώστη, τυλίγουμε γύρω του το φύλλο, το σουρώνουμε, το βγάζουμε προσεκτικά και το βάζουμε κυκλικά στο ταψί, ξεκινώντας από το κέντρο. Το τυλίγμα του φύλλου μπορεί να γίνει και δίχως τον κλώστη. Το ίδιο επαναλαμβάνεται έως ότου γίνουν όλα τα φύλλα. Βουτυρώνουμε καλά την επιφάνεια με λάδι και ψήνουμε τον "γκρακλιάνο" σε μέτριο φούρνο, μέχρι να ροδοκοκκινήσει και να γίνουν τα φύλλα τραγανά. Αφού ψηθεί, τον αφήνουμε να γίνει χλιαρός, συγχρόνως ετοιμάζουμε το σιρόπι και το περιχύνουμε. Αφήνουμε το ταψί σκεπασμένο και το σερβίρουμε την άλλη μέρα.

Σιρόπι από "μέλι" σπιτικό (5)

Αν έχουμε σιρόπι από "μέλι" σπιτικό, ζεσταίνουμε 4 ποτήρια "μέλι" και περιχύνουμε τον "γκρακλιάνο". Αν το "μέλι" είναι πηχτό, το αραιώνουμε να γί-

νει μέτριο, όπως το μέλι από ζάχαρη.

Σιρόπι με ζάχαρη

- 1 κιλό ζάχαρη
- 4 ποτήρια νερό
- Λίγο λεμόνι

Το αφήνουμε να βράσει 5 λεπτά και περιχύνουμε τον "γκρακλιάνο".

Υποσημειώσεις

1. Όλες οι δόσεις είναι για τετράγωνο ταψί ηλεκτρικής κουζίνας.
2. Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε και νεσεστέ, όμως έτσι το φύλλο δεν έχει πολύ νοστιμιά.
3. Κάθε φορά που βάζετε στο ταψί ένα φύλλο το αλείψετε με λιωμένο βούτυρο ή σπορέλαιο.
4. Σούρες κάνουμε σε όλα τα φύλλα, στο επάνω όμως περισσότερες.
5. Επειδή στη Νάουσα υπήρχε μεγάλη παραγωγή σταφύλιών, όλες οι νοικοκυρές έκαναν τον Σεπτέμβρη "μέλι" από σταφύλια, που το αποθήκευαν για όλο το χρόνο. Το χρησιμοποιούσαν για διάφορα γλυκά, καθώς επίσης και για να τα σιροπιάζουν, αντί για ζάχαρη. Το σιρόπι αυτό, ήταν και γλυκό, αλλά είχε κι ένα υπέροχο, μοναδικό άρωμα. Επειδή γινόταν από σταφύλια ήταν σκουρόχρωμο και έδινε το ίδιο χρώμα στο γλυκό.

Ροδοψημένη τυλιχτή πίτα.

Νιάουστα

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

Έτος 26ο

ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2002

ΑΡ. ΤΕΥΧΟΥΣ 99-100

ΑΡΙΘΜ. ISSN 1106- 2118

Έκα χρόνια από τον θάνατο του Οδυσσέα

Τα μπατάνια και η Αγία Τριάδα

Ένας γάμος επεισοδιακός εν έτει 1870